

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 37.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA

REJTŐ ISTVÁN

37. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

XI.

1885—1886

1980

MIKSZÁTH KÁLMÁN ELBESZÉLÉSEK

XI.

1885—1886

1980

Sajtó alá renderte:
REJTŐ ISTVÁN

Lektorálta:
KIRÁLY ISTVÁN

Sorozat ISBN 963 05 0952 X
Kötet ISBN 963 05 2061 3

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1980*

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
A szerkesztésért felelős: Mérey Zsoltné — Műszaki szerkesztő: Kerek Imréné
Terjedelem: 13,5 (A/5) ív + 8 oldal melléklet
80.7124 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

Printed in Hungary

A SZARVASOK HÁREME

— Szokott ön vadászni? — szokták tőlem kérdezni a dzsenti ismerőseim, és mert szégyen azt felelni, hogy »nem«, az ember hímez-hámoz:

— Néha-néha — felelem a legtöbb ízben.

— Lőtt-e már valami nagyobb állatot?

— Egyetlenegyszer.

— Mit?

— Egy veszett kutyát!

— Ej, az bizony nem sok! Hanem még kevesebbet is lőhetett volna, teszem azt, hogy szelíd kutyát!

— Nemigen van alkalmam a vadászatokhoz.

— No, tudja mit, egyszer én magammal viszem, ha akarja, ha nem akarja, kóstolja meg ezt a gyönyörűséget is.

Addig ígérgette, hogy egyszer csakugyan elcsalt az ismerősöm a falusi jószágára, s ott éj idején rám erőszakolta a puskát:

— Menjünk szarvasokra vadászni!

Holdvilágtalan éjszaka volt, amint cserkészve mentünk keresztül az erdőn, nedves volt a gyepek, a harmattól egészen átáztak városias cipőim. Fáztam. Untatott a mulatság. Szuroksötétség volt, nem láttuk, hova lépünk, sőt még egymást se láttuk. Az égen sötét felhők úsztak, hozzájárult még az ősfák sűrű lombja is.

Ünnepélyes csend honolt köröskörül, ha egy madár megmozdult a fészken, az már nesznek vált be, ha csipogtak a kicsinyei, azt már negyven lépésről hallottuk. A fák levelei nem mozdultak, az erdő hallgatag volt.

Vadásztársamnak élesebb látás jutott osztályrészétül, egé-

szén jól mozgott a cserjék és bozót között, megfogta a kezemet, úgy vezetett a gazosabb helyeken.

— Itt egy kő, itt egy *feküfa* — figyelmeztetett folyvást előttem menve, megösmervén a tárgyakat, amiket lába érintett. — Ehol ni, egy elhullatott agancs!

Lehajolt, és felemelte, csakugyan fiatal szarvas agancsa volt.

— Tehát tény, hogy a szarvasok elhullatják agancsaikat?

— Éppen úgy, mint a gyermekek »ideiglenes« fogaikat.

Furcsa, hogy ezt az ideiglenességet már maga a természet produkálja. Én mindig azt hittem, hogy az állam gondolta ki ezt a fogalmat az »ideiglenes« hivatalnokokban.

— Érdekesek ezek az agancsok a fejlődési korunkban, mikor még puhák: fölmetélve igen pompás eledel salátának ecettel és hagymával.

— Ah, ne mondja, meg lehet enni is?

— Később aztán megkeményednek e szarvak, de rútak, szőrösek maradnak, míg nem a szarvas kicsiszolja szépre.

— Hogyan? Maga a szarvas?

— Nos igen, a szarvas a leghiúbb állat. Nekiáll valamely fának, de tudja az isten miért, legjobban a rakottyfát szereti e célra, s addig dörzsöli hozzá a szarvait naponkint egy-egy félóráig, míg lehámlanak, lecsiszolódnak. Ha csendes tükrű tóhoz ér, kacéran nézegeti benne az ágas-bogas koronáját.

Amint így beszélgetve lépegetnénk, egy széles, hosszú tisztásra értünk, hol valamivel már világosabb lett.

E pillanatban nagy bömbölés hallatszott az erdő szemben levő részéből, s nyomában lázas csörtetés.

— Mi az? — kérdém ijedten.

— Szarvasok jönnek — felelte társam a puskáját fölemelve —, álljon ide mellém, és nézze, milyen érdekes.

A sűrű fák közül csakugyan előrohant egy egész falka, s magasan tartott fejfel vágattak kissé rézsút felénk.

Csak egy nagy agancsos vágta le szarvait a földre saját-szerű bölgést hallatva, mely messze zúgott a rengetegben.

Gyönyörű látvány volt a mintegy tíz-tizenkét szarvasból álló csapat, mely úgyszólván rendezett sorokban jött. Nyúlánk testük, vékony lábuk s a közeledő agancs-erdő úgy nézett ki, mintha művésziesen rendezett grupp volna. A nagy agan-

csos kivált a sorból, és a nyáj jobb oldalán robogott, mellette ugyancsak a jobb oldalon egy fiatalabb szarvas nyargalt, melyet nyihogva döfött oldalba némelykor, ha ki akart csapni az irányból. Pedig ki akart a nyáj felé.

— Az öreg szarvas jön a háremével — mondá társam.

— Mivel?

— A háremével.

— Hogy érti ezt?

— A szarvasok úgy élnek, barátom, mint a törökök. Az a csapat ott csupa szarvastehén és üsző. Az öreg szarvas meg az, amelyik oldalt megy mellettök bömbölve.

— Hát az a másik szarvas, akit meg-megdöf, s akit nem akar a csapathoz eresztetni?

— Ej, az ördögbe is, hát ki nem találta, hogy ez a *házi-barát*?

— Bámulatos! Ezért van hát az öregnek annyi agancs a fején.

— No, nem azért. Mert az öreg szarvas jobban vigyáz a teheneire, mint ön képzelné.

A szarvascsorda még nem volt olyan közel, hogy lőni lehetett volna rá. A tisztást egy kis ér szelte keresztül csörgő vizével, melynek alján ezer meg ezer kavics tarkállott. Az üszők és a tehének megálltak a pataknál, megbámulták magukat, és ittak belőle. Elandalodtunk e poétikus képen.

Hanem a következő percben sajtyszerű csattogás hallatszott, melyet szilaj dübörgés váltott fel, mintha két verekedő óriás alatt mozogna a föld. Tompa koppanások hasították át a levegőt, s éles vad bögés némítá el a szarvasüszők szür-csölésének szelíd nesztét.

— Mi lehet ez?

— Hát nem látja — kiáltá társam —, hogy a hímek ott oldalt párbajt vívnak egymás közt. Az ő agancsaik csattognak. Maradjon ön itt!

S ő maga lihegve rohant feléjük, hogy lőtávolságba vegye őket.

A hold kibújt kissé, s én láthattam a két fejedelmi állatot összeakasztott agancsaikkal irtózatossá dülködésükben. Az agancs hatalmas harci eszköz. Amint egymásnak rontottak, összetűdék a két koronás fő, megropogtak a kiszögellő csont-

török, de nem erősztotték el egymást. Sem jobbra, sem balra meg nem zökkenhetett a fej. Csak egy-egy nagy döfés után tántorodott vissza egyik-másik, s a hátulsó lába megroggyott. De felugrott hirtelen, s agancsait új hévvel vágta bele a másikba.

Csak kis ideig láthattam e saajátszerű viadalt, melyet az ér túlsó oldaláról némán nézett végig a hárem. Csak néha kunkogott közbe egy-egy üszó.

Mindennek egyszerre véget vetett a vadásztársam puskája, mely e pillanatban eldördült, mire az agancsos, az öreg szarvas, egy darabig keringve, véresen rogyott össze halva.

Az üszók és a tehenek fölkerekedtek most, mint a vihar, s futottak a gyóztos elé.

S a gyóztos még annál is sebesebben futott a tehenek felé.

A fele úton találkoztak.

A szarvastehenek nyihogtak egy sűrű csoportba verődve, a hím prüszkölve nyalogatta őket.

S mindjárt elkezdte a nyársravaló a mézes heteket.

Társam rá akart lóni, de aztán meggondolta magát, hogy kár volna ebben a pillanatban megháborgatni.

Leeresztette a puskáját, s megfordultunk csendesen hazafelé, azon gondolkodva útközben, hogy a szarvasférjek élete keserves élet, s hogy a szarvastehenek szeretik a változatos-ságot.

Hogy ugyan ki vihette ezek közé a *bontont*?

A TUDÁS KÖNYVE

Talán senki sem olyan igazságos az olvasók iránt, mint én. Még mikor rászedem is őket, úgy szedem rá, hogy igazságot osztok.

Ha könyvről írok kritikát, adok neki élénk tetszetős címet, hogy azt higgyék, valami pikantéria, és olvassák.

Ha pedig pikantériáról írok, adok neki száraz könyvcímet, hogy azt higgyék, valami komoly kritika, és ne olvassák.

Éppen így történik ez most. Nehéz volna megsejteni ugye, hogy az aranyos Ilusról lesz szó?

Pedig órála fecsegek, az ő dolgát szellőztetem, már ti. amennyire az illedelem engedi.

Mert olyan dolga ez neki, amit nem szed a poeta dalba, hogy ő azt a színpadról elcsicseregje. Közönséges prózai história. Akadnak ugyanis csúf emberek, akik kellemetlenséget okoznak neki. Hiszen mindnyájan ismerjük a tényálladéket azzal a kétezer forinttal. Iluska azt mondja, kifizette, az a csúf ember, a kölcsönadó meg azt mondja, hogy ki nem fizette. Meg volt ez már írva ezelőtt egy évvel a lapokban.

Két ilyen merőben ellenkező állítás közül bizony az Iluskának adnék én igazat, de ezek a bírák. . . ezeket valamennyiöket megrontja az a bolondos nagy törvénykönyv, amelyben meg van írva feketével fehérén, hogy aki állít, az bizonyítson.

De hát nem elég bizonyíték az, ha ő mondja?

Nekik nem elég. A bíró azt kérdezte:

— Tudná-e valamivel bizonyítani, hogy kifizette?

— Nem tudom én, galambom, ha a szavamnak nem hisznek.

— Akkor nagyon sajnálom.

— A lelkemet csak nem tehetem ki.

— Gondolkozzék rajta, hátha visszaemlékezne valamely körülményre, hol történt, mikor történt, nem látta-e valaki? Csak legalább egyetlen szálacska lenne a kezünkben.

Iluska összeráncolta a homlokát, a szép selyem legyezőjével elhessegette magától, lefújta ama sok mindenféle tarkabarka esemény emlékét, ami vele azóta történt, s íme az események rétegei között egyszer ráakadt valamire:

— Uccu, nini, majd elfelejtettem. Volt nekem egy társalkodóném, akitől én franciául tanultam. No, ne mosolyogjon hát, mert megapprehendálok. Azt mondta valaki, hogy ehhez a fitos orromhoz jól illenek a francia beszéd. Hát jól van, a »mamzell« olyan volt nekem, míg nálam volt, mintha a lelkemből lelkedzett volna ki, minden dolgomat tudta, és egy protokollumot vezetett minden kiadásomról és bevételéről. De képzelje csak, férjhez ment! Ah!

— Tehát könyvet vezetett? — mondá a bíró élénken. — S mi volt ebben a könyvben?

— Hát mondtam már, hogy beírta, kitől mit vettünk be, s kinek mit adtunk ki.

— S igazán *mindent* beírt, a szó szoros értelmében?
— Ejnye, de hamis maga! Mindjárt a kezére ütök. Hát persze, hogy mindent.

— Eszerint azt akarja mondani, ugye, hogy bele van jegyezve a kiadásokba a kétezer forint is, amit a hitelezőnek visszafizettek?

Iluska beleegyezőn bólintgatja a szép mosolygós fejét.

— Akkor ez sokat ér. Mindenesetre fél bizonyíték. Hozza fel hozzám azt a könyvet.

— A könyvet? — szeppent meg Iluska.

— Igen, azt most be kell csatolni a pörhöz.

— Oh, jaj, minek is szoltam? — kiáltá ijedten kezeit összezecsapva.

— Márpedig annak meg kell lenni, vagy. . .

— Ne izéljen kérem, tekintetes törvényszék! Hiszen az lehetetlen!

— Vagy megfizeti nagysád a kétezer forintot.

— Én? Kifizessem? Még egyszer? Inkább az ablakon lököm ki — pörgött szaporán a nyelvecskéje, s kezét a osípőjére rakta —, inkább beleugrom a Dunába, inkább kibékülök az urammal, inkább elhozom még azt a könyvet is.

— No, ugye, hogy elhozza.

Iluska gondolkozott.

— Elhozom. . . hát jó, elhozom — aztán szelíden hozátette —, de csak egy föltétel alatt. . .

— Lássuk azt a föltételt.

Fejét lesütötte, és a szempilláit becsukta szemérmesen:

— Ha. . . hogy is mondjam csak. . . no, lássa milyen bohó szegyenlős vagyok. . . *ha a többi lapjait leragasztják.*

— Ugyan, ugyan, mire való lenne az?

— Hát csak! — szolt a fejét dacosan hátraszegezve. — Mert magok nagyon kíváncsiak. Látom a szemeiből. És mert van ott sok olyan jegyzet, ami nem magoknak való.

— Melyik rovatban? A »bevételek« vagy a »kiadások« közt?

A szép Iluska az egyik rózsás ujját belekapcsolta az egyik fehér fogába, aztán úgy csettentett vele pajkosan a bíró felé, hogy azt majd megmondja kiskedden, de nem most.

— Tessék a tekintetes törvényszéknek kitalálni!

És azóta találgatja is a törvénytörő, mert a szép Ilonka elhozta másnap a könyvet, s azon nyomban hivatalosan leragasztották a *nem szükséges* lapjait.

Azóta ott hever a többi akták közt, s ott is lesz a legközelebbi végtárgyalásig.

Ingerlő titkait három királyi pecsét őrzi. Piros mind a három.

A MODELL

Gyakran szoktam megfordulni a piktoroknál. Vig fiúk, kellemes életet visznek. Az ő mesterségük nem olyan rideg, mint a miénk, mert ők modellek után dolgoznak. A szép leányok és menyecskék nem ritkák az ő atelier-jükben.

Sok mindenféle rajzot és elbeszélést írtak már a modellekről. De engem mégis meglepett egy eset, melynek szemtanúja voltam.

Az egyik festő barátom, akivel naponkint találkozni szoktam a kávéházban, egy este dicsekedett előttünk.

— Fölséges modellt találtam. Oly szép, mint egy madonna, vagy még annál is különb. Csupa üdeség, csupa harmat.

— Hol szerezted?

— Egy emberem van, egy ex-takács, annak szoktam adni megbízást.

— Mit szándékozol festeni?

— Egy nimfát, amint vékony, majdnem átlátszó lepelben kilép a vízből.

— Teringette! És alkalmas?

— A legszebb arc, melyet valaha láttam, a legtökéletesebb természet, s vegyünk hozzá igazi Loreley-hajat. Észbontó leány, barátom. Oh, micsoda kép lesz az! Megnyerem vele a nagydíjat!

— S te csak a képre gondolsz?

— Hát mi másra?

— Az ördögbe is, a szép leányra.

— Eszembe sem jutott. Ha én képet festek, én csak a művészetemre gondolok.

— Oh, ti mindnyájan naivok vagytok. Hogy hívják a leányt?

— Molnár Zsuzsika.

— Árva?

— Nem, egy szegény szűrszabó özvegyének a nagyobbik lánykája, aki az én ex-takácsommal lakik egy pincében. Az anyja beteg, pénz kell orvosságra, azért határozta rá magát, hogy ülni fog.

— Ült már?

— Nem, holnap kezdi. De félek tőle, meggyűlik vele a bajom, mert nagyon szégyenlős.

— Nem bánod, ha holnap meglátogatlak az atelier-edben?

— Elvárlak.

Másnap délelőtt beállítottam a művész lakására; hanem mikor éppen ki akarom nyitni a műterem ajtaját, hangos női sírást hallok belülről.

Tehát a kicsike sír?

Vajon mi történhetik bent?

Biz én megtettem azt az indiszkréciót, hogy bekukucskáltam a kulcslyukon.

Károly barátom térdelt ott egy mennyei jelenség előtt. Oh, a kópé! A farizeus! Pedig hogy fogadkozott tegnap.

No, ezt a poétikus jelenetet nem rontom el, hanem magam is végignézem.

A leány ott állt kivörösödve, mint a láng, a mellénykáját kikapcsolta, és lehúzta a félválláról, láttatni engedve gyönyörű idomait.

A festő előtte térdelt összetett kezekkel:

— Oh, ne ellenkezzék. Lássá, boldogságom függ ettől. Hiszen senki sem látja.

(Ejnye, gonosz csont! — suttogtam magamban.)

— Nem, nem, eresszen, én elmegyek — lihegte szakadozottan. — Én itt nem maradok. Én azt meg nem teszem ezért a kerek világerért, amit tőlem kíván.

Áz ártatlanság hava fehérlett a gyermekleány homlokán, s szűzies szemérem fénylett a könnyeken keresztül az ígézõ pillák alatt.

— De hiszen nem akarok én semmi rosszat. Hát mi van abban, hogy leveti a ruháját egészen, s ebbe a finom lepelbe burkolózik? — esengett Károly.

(Oh, te mennyei birka! Hát csak erről van szó?)

— Vegye úgy — folytató —, mintha itt sem volnék, mint-ha senki sem látná.

— Nem, nem — kiáltá a leány dacosan —, eressen.

— De gondolja meg, kisasszony, hogy dupla árt fizetek óránként, hogy édesanyja meggyógyul, ha jó ápolást nyerhet, ha kegyed pénzt visz haza.

— Meghalnék — nyögte bágyadtan —, meghalnék a szégyentől.

— Térdeimen kérem, Zsuzsika. Örökös hálára leszek kötelezve. Itt van ez a Krisztus-kép a falon: itt esküszöm meg magának előtte, hogy még egy illetlen tekintettel sem akarom megsérteni. Nem olyan dolog ez, amit szégyenelni kellene. A festő csak annyi, mint az orvos. Hányszor tették meg már grófnők és hercegnők, hogy minta gyanánt ültek a festőknek. Vesse le már azt a mellényt. Engedje, hogy lehúzzam.

Lehúzta a másik válláról is, a leány megdermedve nézte.

— No, most a szoknyákat oldozza ki. . . Essen keresztül rajta! Ne féljen! Csak a macska fél, de a Zsuzsika nem fél. Édes kisasszony, ne legyen olyan gyerekes. . . Hiszen már nagyleány.

— Hisz éppen az, éppen az! — kiáltá szívszaggatóan.

A művész hozzáugrott, s egy pajkos mozdulattal kieresztette a bogot. A kis perkálszoknya lecsúszott a padlatra.

Most volt még csak igazán szép!

— No, még a többit, no még egyet. . .

— Nem, soha! — mondá tompán. — Eresszen, vagy tüzet kiáltok.

— Akkor hát isten neki, lemondok tervemről — sóhajtott fel a művész szomorúan —, vegye fel a ruháit, kisasszony. Hazakísérem.

Zsuzsika mohón kezdett öltözködni, s én siettem elhagyni helyemet, mert most alkalmatlan lett volna benyitni, hazamentem.

Este kötekedve kérdeztem Károlytól:

— Nos, ül-e már az új modell?

— Nem akar beválni.

— Hogyan?

— Nem akar levetkőzni semmi áron.

— Tehát abbahagytad?

— Nem még egészen, még mindég folynak a rábeszélések.

Másnap is kedvetlen volt, harmadnap hasonlóan szidta az emberiséget, mely fel nem fogja a művészet intencióit, de annál sugárzóbb arccal jelent meg harmadnap a kávéházban:

— Megvan a nimfa, barátom, azaz meglesz.

— Ne mondd! Mégis ül hát Zsuzsika?

— Ül. Rávettük.

— Csodálom, hogy ráállt.

— Gyere, nézd meg holnap.

— Hogyan? Nem szaladna el?

— Nem az, mert észre sem venné, ti. olyan föltétel alatt sikerült rávenni a vetkezésre, ha *bekötjük a szemét, hogy ő magát ne lássa.*

S valóban, mikor másnap a műterembe nyitottam, ott állt csendesen, nyugodtan, átlátszó leplében meztelen, jobb lábával előre lépve, mintha a folyamból jönne.

Gyönyörködve siklott el szemem fölséges termetén, egyetlen egyetlen gondolat nem támadt bennem.

Olyannak tűnt fel, mintha az igazság istenasszonya lenne a bekötött szemével.

Pedig csak egy szemérmes leány volt, az ártatlanság naivitásával.

Még egyszer voltam Károlynál. Mikor azután a kép elkészült, Zsuzsikát felöltöztettük, szemeiről levettük a köteléket, s mikor meglátta magát a képen olyan egyetlen attitűdben, felsikoltott, és ájultan rogyott össze.

— Szegény leány — mondám Károlynak. — Ez ugyan sokat szenvedett ennél a munkánál.

— Mindegy, de most már megvan! — kiálta diadalittasan. — A nagydíj biztos.

— Én is azt hiszem. De igaz, mit fizetél a szegény gyermeknek óránként? Elfelejtettem tőled megkérdezni.

— Sokat. Nem mondtam el azt mindjárt akkor?

— Nem szóltál semmit. Egy forintot?

— Bajos azt pénzbe kiszámítani.

— Hogyan?

— Hát úgy, hogy feleségül vettem.

— Csak tán nem bolondultál meg?

— Hja, barátom, másképp nem akart ülni. Márpedig az

ember, ha alkalmas modellre talál, nem okoskodhatik kicsiségek felett.

Úgy, úgy! Ilyen bolond emberek a piktorok!

FORTUNA SZEKERE

Fortuna istenasszony édes mosollyal kopogtatott be egy szerény alföldi hajlékba.

Azaz nem is kopogtatott az ajtón (nem szokta ő azt tenni). Puha lépteivel nesztelenül besuhant, s bővös kezével megérintette a ház népét úgy, hogy azoknak a szívök elkezdett örömlükben ugrálni.

A kiállítási sorsjegyük kijött. Ezerszer megnézték, ha nem álmodnak-e. Egész valójukat megreszkettette kéjesen. Valóság. A sorsjegy nyert. Átnézték minden lapot remegve, félénk pihegéssel. Mindenik lapban az a szám nyert. De hátha mindenütt nyomdahiba? Egy álmatlan, de örömteli éjszakát töltöttek, meg egy fél napot, hogy az új lapok nem-e fognak hozni »hibaigazítást« a számokra nézve.

Nem jött a lapokban semmi. Most már hát színvalóság! De a világ csak úgy forgott, mint azelőtt, a kakasok kukorékolnak, a borjúk bőgtek, az emberek mentek fel s alá, s ez mind olyan csodálatosnak tetszett nekik... Hiszen igaz, hogy tegnapelőtt is így volt. Hanem tegnapelőtt ők még nem tudták, hogy *húszezer forint* urai (mert annyit nyert a kiállítási sorsjegy).

Úgy érezték, hogy mindennek meg kellett volna változnia a világrendszerben, mert ők egészen megváltoztak, mióta a sorsjegy beütött. Tarka szivárványos tervek úgyszólván egymást tolták a szerény nádfödél alatt. Húszezer forint rettenetes összeg. Annyi pénz talán a király kincsesládájában sincs egy rakáson. Szinte megdöbbentek a rettenetes összegtől. Mert hát mi marad most már a többi embernek? Mivel járnak ezentúl az emberek a vásárookra, a boltokba?

Képzelné, de leírni nem lehet a sok kellemetes plánumat. Kétezer forintért egy nagy-nagy jószágot veszünk a mienkhez, ezerrel nagyobbra építjük a házat, ötven forintért beruházuk magunkat. (De hova tesszük a rengeteg ruhát?) Az anyjuk egy aranygyűrűt kap (Isten neki, szánjunk rá tíz forintot),

a leány nagy selyemkendőhöz jut, az is belejön vagy húsz forintba, de hát a többi pénzzel mit csináljanak? Kitanítatják vele a fiúgyereket. De hát aztán a többivel? A gazda egy dupla puskát vesz magának. A kertre új lécsorompót csináltatnak kopjás kertajtóval. És még mindig iszonyú összeg marad. Azzal aztán csakugyan nem lehet már egyebet csinálni, mint hogy elküldik valami takarékpénztárba. De hátha be sem veszi a pénztár? Hátha nem biztos a takarékpénztárban. Ej no, azzal ne sokat törődjünk, a legutolsó esetben betesszük az angol bankba. Arról mondják, hogy a legbiztosabb a világon.

Hanem már most az volt a fődolog, elhozni Pestről a rettentő summát.

Hohó édeseim, ehhez nagy óvatosság kell. Baj van, nagy baj van. Megkértelek ugye, hogy tartsuk a dolgot titokban. Ihol ni, az egész faluban híre ment. Hogy én magam is beszéltem? Hát az igaz, nem marad meg az ember nyelvén. De most már megvan az irtóztató veszedelem. Mit gondoltok, annyi pénz! Ránk támadnak, megölnék! Hogy nincsenek most betyárok? Lesznek, édeseim. A pénz szüli a tolvajt, ez a rablógyilkost. Hát én csak azt mondom, hogy mindenekeelőtt egy vasládát szerezzünk, hogy mikor a pénzt elhozzuk, legyen hová zárni. Éppen van is a városban a megbukott szappanos komárnak egy Wertheim-kasszája, holnap bemegegyek, megveszem és kihozom.

De még a kőművesekért is el kell küldeni íziben, hadd csináljanak az ablakokba rostélyzatot, s a konyhaajtó fölibe egy vasajtót. Hogy ehhez pénz kell? Teringettét, majd ad a zsidó levett kalappal, ha megmutatom neki a sorsjegyünket.

Úgy is tettek őkegyelmeik, megvették a Wertheim-kasszát, megcsináltatták a rostélyokat az ablakra és a vasajtót. (Hanem nini, anyjuk, marcona szelindek kutyaírókról is gondoskodni kellene.)

Most már nyugodtan kerekedik útra az egész família. De még ez is kevés. Több szem többet lát. Egypár okos embert is érdemes lesz levinni, mert a pénzfölvevés mindig finnyás munka. Helyén legyen olyankor az ész és a figyelem.

Elhozták a sógort is, meg a gyerekek keresztapját. Úgyis mindegy már ilyenkor az a kis költség.

Azonban az a kérdés is fölvetődött, miben viszik haza azt a tömérdek bankót? Tarisznyában? Nem elég biztos? Belső mellényzsebekben. Az se jó. Asszonyi keblekre bízzák? Éppen nem célszerű. Hanem egy kis vasládát csináltattak, amihez egy lánc legyen erősítve, melyet folyton a keze körül csavarva tart valamelyikük a vasúton.

De mi haszna toldom-foldom az egész strapanciát, hogy miként alkudtak meg már otthon a kis szomszéd birtokra, az új lécre az ácsokkal: a vége úgysis az, hogy egy szép napon a múlt héten itt toppantak a kiállítási sorsjegyek igazgatóságánál.

— Mi tetszik? — kérdék ámulva a betóduló família látára.

— Eljöttünk, hogy fölvegyük azt a kis pénzecskét — monda a családfő amaz alföldies ravasz göggel, mely a nagy summát kis pénzecskének nevezi, a két garasra pedig azt mondja, »összeg«.

— Miféle pénzecskéért?

— Hát a húszezer forintért.

— Miféle húszezer forintért?

— Amit sorsjegyen nyertünk.

— Mutassa, kérem, azt a sorsjegyet.

Gazduram kigombolgatta a mellényét, s kivette a zsebkendőből és tíz itatóspapírosból a sorsjegyet, aztán hátrált vagy két lépést, és onnan mutatta a számokat, de átadni nem merte.

— Tessék csak ideadni.

— Majd bizony. Kézből kézbe. Kérem a húszezer forintot.

— Az nem megy ám olyan kurtán.

— Mi? Tán nincsen annyi pénzük — monda a gazda fejjakarva. — No, azt szeretném látni.

— Önök nem pénzt kapnak — monda a sötét kabátos úr —, hanem. . .

— Hanem?

— Ékszert.

— Mit?

— Egy collier-t.

— Egyet? Hát aztán? — szolt meghökkenve a nyertes.

— Hát aztán vége, kvittek vagyunk.

— De nekünk a pénz kell, hallja az úr. Oda van írva, hogy 20 ezer forintos nyeremény, mi a húszszertől nem tágitunk.

— Ahogy tetszik, mi sem tágitunk.

Nosza most már egy fiskálishoz kellett menni, s tanácsot kérni tőle: mit csináljanak?

A fiskális tíz forint lefizetése után azt a tanácsot adta nekik, hogy fogadják el az ékszert, mert hiába, ez már mindjárt így volt rendezve, hiszen az majdnem mindegy, az ékszert el lehet adni az aranyműveseknek, valami keveset veszítenek rajta, de hát van miből.

Ezzel aztán megnyugodtak az alföldiek, s cum gentibus elmentek az ékszerért. De már a nagy örömük megcsappant egy kicsit.

Az ékszert megkapták. . . Gyönyörű művű gyémánt nyakék ez, melyet Granichstaeden készített, s a sorsjegybizottság tényleg 17 ezer forintért vette meg 20 ezer forintos tárgynak.

Ha már megveszik is az aranyművesek, 3 ezer forinttal kevesebb jut az angol bankba.

Mihelyt kezükben volt a kincs, beállítottak az első aranyműveshez, hogy adjon ezért nekik 17 ezer forintot.

— Hiszen nem ittam mákonyt — mondá az nevetve.

— Hát nem ad meg érte az úr annyit?

— Nem biz én.

— Hát nem ér annyit?

— Annyit nem.

— És mennyit ér?

— Hát talán megér tizenkétezer forintot.

Dühbe jöttek erre az alföldiek, s vitték az ékszert más aranyműveshez: az azt mondta nekik, hogy talán megér tízezer forintot.

Kétségbeesve rohantak a harmadik ékszerészhez, az csak nyolcezeret mondott.

Megjuhászodva gyűltek össze egy vendéglőbe tanácskozni. Mit tegyenek? A negyedik boltba már nem mertek be-nyitni: mert minden kérdezősködés után kétezer forinttal lettek szegényebbek.

Végre is abban állapotának meg, hogy visszamennek az első boltba.

— Az úr mondta, hogy tizenkétezer ér az ékszer. Hát ehon van ni, elhoztuk. Ide azt a tizenkétezer forintot.

Az ékszerész mosolygott.

— Igaz, hogy annyit ér, de csak annak, aki ilyen ékszert meg akar venni. De ki az? Hol van most olyan ember, aki tizenkétezer forintért venne egy nyakéket? Azt még az Eszterházyak se teszik. Negyven éve árulok ebben a boltban, de még soha senki sem keresett nálam ilyen drága portékát.

— Hát mégis, mit adna érte az úr? — kérdé halotthaloványan a családfő.

— Semmit — felelte kurtán az aranyműves.

— Hogyan semmit? Hisz azt mondta, hogy tizenkétezer ér.

— De nekem nem ér, mert én csak olyan tárgyat veszek meg, amit tőlem is megvesznek.

Megrökönyödve ballagtak át a másik boltba, ahol tízezer forintra mondták. Tízezer forint is szép pénz.

De a másik ékszerész is azt mondta: őneki nem kell az ékszer, hanem tudják mit: rontsák el az egészséget, és adják el mint anyagot, szedjék ki belőle a gyémántokat egyenként. . . mégis be lehet érte hozni egy kis *összegecskét*.

Az az összegecske szó nagyon bántotta gazduramat, becsapta az ajtót, s még egy próbát tett a nyolcezer forintos ékszerésznél.

— Itt van a collier 8 ezerért.

— Az öregapámnak sem volt annyi pénze.

— Hát nem veszi meg az ékszert?

— Nem kell nekem sehogy, mire kellene az én boltomban? Ilyen ékszert *csak egy királyné* viselhet, az pedig nem minden héten vásárol.

Megkapta ez a szó őkegyelmeiket, s midőn sok vizon- tagságok után estére haza kerültek a vendéglői szobába, fel- sóhajtott az öreg:

— Tönkrementünk!

Aztán tintát, tollat kért, s megírta a levelet Bécsbe, őfelségének:

Hogyha valami széppel akarná meglepni ő apostoli fel-sége a kedves nejét, ne sajnálja tőle megvenni azt az ékszert.

Bizony jutányosan adja.

Így esett meg egy alföldi famíliának a hirtelen való meggazdagodása és hirtelen való elszegényedése.

Hogyha mármost (szűk esztendő lévén) király őfelsége sem veszi meg az ékszert, akkor jó lesz anyjuknak vásárna-ponkint az ünneplő kacabajhoz.

Hanem az új rácskerítésnek, meg angol banknak lőttek már!

A HINTÓ

(Tréfás kaland)

Nagy bajban vagyok tisztelt olvasók, mert ehhez a tör-ténethez nem elegendők a képek, ide térkép kellenék, mégpe-dig reflex térkép, mely világosan mutassa a talajt: hol lapos, hol dombos; de mivelhogy ilyen mappám nincsen, tessék ké-rem idefigyelni, ha azt mondom, hogy a Kermyék villája elöl széles tornáccal lapos helyen állott, ámbátor a telek gör-be volt, mert már az előrészt is roppant rútitja rézsunt balra a domborulat, ahol a kocsiszín van.

A kocsiszíneknek nincs kapuja, ami elég alkalmatlan, mert a hintónak (mely azért van mindig betolva, hogy meg ne ázzék) egyik hátulsó kereke alá folyton követ kell tenni, ne-hogy leguruljon. (Faluhelyen többnyire így fognak ki a föld-rajzi fekvésen.)

Az elbeszélendő kis kaland napján is éppen így állott a kocsiszín és benne a hintó kavicsal alátámasztva.

Hogy milyen nap volt, kedd-e vagy szerda, nem emlék-szem, pedig életemnek egyik legeseményteljesebb napja, me-lyen nagy veszély fenyegette első szerelmemet.

Ti. a szép szöske Kermy Rózával szerettük egymást, ami-ről azonban a szülők nem akartak venni tudomást, hanem másféle terveket szőttek vele. Éppen az említett napon érke-zett a házhoz a Nemeskey família. Az öregúr, az asszony, a kamasz fiók és két nagynéne vagy harminc skatulyával. De a harminc skatulyánál is nagyobb baj volt az a kis doboz,

melyet a fiatal Nemeskey hozott magával: abban már benne voltak a falusi hírek szerint a jeggyűrűk. Minden jel mutatta, hogy ma fogják tőlem elszakítani Rózám. A helybeli előkelőségek közül szintén hivatalosak voltak néhányan.

Semmi kétség, itt eljegyzésre készülnek!

A szomszédban laktam, alkalmam volt Rózával korán reggel, még a vendégek érkezése előtt a kerítésen át néhány szót váltani.

— Igen, igen — suttogta szomorúan —, szüleim titkolóznak, és mosolyognak a titkukhoz. Ez nem jelenthet jót ránk nézve.

— Oh, Róza, én nem élem túl a mai napot. Magát hozzá fogják kényszeríteni.

Róza a lábával toppantott.

— Ugyan menjen, hiszen még nem is láttam. Nem, nem. Én örökké magát fogom szeretni.

— S főbe lövöm magamat, ha. . .

S kihúztam oldalzsebemből pisztolyomat.

— Jaj! Ne okoskodjék!

— Megteszem, esküszöm, ha hozzámegy, de akkor is megteszem, ha nem értesít a mai borzasztó nap kimeneteléről, ha el nem jön megmondani, hogy tetszett a vőlegény, s mi történt.

— Hiszen majd megtudja. . . majd elmondom holnap.

— Egész nap ne lássam? Inkább a halált lássam. Kell, hogy megnyugtassa háborgó szívemet.

— Istenem, hol? Lehetetlen az!

— Szökjön el egy félóra a vendégektől.

— De hova? — szólt szorongva. — Tudja, el nem mehetek otthonról.

— Osonjon be például a kocsiszínbe. Én ott várom.

— Mit gondol? — mondá semeit lesütve, szemrehányón.

— Tegye meg, ha szeret — suttogtam hévvel —, ha szeret!

— Ott leszek — rebegette, s aztán szép homlokát összeráncolva, hozzátevé —, de hogy jut be ön?

— Belopózom.

— Hátha észreveszik a cselédek?

— Beülök a hintóba, ahol nem látnak meg. Mikor várhatom?

— Uzsonna előtt.

Déltájban, mikor bent a vendégek ebédelték, észrevétlenül jutottam be a kocsiszínbe, s onnan a brummer hintóba nagy szívdobogás közt figyelve minden külső neszre. Ha tyúk futott el az udvaron, vagy pulyka rebbentette meg szárnyát, az mind az ő léptének tetszett. Rettentő lassan telt az idő. Hallottam, amint a vendégek kijöttek a tornácra ebéd után, majd kártya műszavak s csengő női kacaj ütötték meg a füleimet.

Bizonyosan közte van a Rózáé is.

Oh, be boldogtalan voltam.

Végre közeledő suhogás hallatszott, az ő kis kartonszoknyájának suhogása volt.

— Itt vagyok — lihegte megtörve, fázékonyan.

— Jöjjön fel — suttogám, kezemet nyújtva, míg ő piciny lábát habozva és félénken tette a hágcsóra.

— Nem látták? — kérdém, mikor már velem szemben ült a hintóban.

— Nem, de lassan beszéljen az istenért, mert a vendégek egy része itt kártyázik a tornáccon.

— Megtörtént? — hebegtem üvegesedő szemeimet ráemelve.

— Még eddig semmi se történt, de a szüleink most tanácskoznak róla a nappaliban.

— Borzasztó! Hát a vőlegényhez mit szól az én Rózikám?

— Csinos fiú! — veté oda a vállán egyet rántva, a pajkosság bizonyos nemével, ami engem végtelenül felháborított.

— Tetszik? — hörögtem indulatosan, s kivettem kétségbeesetten a pisztolyomat. — Róza meghalsz! Haljunk meg együtt.

Rám nézett reszketve, olyan fehéren, mint a hó.

— Meghalunk, Róza — ismétlém vadul —, de előbb megcsókollak.

Elvörösödött, mint a láng. Utánakaptam, de egy erős lökéssel hátrataszított, zökkent a hintó s a következő percben. . .

A következő percben a kerék alá támasztott kő el-

gurulván, a hintó magától indult meg a lejtőn, és megállt a tornác előtt.

Mi csak már akkor vettük észre, mikor már ott voltunk szegényszemre a vendégek gúnyos tekintete előtt.

Hogy Nemeskeyék rögtön pusztultak onnan, nem csodálom, de hogy mi rögtön a föld alá nem sülyedtünk, azt mai napig is csodálom az anyjukommal, Rózával.

EGY KORONÁS TÁBLABÍRÓ

Nem rég ideje annak, hogy a szegény Gyuri bácsi meghalt, és kivitték szép csöndesen a Kerepesi temetőbe.

A családi címerek, egy griffmadár karddal a csőrében, ott röpködtek a koporsója mellett, a partecédulán bőven ki voltak írva a predikátumai, előkelő bírói hivatala és mindenemű más címei.

— Bizony sokra vitte — mondák a koporsója után ballagó szegényebb rokonok, akik feljöttek a vidékről a protektort siratni benne.

— Igazi nagy úr lett! Hogy az ilyen embernek is el kell mennie, akit ennyi világi tisztesség ért.

(Mert a Tudományos Akadémiának is tagja volt Gyuri bácsi.)

Hanem a legnagyobb tisztességet, ami őt érte, csak igen kevesen tudtuk.

Azt ti., hogy Gyuri bácsi *egykor koronát viselt.*

Mégpedig nem valami romantikus mesebeli koronát, aminő a Benyovszky Móricé vagy az afrikai Magyaré lehetett, hanem a legkomolyabb korona volt a fején: a *Szt. István koronája.*

Úgy, úgy! Ez színvalóság!

Önök hitetlenül rázzák a fejüket:

Hogy miért nem tud hát erről a történelem?

Hanem éppen azért nevezetes dolog, mert a történelem nem tud róla; amit a történelem tud, az már nem nevezetes.

Hiszen ha elbeszélem, hát megtudhatja, ha akarja.

*

Minthogy azonban én csak annak hiszek, amit látok, ennél fogva a Gyuri bácsi saját előadását fogom használni. Az ő lelke rajta, ha valami turpisság sülné ki. Ő ugyanis könnyebben elviselheti azt most már, mint én.

»Hát, öcsém, úgy volt az, de bizalmasan mondom el a dolgot, mert nem újságba való az, hogy mi vittük a koronát Orsovára 1849-ben. Énrám volt bízva fejvesztés terhe alatt. Vigyáztam is rá, mint a két látó szememre. Egy vasládába volt becsomagolva a szekéren, s az három kemény lakattal lezárva. Egész Ceglédig rajta ültem a vasládán, s valahányszor zökkent a szekér, mindég megremegett a szívem, hogy a vasláda kiszalad alólam. Azalatt az egy nap alatt öszültem meg, öcsém.

Ceglédre érve roppant sötétség lett, a záporosó is zuhogni kezdett, az utak meg éppen nem voltak kellő biztonságban.

— Itt meghálunk — mondtam a kocsisnak, s betértünk a vendéglői állás alá.

Bent a vendéglőben ismerősökre akadtam, jólelkű, hazafias úriemberekre.

— Hova mégy, Gyuri? — kérdezek.

— Egy kis dolgom van arrafelé — mondtam Kecskemét tájékára mutatva.

— Mi az ördögöt viszel abban a vasládában?

— Pörös aktákat.

— Itt hálsz meg?

— Itt.

— Brávó. Mi is itt hálunk. Legalább átkártyázzuk az éjszakát.

— De én itt a kocsin maradok.

— Hisz megvesz a hideg.

— Jó bundám van.

— Megbolondultál? Mikor olyan pompás lenne ott bent a meleg, barátságos kályhánál.

— Hagyjatok nekem békét, én itt hállok a szekeren.

— Hm, akkor hát nem is pörös aktákat viszel te abban a ládácskában?

— Hát mit? — kérdém ijedten elsápadva.

— Elárultad magadat a megdöbbenéssel. Nem szép tőled, hogy titkolózol előttünk.

— Hát megmondom nektek őszintén, de esküdjetek, hogy egy szót sem szóltok senkinek.

Becsületszavukat adták, de különben is előkelő tiszték lévén, nem kellett tőlük tartanom.

— Én a koronát viszem, barátim.

— A szt. koronát?

— Azt.

Mély áhítattal nézték a vasládát, azután így szólt az egyik:

— Nagy dolog, de nem látom át, miért ne hozhatnád be?

— Nem lehet a ládát, az nagy feltűnést okozna.

— Hát akkor vedd ki belőle a koronát, és azt hozd be a köpenyeg alatt a különszobába. Senki sem látja.

Úgy is lett, bevittem a koronát a köpönyegem alatt, s letettem egy alacsony almáriumra, betakarván azt a levett köpönyegemmel.

Leültünk kártyázni, de a nyugtalanság miatt nem lehetett, mert valahányszor lépteket hallottam, vagy az ajtó ha nyílt, mindég összereztem: hátha beugrik valaki, és hirtelen elkapja.

Társaim észrevették nyugtalanságomat.

— Ugyan, ne okoskodj. Hiszen hárman vagyunk. S itt vannak a kardjaink is.

— Igen, de úgy el találunk felejtkezni a játék hevében, egyszer csak azon vesszük észre, hogy már elszalad vele valaki.

— Akkor hát tedd a fejedre.

— De nincs ám megbélelve.

— Nem tesz az semmit.

— De nehéz nagyon.

— Legalább nyugodt leszel.

— Az igaz, de ha valamikor királyunk lesz, és kitudódik, hogy a fejemre mertem tenni, lenyakaztatnak.

— Attól ne félj, mert mire ide kerülne a sor, akkorra már nem lesz fejed, azt már azért üttetik le, mert egyáltalán elvitted a koronát.

— Az igaz! Hát akkor, isten neki, fölteszem, ámbátor szentségtelenség.

— Csak ebben az egy esetben nem, amikor ez éppen a korona biztonsága érdekében történik.

— Terringettel Nem is áll rosszul a fejedem. Ki oszt?
... Így viseltem én, kedves öcsém, hat óra hosszat koronát a fejemem. De a viláért sem kérnék többet ebből a mulatságból.

ÚJ ÉS RÉGI EMBER

Azt mondja Kohn, nem ad pénzt, mert nincs rendben a telekkönyvem.

Hát mi baja van a telekkönyvemnek?

Az a baja van, mondja, hogy mikor a nagybátyám meghalt 1877-ben, s mi ketten a Pali öcsémmel örököltük birtokát, bejegyezték: »Örökösök, Baborkay István és Pál kiskorúak«.

Hát ő addig most nem ad pénzt, míg ezt onnan ki nem törültetem, hogy »kiskorú« vagyok.

— Bolond maga, Kohn, hiszen látja, hogy már a harmincba járok; ősz szálakat mutathatnék a hajam közt.

— Az nekem mindegy, kérem alássan. Nekem a telekkönyv a szentírásom. Ha a telekkönyvbe az áll, hogy kiskorú, rám nézve hiába érte el a tekintetes úr a nyolcvanadik esztendő is.

No, ennek utána kell nézni, gondoltam a telekkönyvi hivatalba sietve, mert rám nézve meglehetősen sürgős volt a kölcsönügylet: kártyaadósságot kellett fizetnem, az pedig a társadalmi szabályok szerint sokkal kötelezőbb, mint a józan ésszel csinált adósság. (Azért ki is ballotírozhatnak, megvethetnek a modern emberek, emezért csak megegyezésválhatnak.)

A telekkönyvben csakugyan úgy volt, mint Kohn mondta: »Baborkay István és Baborkay Pál kiskorúak«.

Azonban alább 1881-ből, midőn Pali öcsém halála folytán az ő része is rám szállott, már úgy iktattak be: »Örökös, nagykorú Baborkay István«. Ha hát 1881-ben már nagykorú voltam, a természet rendje szerint bizonyos, hogy most 1885-ben is nagykorú vagyok.

Kohnnak egyébiránt igaza van, ha nem ad pénzt, hanem szerencsére csekély a hiba, majd kitörültetem én azt onnan mindjárt.

— Ugyan kérem, merre van itt a törvényszéki elnök szobája?

— Itt a sarokban — felelte egy ott ácsorgó ügyvéd ismerősöm.

— Miféle ember az elnök?

— Modern ember tetőtől talpig. Nagy jogász, kutató elme.

— Hát a telekkönyvvezető milyen?

— Az megfordítva, egy óslény, elszegényedett dzsentri. Igazi ósdi fráter. Horthynak hívják.

— Hát az elnököt?

— Bajomi Péternek.

— Bajomi Péter! Hál'istennek! Tizenöt év óta sakkoztunk együtt minden nap a klubban. Lelki-testi barátom.

Most már egész biztosra kopogtattam be az ajtaján. Kedvetlen »no« hangzott ki.

— Adjon isten! — kiáltám betoppanva.

Az elnök hátramordult:

— Tessék kimenni, s elolvasni, mi van az ajtóra írva.

— Mondd el, hogy mi van. Elhiszem én azt neked idebent is.

Bozontos fejét felemelte az írások közül, és megfordult, mire kényszeredett hangon ismert rám:

— Te vagy? No, csak eredj ki, nézd meg, mi van az ajtóra írva, aztán azon mód szerint jöjj be.

Sohasem voltam valamely tréfának elrontója, kimentem. Hát látom, hogy az van ott felírva egy táblácskán: »Kopogtatás nélkül kéretik belépni«.

Ejnye, ez már sok, ezt már nem tűröm el szó nélkül, de amikor neheztelő arccal beléptem, az övé már csupa mosoly volt, csupa nyájasság.

— Első a rend, kedves barátom — mondá a kezemet két kezével melegen megrázva. — Minek köszönhetem ezt a váratlan szerencsét?

— Egy kis kérésem volna hozzád.

— Parancsolj, kedves Pistám!

— Csekélység az egész! 1877-ben egy kis birtokot örököltünk az öcsémmel Vilócon.

— Emlékszem.

— Ez alkalommal kiskorú örökösnek jegyezték be még a telekkönyvbe, mert az is voltam.

— Természetesen.

— 1881-ben meghalt az öcsém. A részét én örököltem, és akkor már nagykorúnak jegyezték be. Hát oda terjed az én alázatos kérésem, pajtás, hogy brevi manu igazítsad ki, rendeld el, hogy a »kiskorú« szó töröltessék.

Bezzeg meghosszabbodék erre az elnök ábrázata.

— Hja, hüm! Ez már baj! . . .

Kényelmetlenül feszeltett székén, s vakargatta a nyakát.

— Az hosszú dolog! Az nagy felelősséggel járna. Hiszen ki lehet azt töröltetni, de csak a szabályszerű eljárással. Kérvény — ötven krajcáros bélyeg — keresztlevél — iktató — telekkönyvi referens — végzés! Az hosszú dolog!

— De kérek, egy tollvonással deleálható egy másodperc alatt.

A magas, szikár alak fölállt, ünnepélyesen fölemelte szára, vékony ujjait.

— A telekkönyv szent, barátom, oda csak olyat szabad beírni, ami szintén szent, és ami szent, azt nem lehet kitörölni.

— Hát nem szent az, hogy én már túljárok a huszonnégyszáz éves, és hogy már 1881-ben nagykorú voltam?

Bajomi vállat vont:

— Meglehet, de . . .

— Hiszen magad is tudod, hiszen jól ösmersz. . .

— Ösmerlek, az igaz, de én most nem én vagyok, hanem a rendszer. S a rendszer bizonyítékot, keresztlevelet kíván.

— Gondold meg, tönkremegyek, oda a becsületem, ha nem fizetek gyorsan, kölcsönt pedig hamar csak úgy kapok, ha hamar sikerül rendbe hozni ezt a dolgot.

Vastag szempillái tudományos fensőséggel szaladtak fel a homloka közepére.

— Hja, a rendszer nem törődik azzal, hogy veled mi történik!

— Úgy? — mondám izgatottan. — Akkor hát alászolgálja!

Becsaptam magam után az ajtót, s elcsüggedve mentem keresztül a hosszú törvényszéki folyosón, midőn szemembe villan egy ajtón: »Horthy Pál telekkönyvvezető«.

Ej, próbáljuk meg a modern ember után az ósdit, s hirtelen elhatározással megnyomtam az ajtókilincset.

Az iszonyú pipafüst miatt, mely egy öblös csibukból származott, csak apródonkint bírtam kivenni azt a néhány alakot, akik bent álldogáltak. A csibukot egy potrohos, tokás, őszbe csavarodott öregúr szította, aki háttal dűlt az íróasztalnak, és valami történetet beszélt a környezetének.

— A telekkönyvvezető urat keresem.

— Én vagyok — riadt fel egy pillanatra, s tovább mesélte a dolgát.

Egy csattanós részletnél, mikor felharsogott a kacaj, s még az írások kezében is megállt a toll, mintegy lélegzetvétel gyanánt rám pillantott, és mellékesen kérdé:

— Kihez légyen szerencsém?

— Baborkay István vagyok.

— Ohó! Baborkay Andrásnak a fia?

— Igen.

— Ohó!

S ezen második »ohó« után megint folytatta a kalandját.

Valami forradalmi epizód volt az, s gyakran keresgélt közben az emlékezetéből neveket. Egy ilyen keresgelés alatt (Ejnye, csípje meg a gyík, hogy is hitták?) újra a szemébe ötlöttem.

— Mit kívánsz, kedves öcsém?

— A telekkönyvemben van egy kis hiba.

— Ohó! Hiba? A telekkönyvben? Az lehetetlen!

— Azazhogy nem is hiba, mert 1877. évben. . .

— Azazhogy lehet hiba — vágott közbe —, mert akkor még nem én vezettem.

— Kiskorúnak jegyezték be a vilóci birtokra. . . de már 1881-ben mint nagykorú vagyok ugyanott feltüntetve a felerészre nézve.

— Megvan! — kiáltott fel most Horthy. — Guyonnak hitták!. Hát amint mondom, hozzám lépett Guyon, és vállon fogott. . .

De már megakasztom azt a krónikát, gondoltam magamban, s elibe lépve Horthynak, vállát fogtam meg.

— Arra kérném hát, kedves bátyám. . .

— Nos, nos ?

— A zsidó nem akar pénzt adni, míg a kiskorú feltüntetés is bent van a birtoklapon. Hogy nem lehetne-e kiigazítani ?

Rám nézett apró kékes szemeivel csodálkozva.

— Hogy a patvarba ne lehetne ?

— Nézzen meg, urambátyám, hiszem láthatja rajtam, hogy már régen nagykorú vagyok.

A fejét rázta kedélyesen.

— Azt én ugyan nem látom, mert rosszak már a szemeim. Gyengül az ember, édes öcsém. A hetven felé járok. Hanem azért kiskorúságodból még ki bírlak emelni. Amice Hrusa, hozza ki a vilóci telekkönyvet.

— Igazán kiigazítja, urambátyám ?

— Hogyne igazítanám, ha azt mondod, hogy rossz ?

— De ha nem is ösmer. . .

— De ösmertem az apádat — mondá az öreg, egy nagy füstmacskát fújva felém. — Ritka becsületes ember volt.

Ezzel fogta a lúdpennát (mert ő ilyenekkel ír), s az előhozott könyvben végigtörülte vele azt a szót, mely olyan keményen lakatolta le az óvatos Kohnom wertheimszekerényét.

Milyen furcsa két ember volt ez ! Az egyik engem ösmert, s mégsem hitt, a másik csak az apámat ösmerte, s mégis hitt.

Nekem ez nagyon jó volt akkor ! De kérdés, jó-e az országoknak, hogy ilyen kétféle fajtájú emberek (modernekek és ócskák) csinálják benne a rendet és igazságot, mindenik a maga módja szerint ?

SZONTÁGH PÁLNÉ

E kis elbeszéléshez az adatokat Mikulik József a »Magyar kisvárosi élet« című könyvéből vettem.

Ő említi ott meg a 131. lapon a szép Grünblath Erzsébet dolgát, aki egy napon valami rosszat álmodott (de meglehet az is, hogy valami jót álmodott) és visszaküldte ifjabb Gothard János uramnak a jegygyűrűjét.

Képzелhetni, mekkora gyorsasággal szivárgott szét Rozsnyón ez az eset, és milyen port verhetett fel! Hogyne! Mikor még most, kétszázötven év múlva is a nagy események közé írta be egy tudós ember.

Mert hát olyan perszóna-e ifjú Gothard János, akivel packázni lehessen? A gazdag idősb Gothard János főbíró uram fia nem akar ki. Nagy mágnás Rozsnyó városában. Igaz, hogy a lányt sem a szeméten találták. A Grünblathok is erős nemzetség, sok ízben viseltek már főbírói tisztségeket, sőt ha az öreg Grünblath élne, kérdés, kinek a kezében lenne ma a főbírói pálca. De mindegy. Ha olyan ember volna is Gothard János, akivel ki lehet kötni, olyan jószág-e a karikagyűrű, amivel bolondozni lehet?

Nagy volt a megbotránkozás; a főpiacon, a csetneki és a jólézi utcán valóságos csoportokba verődtek össze a népek megbeszélni: mi lesz ebből vajon? No, ezt nem engedik el szárazon a Gothardok!

Babonás öregasszonyok e hírhez titokzatos arccal hozzákapcsolták azt a másikat, mely hasonlóképp hirtelen terjedt el a városban, hogy a toronyóra ma reggel megállott, éppen abban az órában és percben, mikor a mátkagyűrűt lehúzta az ujjáról Grünblath Erzsébet. Az isten ujjá állította meg

a mutatóját. És az addig meg sem indul, míg az igazságnak eleget nem tesznek a Grünblath — Gothard-ügyben.

Pedig erre az órára éppoly büszkék voltak a rozsnóiak, mint hölgyeik jó hírére. Most egyszerre odavan mindkettő. Lehetek is büszkék, kivált ez óraműre, mert egyetlen vala az akkoriban a világon, úgyhogy a híres Albertus Turibius egyenesen azért jött a múlt esztendőben Helvéciából Rozsnyóra, hogy a szerkezetét tanulmányozhassa.

A városi magisztrátus meg sem engedte volna neki, ha Késműves Imre szenátor uram fel nem szólal:

— Ne vegyük süketségre a kérését, hiszen úgysem fér az a fejébe.

Aminthogy nem is fért; nézegette egy álló hétig a belső részeit, a hatalmas kalapácsokat és hengereket, a száz mindenféle srófot és mozgó kerekecskét, szombaton is annyit tudott, amennyivel hétfőn kezdte.

Csak egy ember tudta volna a rozsnói óra szerkezetét megmagyarázni, az öreg Szontágh Márton, aki csinálta, de az néma volt. (Későbbi krónikák mesélik, hogy a városi magisztrátus vágatta volna ki a nyelvét, nehogy árulója lehessen az önalkotta gépezetnek, de én ezt föl nem teszem őkegyelmeikről.)

Nem árulta volna ő azt el azért sem, mert hiszen éppen azért volt világraszóló az óra, mert csak egy volt. Az egykorú országos okmányokban sok helyütt fordul elő, hogy olyan esetekben, ahol bizonyos kisebb időrészetek is fontossággal bírnak, a rozsnói óra szerint vétessék az idő.

A zsebórák már ekkor (1631 esztendőket jegyezték) meg lehetőszen kezdtek terjedni a nagyobb nemes uraknál, s ha valaki valamely vidékről Rozsnyóra utazott, egy egész tarisznya órát bízta rá, hogy vigye el, és igazítsa hozzá a rozsnóihoz.

Nevezetességét jócskán emelte az is, hogy minden délben és éjfélkor kétfelé nyílt a külső lapja, és egy kakas jött ki belőle, amikor is a kalapácsok, rugók és billentyűk odabent elkezdtek eszeveszetten ütni és berregni, együttvéve a kukorékoláshoz hasonlatos hangzavart adva, mintha csak azt kiáltaná szerte a csöndes házföldek fölött a Pozsáló hegy alján elterülő zúzdák, kohók és hámorok zakatolásába: »Lutheránusok, vigyázzatok!«

Most aztán egyszerre elnémult az idők hatalmas mérője, mintha mondaná: »Nem megyek tovább egy tapodtat sem, miattam virradhat, esteledhet, én itt maradok egy álló helyben, isten engem úgy segéljen. És a kakast sem ereszttem ki többé, hanem bezárom előletek örökre.«

Hát érdemes ezt egy fehérszemély végett elszenvedni? Mert bizonyos az, rozsnjóiak, hogy az óramegállás összefüggésben van annak a gonosz leánynak az oktan szeszélyével. Hiszen éppen úgy megállhatott volna tegnap, vagy a leány is visszakülthette volna a gyűrűt holnap. Miért kellett ennek egyszerre történnie? Azért, mert van egy titokzatos hatalom fölöttünk, mely néha kifejezi valamivel a haragját.

De bizony nem hagyták ezt annyiba sem a városi nyelvek, sem Gothardék, kivált, mert Grünblath Erzsébet azt felelte a békéltetési kísérletekre: »Nem kell Gothard János sem tessenek, sem lelkemnek. Vigyen el inkább az ördög!«

— Úgy? — szisszent fel a vérig sértett ifjú Gothard János. — Az ördögnek ugyan át nem adhatlak, hanem ehelyett mégis átadlak valakinek.

És átadta az ügyet egy prókátornak.

Az ügyvédeknek jó dolguk volt ebben a világban. Nem kellett kiállniok a tömérdek sok vizgát és bemagolniok a sok könyvet; aki valamely hatóságtól vagy egy-egy tekintélyesebb személyiségtől testimoniumot kapott, hogy képes a pörvitelre, hát az attól rögtön jogtudóssá vált. (S csodálatos, mégsem szaporodtak el a prókátorok úgy, mint most, mikor irtják őket.)

Szakmáry Pál diák volt a Gothard ügyvédje, mire a szép Grünblath Erzsébet is ügyvédet vallott, név szerint Mikolczy Pál diákot.

A két derék fiskális ezzel minden haragot magára vett. Három álló hétig üzengettek egymásnak a cselédjeik által különféle gorombaságokat válaszokban és viszontválaszokban (mert ez volt a per első stádiuma), mikor aztán jól fel-dühösítették egymást, akkor adták be szokás szerint a keresetet.

Hét környékbeli pap gyűlt össze bíróságnak, a legöregebbet, tiszteletes Fabriczy György uramat, a jolsvai lelkészt, megválasztották elnöknek, a legfiatalabbat, Szontágh Pál

uramat, a helybeli segédlelkészt, nótáriusnak. Olyan volt a hét pap a Luther rokkjaikkal és a nyakukon lelőgő fehér vászonszelettel, mint hét orvosságos üveg.

Megtörve jelent meg a vőlegény a »tekinzetes nemes böcsületes korona« (így titulázta a bíróságot a két prókátor, kiknek pörös beszédei fennmaradtak) színe előtt, dacosan, kevélyen Grünblath Erzsébet. Istenem, be szép volt! Hőfehér ruha simult délceg természetéhez — talán éppen ez lett volna a menyasszonyi ruhája! A gesztenyeszín hajában három rózsabimbó — engesztelhetlenség hirdetői —, haragos vérpiros mind a három. S amit a bimbók el nem mondtak, a két égő csillag, a két szem lázas ragyogása hozzátoldta: »Nem békülök ki! Nem! Nem!«

A becsületes szent korona hiába szembesítette őket, s hiába fogta külön is rábeszélés alá Erzsébetet, mindenre tagadólag rázta a fejét.

— Elkárhozol, leányzó! — inté az elnök, Fabriczy György.

Erzsébet vállat vont fásultan.

— Katlanban fognak égetni a másvilágon! — rémítgette tiszteletes Szontágh Pál.

S már látta is lelki szemeivel azt a pokoli katlant, amelyikben égetni fogják a szép hajadont. Biz'isten, sok érdekes dolgot bíz rá a hit az ördögökre is.

Hiába rémítgették, a leány állhatatosan megmaradt a szándékában, mire a két ügyvéd elmondta vád- és védbeszédét hosszadalmasan.

Most aztán kiküldték a feleket az ámbitusra, csak a prókátoroknak volt joguk bent maradni, míg az ítéletet meghozzák.

Fabriczy György szólalt fel legelőbb:

— Én azt indítványozom, tiszteletes szent korona, mondjuk ki, a leány férjhez ne mehessen hét évig, s ezalatt semmimű vigasságban, lakodalomban vagy dáridóban magát ne mutathassa.

— Szavazzunk — dörmögte Vietorisz János.

— »Igen«-nel és »nem«-mel — formulázta az elnök.

A »nem« a fölmentést jelenti.

Szontágh Pál olvasta fel a neveket, s jegyzé oda a papírra a »nem«-et vagy »igen«-t.

- Salitius Péter ?
- Igen.
- Urszinyi Sámuel ?
- Nem.
- Vietorisz János ?
- Nem.

E pillanatban néhány szót vetett egy papírszeletre Miskolczy Pál, és odacsúsztotta Szontágh Pálnak, de ez még sem nézte, hanem zavartalanul olvasta tovább a névsort.

- Bisztriczki Pál ?
- Igen.
- Revucsan Károly ?
- Nem.

Két »igen«, három »nem« volt. Most már csak a jegyző szavazata hiányzott és az elnöké.

Miskolczy Pál kézzel-lábbal, szempislogatással váltig intgetett Szontágh Pálnak, hogy olvassa el már azt a cédulát, amit a kezében szorongat, de az észre sem vette, s beadta a maga voksát is. Egy szerencsétlen »igen«-t.

S így lett meghozva ama kemény ítélet, melyet mai napig is emlegetnek a krónikák.

Szontágh Pál csak most nézte meg a cédulát. Ez volt ráírva szórul szóra:

»Grünblath Erzsébet azért küldte vissza a gyűrűt Gothard Jánosnak, mert a tiszteletes urat szereti.«

Egyet fordult vele a világ, vére fölpezsgett, szemei ki-gyúltak. A legszebb, a leggazdagabb leány a felföldön őt szereti. Be mindjárt más lett a vétsége ! Hogy is szavazhatott elle-ne »igen«-nel ?

— Nosza, koncipiálja kegyelmed, Szontágh öcsém, a szentenciát.

Remegő kézzel fogta meg a tollat, de nem volt képes egy szót sem összehozni, végre is maga az elnök diktálta, ő csak a szavakat írta le gépíleg.

— Bejöhettek a felek ! — kiáltott ki Fabriczy György.

Belépett Erzsébet és Gothard János, s megálltak az ajtó-nál, elfordítván szemeiket egymásról. A fiatal pap fulladozó hangon olvasta fel nekik, amint következik:

»Hogy a szent házasságnak méltósága helyén maradjon,

s az botránykozás eltávoztassék, ilyen büntetés alá kötelezzük a leányzót: hogy hét esztendeig férjhez ne mehessen, mennyegzői lakodalmaktól, táncoktól ez hét esztendő alatt eltiltatik.«

Biz ez kegyetlenül volt kieszelve.

Huszonhárom tavaszt számlált Erzsébet, ha még hozzáadjuk a hetet, míg a pártát le nem vehetik a szép kalászszín hajáról, harmincévesre válik, s egész hervadóra. A tiszteletes szent korona lelkiismeretesen kiszámította, hogy kóró legyen akkorra a virágból.

— Megnyugszom az ítéletben! — jelenté ki Gothard János.

A leány meghajtotta fejét, és némán támolygott ki a tereméből ügyvédjével.

Szontágh Pál utánok ment, hogy egypár szóval vigasztalja.

— Hiszen meg lehet ezt még fellebbezni is.

— Mindjárt holnap felviszem az ügyet az országbíróhoz! — erősködék Miskolczy.

— Okosan teszi kegyelmed! — biztatá a káplán.

— De legokosabban kegyelmed tette volna, ha »nem«-mel szavaz vala — vágott vissza ingerülten az adokvátus —, s ha most nem volna szükség az én okos cselekedetemre.

— Hát ellenem szavazott? — rebegte a leány elhalványodva.

Szontágh Pál fülig vörösödött.

— Igaz, úgy szavaztam, de esküszöm a papi hitemre, hogy mindent elkövetek az ítélet megváltoztatására. Kijárom én azt, ha térdig kopik is a lábam.

S mindjárt másnap együtt ment Miskolczyval Kassára az országbíróhoz, nagyságos Alaghy Lőrinc uramhoz: hátha meghajlíthatnák a szívét.

— A papokkal és az ördögökkel nem kezdek ki! — mondta Alaghy.

Hanem azért egy írást mégis kieszközöltek, melyben megbízta a rozsnói magisztrátust, hogy az döntse el helyette az apellátát.

No hiszen, megmozgattak fűt-fát szenátor uraiméknál az érdekelt felek, de hasztalan; a magisztrátus is helybenhagyta a papok ítéletét.

És most rácsattant Grünblath Erzsébetre a koporsó fele egészen.

Még ugyan járták egy darabig Szontágh Pál és Miskolczy uraimék instanciákkal a palatinus küszöbét meg a királyét, de annak sem lett foganatja.

Lemondtak végre minden reményről, mikor egy napon történt, hogy a jólézi utcán az öreg Szontágh Mártonnak köszönését nem fogadta idős Gothard János, hanem elfordította a fejét.

Az öreg Szontágh kevély ember hírében állott, sokat adott magára. Ő volt a híres óra alkotója; nemességet is kapott a királytól érte (az »iglói« előnévvel). Nagyon zokon vette a polgármester uram fejének félrefordítását. Mikor hazaért, felírta fiának egy cédulára:

— Nincsen neked valami galyibád a Gothardokkal, édes fiam?

Pali a fejével bólintott igent, hogy de bizony van, elbeszélvén az egész tényálladéket, mint ítélték el a szép Grünblath Erzsébetet, s mint gerjedt aztán iránta égő, olthatatlan szerelemre.

Az öreg a fejét csóválta:

— Hát miért nem szóltál? Hát mire való vagyok én?
— írta fel nagy pók alakú betűivel.

A káplán szomorúan mosolygott.

— Ahol a mi ékesszólásunk sem használ, mit használhatna ott egy néma?

Az öreg csóválta, egyre csóválta az ősz fejét, s haragosan csapkodott a szerszámokkal, amint roppant hévvel nekifogott a munkának. Ugyanis éppen a toronyóra elromlott gépezetének javításában serénykedék.

Húsvét napja közelgett, s akkorra ígérte a magisztrátusnak, hogy megint járni fog.

Főlséges lesz, hogy azon a napon szólal meg újra a kakas a toronyban, mikor az Úr föltámadott. Alig várták Rozsnyón ezt a napot.

Az öreg már napokkal előbb ott fenn dolgozott a toronyban. Beillesztett, eligazított mindent, s húsvét első napján délben, a nép nagy vivátjai közt csakugyan megindult a világhírű rozsnyói óra.

Nagy volt az öröm, de csak kevés ideig. Az óra járt, de borzasztó sietséggel. A kakas, mely minden tizenkét órában jött ki azelőtt, most minden hatvanadik percben megjelent, s rettenetes hangon berregtette le: »Lutheránusok, vigyázatok!« Az óramutató tizenkét órát futott be hatvan perc alatt, s a percmutató örülten szaladgált a numerusokon.

— Ez valami nagy veszedelmet jelent! — kiáltozák a babonás népek, megriadva.

A magisztrátus három legidősebb szenátora menten futott Szontágh Márton uramhoz.

— Nagy baj van, mester — mondták lihegve —, az óra megbolondult.

Az öreg Szontágh Márton szerény, fakó arcán gúnyos mosoly tűnt fel, s elővette papirosát, amelyre írni szokta a válaszokat.

»Az óra jól jár. A törvény azt mondja, hogy az idő a rozsnői óra szerint vétessék.«

— Úgy van — bólingattak a szenátorok, kik belenéztek az írásba.

De az öreg tovább folytatta:

»Ti a fiam menyasszonyát elítéltétek hét évre.«

— Hüüm! — dűnnyögé furesát sejtve Késműves Imre uram.

»Hadd szaladjon le hát az az óra hét évet hét hónap alatt.«

— Hát nem csinálja meg kegyelmed?

»Nem — írta fel Szontágh Márton uram nagy betűkkel —, szándékosan csináltam meg úgy.«

A szenátorok megrökönyödve ballagtak vissza a városházára, és egy óra alatt, akarom mondani tizenkettő alatt, villámként futotta be az egész hír a várost, mért jár olyan sebesen az óra. Hogy Grünblath Erzszi büntetésideje sebesen elfogyjon.

A magisztrátus elkezdett tanácskozni.

— Nagy szégyen lesz ez az óra a városra — vélte Pagonyi János uram.

— Ahogy dicsőségünkre szolgált azelőtt, most csúfságunkra lészen — mondá Késműves Imre uram.

— Engedjünk! — indítványozta Soltész Miklós uram.

Keresztül is ment az indítványa, csak éppen maga el-lenezte idősb Gothard János.

Legott egy deputáció indult Szontágh Mártonhoz, hogy hát isten neki, számíttassék akképp a Grünblath Erzsébet büntetésideje, ahogy az óra most jár, de járjon ezentúl úgy az óra, ahogy azelőtt járt.

És így lett Grünblath Erzsébetből még abban az évben szüretkor Szontágh Pálné.

KÖLCSÖN A KIRÁLYNAK

Néhol sok a fölségsértési pör, nálunk ritka. Itt legfeljebb az adó miatt adja ki mérgét az ember. De azért még adóhisztória is akadt mulatságos, a »kölcson a királynak«.

A nép így nevezte el, mert a nép azonosítja az államot az államfővel. S így szebben is csengett ez az adónem.

Van ebben valami tetszetős, hogy a szegény ember ad kölcson a leghatalmasabbnak. Ez ingerelte a becsei parasztokat is, mikor a tisztviselő felszólította, hogy írjanak alá ökegyelmeik mennél többet.

— Hát csakugyan rászorult volna a király? — kételkedének a parasztok.

— Úgy ám — felelte a mezőbíró. — Azt mondják, hogy a német országait ellicitálják a többi királyok, ha nem fizet. Fizetni pedig nem tud, mert a bankóprése megrepedt, s az a lakatos, aki csinálta, megvakult. Senki sem tudja megreperálni a prést. Nagy a baj Bécsben, atyafiak! Ne hagyjuk a királyt!

Nagy lett erre a lelkesedés Becsén, s aláírtak vagy tízezer forintot.

A tisztviselő maga is megsokallta:

— Talán kevesebb is elég lett volna?

— Meg nem árt az, kérem! — vélekedék Dorogi uram, az öregbíró. — Elkel ám a pénz őfelségénél, mert tetszik tudni, minden ilyen dolognál sok az apró kiadás, amire az ember nem számít. Tudjuk mi már azt.

Denique aláírták a tízezer forintot, de nagy szemeket meresztettek, mikor aztán tavaszkor jött a rendelet, hogy fizessenek.

— Nem lehet az! — felelte a bíró. — Majd eligazítjuk mi azt másképp.

Az adóhivatal azonban nem késett, még keményebben sürgette meg másodszer a kölcsön befizetését.

Visszaírt a bíró megint, hogy másképp szándékoznak eligazítani az ügyet. Ne nyugtalankodjék a tekintetes adóhivatal.

De biz az hovatovább még jobban nyugtalankodék, megindult tehát a becsei deputáció a székvárosba az adóinspektorhoz.

— Nos, miért nem akarnak fizetni? — förmed az rájuk.

— Akarunk, kérem alássan.

— Hol hát a pénz?

— Hol vennénk mi annyi pénzt?

— Minek ajánlották akkor a kölcsönt?

— Hogy a felséges királynak öröme legyen! — felelte Dorogi uram, áthajítva a szűrt az egyik válláról a másikra.

— Na és miképp akarják kifizetni?

— Hiszen éppen emiatt jöttünk be, hogy ím pénzt követel a tekintetes stajeramt. Úgy gondoltuk akkor, kérem alássan, hogy mi a tízezer forintot, őfelsége iránti tiszteletből, apródonkint *leüljük* a vármegyeházán. Mivelhogy *naponta öt forint*, kérem alássan. . .

Az inspektor dühösen kergette ki a szegény becseieket — pedig a királynak pénznél is becsesebb hódolatot hoztak.

AZ AMERIKAI NYULAK

Kevés ember tudja már, mik voltak valaha az »amerikai nyulak«. Pedig itt szaladgáltak Magyarországon. Itthon azért hitták őket így, mert szörnyen üldözték a kopók. Bécsben pedig azért, mert nehéz volt őket utolérni.

A Kossuth amerikai tallérjaira alkalmazták ezt a gúnyszót, csakhogy ott is, itt is másféle indokolással.

Élt pedig az amerikai nyulak idejében Aradon egy konzervatív lelkületű úriember, név szerint Bíró Bertalan. »Vén svarcgelbnek« csúfolták, mert még a szabadságharc idején sem titkolta, hogy a dinasztiahoz szít. Pedig egy Kossuthtal

rokonságban álló Meszlényi leány volt a felesége. Vagy hogy éppen ezért szított a dinasztiahoz, mert a feleségével akart kötekedni?

Nagy kegyben állt odafent az udvarnál, magas érdemeje volt, sokszor kínálták előkelő hivatalokkal, de mert beteges volt és már nagyon öreg, semmit sem fogadott el, s egészen elzárkózva élt csendes házában, midőn egy nap az a hír rázta meg, hogy Imre fiát elfogták a csendőrök és vasra verve vitték Kufsteinba.

Ez a csapás nagyon megtörte; sírt, jajveszékelt, szaladgált fűhöz-fához, kutatott, kérdezősködött, miért fogták el a fiát, s miképp lehetne kiszabadítani? Míg végre azt a tanácsot kapta, hogy akármiért fogták is el, legjobb lesz, ha személyesen megy föl Bécsbe. Neki ott úgysis csak a száját kell felnyitnia, minden behull, amit a szíve megkíván.

Felcihelődék az öregúr, s becsomagolta nemcsak a mentét és kalpagot, de az ócska fringiát is. Mert ha már nekikezdett, kész elmenni egész a császár színe elé, s térdre borulni előtte kegyelemért.

De nem kellett. A császár behunyta a szemét, és hátrattette a kezzeit. A mindenható Kempen miniszter uralkodott. Ófelsége még a kegyelmezési jogot is ráruházta az effajta ügyekben.

Még oda sem ért a vén Bíró Bertalan, Kempent már értesíté a rendőrség, hogy jön, s hogy milyen ügyefogyott agastyán. Felülről is figyelmeztették: csínján kell vele bánni, meg kell neki adni, amit kér, mert ez egészen jóézelmű ember.

De elég szívesen is fogadta a miniszter, mikor a madárképű, galambfehér hajú emberke egy nap beállított hozzá, eleibe futott, mindkét kezével megrázta a jobbját.

— Ó, ó, kedves Bíró! — kiáltá kordialis nyájassággal. — Milyen szerencse!

— Szerencsétlenség, excellenc! — vágott közbe Bíró szokott éneklő hangján.

— Igaz, igaz, de miképp is lehetséges, én istenem, hogy ilyen derék apának a fia. . .

— Anyai rész, excellenc! — bökte oda Bíró Bertalan.

— Ilyen apának a fia ilyesmit elkövesen! — szörnyülködék a miniszter.

Bíró megállt előtte peckesen, mint a cövek, meg sem moccant, csak a nagy, vastag szemöldöke mozgott idegesen fel és alá.

— És mit követett el a fiú, excellenc?

— Hát nem tudja, kedves Bíró. Azokkal a szerencsétlen »amerikai nyulak«-kal trafikált.

— Mik azok az amerikai nyulak, excellenc? — kérdé siránkozóan.

— Hát nem tudja, kedves Bíró? Ama silány papírok.

— Papírok? — sziszegte. — Mit? Papírok? Hát sem nem ágyúk, sem nem bombák, excellenc, hanem papírok? Mit? Hát papírokért fogdossák el a gyerekeinket... Huh! Huh!

Kempen ijedten hőkölt hátra a szapora gesztusai elől.

— No, no, nem kell ezen felindulni. Amit megtehetünk, megtesszük. Aztán máskor tegye meg a kedves fia is a kötelességét.

— És mi az ő kötelessége, excellenc?

— Az ördögbe is. Föl kellett volna jelentenie azokat, akik a papírokkal megkínálták.

Az öreg most üveges szemeket meresztett rá, mialatt az arca papírszínűre vált.

— Feljelenteni! — süvítette — Az én fiam? Egy Bíró Imre! Huh, huh! Meggondoltam magam, excellenc!

— Mit gondolt meg, domine spectabilis? — kérdé a miniszter előzékenyen.

— Azt, hogy a gyerek. az én fiam.

— Nos, nos?

— Canis mater, csak hadd üljön ott, ahol van. Alászol-gálja, excellenc!

S fringíája hangosan csörömpölt, amint sietve előcsörte-tett, bevágván maga után az ajtót.

Kempen bosszankodva mesélte el egy óra múlva a minisz-tertanácsban, hogy a magyar ember, bármilyen párton legyen is, mind rebellis. Mindössze az a különbség, hogy némelyiket több, másikat kevesebb ideig kell piszkálni, míg a »jóérzel-műség« lehámlik róla.

ÁRVA

Az árvai vár eredetéről nincsenek biztos adataink.

Különben is a várak eredete és vége nagyon egyhangú. Mikor keletkezett? Alkalmasint a lovagkorban! Mikor lett vége? Alkalmasint a kuruckorban! Többnyire ez a magyarországi várak genealógiájának két határköve.

Árvát szóbeli hagyományok szerint a templárius lovagok építették. Az Anjouk alatt mint királyi vár nagyon meg volt erősítve. Aminthogy igen helyesen, mert akkoriban Lengyelországgal volt tömérdek galiba, s Árvának nagy presztízse volt mint véghelynek.

Az árvai vár egy kúp alakú hegynek a csúcsát és oldalát foglalja el, mely hegy az Árva folyó egyik jobb oldali mellék-völgyéből emelkedik ki egészen elszigetelten.

Erős és pompás sasfészek volt valamikor. Festések, faragványok, fényfűzés nyomai láthatók több helyütt, amit különben is fel lehet tenni, hiszen Árva a hatalmas Thurzó-nemzetség lakhelye volt I. Ferdinándtól kezdve.

Mátyása várba záratta 1484-ben Váradi Péter kalocsai érseket, ki mint szegény árva küzdte fel magát a díszes papi állásra.

Innen a mondás, melyet a krónikák Mátyás szájába adnak, hogy azt felelte volna az érsek kegyelemért esdő szavaira:

Arva fuisti Petre, arve eris et in Arva morieris. (Árva voltál, Péter, árva leszel és Árván halsz meg.)

Ami csak azért nem történt meg, mert a rab ott az árvai várban túlélte a királyt, s akkor szabadon bocsátatott, de rostélyos börtönét mai napig is mutogatják.

A várban számos érdekes nyomaira akadunk a Thurzók-nak. Márványtáblákra a Thurzó-címerekkel. Thurzó György nádornak fehér márványból faragott képsobrát, Thurzó Ferenc ízléses díszítő építéseit még most is teljes épségben láthatni.

Thurzó György nádor fiú örököst nem hagyván, királyi adományt kapott leányaira kiterjeszthetni az örökösödést. Árvát még most is az egykori Thurzó leányok örökösei bíróják.

A lengyel betörések óta Árva alig látott ellenséget. Nyugodt élete volt a Thurzók alatt, azért is maradt meg a mai napig is némileg épnek.

Mikor a királyoké volt, sok gazdát cserélt, mert a királyoknak Árva vár az úgynevezett »nélkülözhető értéktárgyuk«.

Hol ide, hol oda becsapták egypár ezer forintért zálogba. Thurzó Ferenc, az első birtokos is valami sziléziai úrtól váltotta ki.

A SZOMORÚ EMBER

Nemrégiben keservesen panaszkodtak előttem Nagy Jánosék, hogy az unokaöcsüket nem tudják elhelyezni, holott mívelt, képzett fiatalember, de hát nem lehet, semmi sem sikerül; pedig minden ajtókilincset megnyomnak, minden üres helyet körültaogatnak.

— Mi lehet ennek az oka? — kérdém.

— A szerencsétlen képe miatt — mondá Nagy János bácsi. — Amint ránéznek, mindjárt sehol sem kell.

— No, ez különös! Szeretném egyszer látni a fiatalembert.

— Az a legkönnyebb; odaküldöm önhöz. Ugyan süsse el, kérem, kedves uramöcsém, valahova, az isten is megáldja.

— Hja, ha lehetne! Nem vagyok én pertu a miniszterekkel, kedves bátyám.

Hanem az azért mindegy volt Nagy János bácsinak, mégis hozzám küldte mindjárt másnap az unokaöcsét. Éppen vendégem volt, mikor a dolgozószobámba belépett egy eredeti asszonynéni: azért jött, hogy tegyék be a lapba, a nyílt térbe, köszönetét a doktornak, aki a szegény boldogult férjét gyógyította.

Jószívű asszonyság volt, a szemeiből csupa szeretet, csupa nyájasság ömlött, hanem még jobban ömlött belőle a szó. Összehordott prücsköt-bogarat a város pletykáiból, csak akkor némult el, mikor az ajtón kopogtattak, s belépett a Nagy Jánosék unokaöccse.

Nagy, hórihorgas alak, sovány, nyurga, penész színű arca úgy nézett ki, mint egy fejletlen, összenyomott barack.

— Azért bátorkodtam — mondá síri hangon —, hogy megmutassam magamat. A János bácsi küldött.

Mínthogy »megmutatni« jött magát, az udvariasság is azt követelte, hogy figyelmesebben nézzem meg.

Az éhes ember eszménye volt. Egy festőnek megért volna száz forintot. Az arcbőr összetapadt a csontokon, mint a megszáradt hólyag, a szemeiben véghetetlen fájdalom, megtört fénye borongott: nyomort és alázatot fejezett ki egész lénye. Részvétre indító volt. . . több, úgyszólván nyomasztó látvány. A szemei alatt kék patkók, a patkók alatt egy-egy mélyedés lefelé. Mintha a természet arra rendelte volna e két vágányt is, hogy könnyeinek árja arra folyjon le.

— Bátyja említette előttem — kezdem a társalgást vonatottan —, hogy hivatalt szeretne.

— Hasztalan minden — nyöszörögte —, a szerencsétlen arcom az oka. Nem is próbálkozom már többé. Oh istenem, istenem, be meglátogattál az ábrázatommal.

— No, nem kell olyan sötéten venni a dolgokat.

— Oh kérem, tudom én, mit beszélek. Bejutottam már egyszer díjnoknak a budai törvényszékhez, de a főnököm elkergetett, mert azt mondta, ha rám néz, mindig sírhatnak, márpedig nem akar örökös búbanatban élni.

— Komisz ember lehetett.

— Csak olyan, mint a többi. Azután bejutottam egy biztosító társulathoz, de onnan is elbocsátottak mert, úgy mond, ártok az üzletnek az éhes arcommal. Ahova csak mentem eddig, s ahol rám néztek, az volt a feleletük: »lehetetlen«. Egy doktor, akinek rengeteg levelezése van, megfogadott titkárnak: de ott meg a beteges kinézésemmel ijesztettem el a pacienseket.

— Biz ez kellemetlen dolog — vágtam közbe tompán, rekedten, érezve, hogy rajtam is erőt vett, engem is összerázott e sajátságosan szomorú alaknak a jelenléte.

— Mi lesz belőlem, mi lesz belőlem — hörgő kétségbeesetten kezeit tördelve, és a könnyei is megeredtek.

Erre megmozdult székén a vidéki asszonynéni, aki eddig szótlánul, csendesen nézegette a fiatalembert. (Nagy megerőtletésébe kerülhetett a hallgatás.)

— Ej, ej, öcsém — eredt meg a kereplője —, no bizony érdemes is azért pityeregni. Ne sírjon, lelkem. Nem úgy van az, ahogy maga mondja. Nem olyan nagy szerencsétlenség a maga arca. Még jóra is fordulhat. Nem kell ám azt úgy venni.

Hallgasson ide, lelkem, törülje le a könnyeit. Mondok magának valamit.

A fiatalember csodálkozva nézett az asszonyénire, akit tán csak most vett észre.

— Lássá, a mi városunkban is volt egy ilyen képű ember. Egyszer nagy szerencsétlenség érte a várost, odajött a király, s amikor meglátta a szomorú sovány emberkét, sírva fakadt. S a király sírása tette a várost szerencsésé. A város hálás volt a szomorú sovány ember iránt, s megválasztotta főtisztviselőjének. S ezáltal még szerencsésebbé lett. Mert nagy hasznát vette a bús külsejű hivatalnoknak.

De már erre én is kíváncsi voltam, hogy mi hasznát vette s megkérdeztem:

— Mire használta?

— Mire? Arra lelkem, hogy azóta ő járt deputációkkal Budára a kormányhoz, Bécsbe a králynak, Esztergomba az érsekhez, mert sok mindenféle kérvivalója volt a városnak. S ahol a bús külsejű ember egy dikciót elnyöszörgött, ott minden szív meglágyult. Mindent megkaptak, amit akartak. Lehetetlen volt valamit megtagadni tőle, megesett rajta minden igaz lélek.

— Ez érdekes! Hát aztán mi történt?

— Az történt, lelkem, de minek vág a szavaimba, úgyis elmondtam volna, az történt, galambom, hogy egyszer csak a szegény sovány emberke hízni kezdett, s arca napról napra emberibb formát öltött. Nosza lett erre nagy rémület a városban: »most már végünk van, elpusztulunk. Többet nem kapunk semmit a hatalmasoktól«. A magisztrátus összeült, hogy ezen a dolgon segítsen.

— Hogyan?

— Hát úgy, hogy megszábták, ezentúl mennyi adag ételt kapjon a főtisztviselő, tésztaneműektől eltiltották, s rendőri felügyelet alá helyezték az élelmezését, egyszóval koplaltatják.

Hangos kacagásra fakadtam, de a Nagy Jánosék unokaöccse még ettől is csak szomorúbb, desperáltabb lett s szemei bágyadtan pislogtak, mint két halotti mécs, a szapora beszédfő asszonyénire.

— Így, így, lelkem. Jöjjön maga mihozzánk, édes öcsém. Ott nagyon megbecsülik az efféle ábrázatot. Akkor aztán ehe-

tik is az a másik kedvére, vagy ha nem, hát ketten lesznek s abból roppant haszon háramlik a nemes városra, mert egy időben kétfelé is járhatnak a kérvényező városi deputációk.

A szegény fiatalember rám nézett szomorúan, mintha kérdezné, hogy mit szólok ehhez: hogy van-e ilyen város a világon? Vállat vontam: meglehet, hogy van.

A KORMÁNY TÁMASZAI

Készüljön el az olvasó a legrendkívülibb dologra. Egy oly fölfedezésre, mely megdöbbsenti az egész kormányt, és felnyitja az olvasó-világ szemeit.

Ilyen eset nem fordult elő még az annálékban. De hadd kezdjem a kezdeténél.

Valami apró dolgon disputáltunk össze a kedves kis unokahúgommal, Annával; olyasfélén, hogy Daudet írta-e a Nábobot vagy Jókai?

Abban állapodtunk meg, hogy a vesztes fél egy üres lapot ad a névalírásával, amibe joga van azt írni be a nyertesnek, amit akar.

Én vesztettem, Anna kapta a fehér lapot, de nem azt írta be a gonosz, amit én óhajtottam volna (hogy ti. tartozom őt holtom napjáig szeretni), hanem a következő furcsa kívánságot csapta a nevem fölé:

»Alulírott kötelezem magam az én Anna unokahúgom számára az összes, Budapesten megjelenő magyar lapokra előfizetni.«

(Milyen bolondos kívánság! Hát nem jobb lenne neki egy font cukedli?)

Tudta, hogy nem szeretem az újságokat, azaz a prenumerálást. Meg akart bosszantani. Jól van. Mint gentleman, eleget teszek a kívánságnak, aprólékos szigorúsággal.

Elmentem a polgármesteri hivatalba kijegyezni az összes lapok jegyzékét, aztán nyakamba vettem a kiadóhivatalokat és szerkesztőségeket.

Nem történt velem semmi emlékezetes egész odáig, míg jegyzékemben a »Hírharsoná«-hoz nem értem.

»Hírharsona!« Sohasem hallottam erről a lapról semmit!

— Apró hetilapocskának kell lennie — mondá egy ismerősöm.

— Úgy rémlik előttem — találgatta egy másik —, hogy a »Hírharsona« egy kormánypárti néplap.

Nem bánom én, akármilyen. Föl volt jegyezve nálam a szerkesztőség utcája és háyszámja, tehát odahajtottam.

Egy külvárosi ház második emeletén csakhamar megtaláltam az ajtót a nagybetűs papírtáblácskával: A »Hírharsona« szerkesztősége és kiadóhivatala.

Egy magas termetű, kecskeszakállú urat találtam ott, aki éppen kávédarálással foglalkozott, a díványon ülve.

— Mi tetszik? — kérdé hanyagul.

— A »Hírharsona« szerkesztőségét keresem.

— Ez az — mondá közömbösen, és felállott, abbahagyván a darálást.

— Talán éppen a tisztelt szerkesztő úr?

— Igenis — szólt kedvetlenül, de még mindig udvariasan.

Gondoltam magamban: »No majd mindjárt festek én az arcodra nyájasságot«.

— Előfizetni jöttem a »Hírharsona«-ra.

— Előfizetni? — dünnyögte, s bizonyos megdöbbenéssel firkészte arcomat, majd nyersen hozzátette: — Előfizetni jött? Mit akar ön ezzel?

— Én istenem, mit akarhatnék egyebet, mint az ön becses lapját járattatni.

Összefonta kezét mellén, s arca hirtelen kedélyes kifejezést öltött.

— Teringette! Ez igazán szép öntől, de lássa, uram, én nem az az ember vagyok, akit anyagi szempontok vezetnek. Én előre is kijelentem, hogy az nem önnek való lap. Talán valami más lapot ajánlhatnék? Ön egészen másképp néz ki, mintsem bevehetném olvasómnak. Én a ködmönöknök írok, uram.

— Nem az én számomra rendelem a lapot — feleltem.

— Úgy? — sóhajtott a szomorúan. — Akkor is sokkal jobb lesz a »Heti Krónika«. Pompás kis lapocskák. Melegen ajánlom.

— Arra már előfizettem.

— Ah! Igen? Nos, ez esetben az én lapom egészen fö-

lősleges, mert egyenlő tartalmú mind a kettő, csak hogy az enyém drágább.

Csodálkozásom tetőpontra hágott. Sohasem láttam még szerkesztőt, aki lebeszélte volna az előfizetőit. Rendkívüli türelemény ez!

— De uram — mondtam —, én végre is előfizetni akarok. Itt a pénz! Kérem a nyugtát.

— Nem, nem — dadogta, s görcsösen kapaszkodott meg az íróasztala sorompójába. — Nem engedem előfizetni. Most már csak azért is lelkiismeretbeli dolgot csinálok belőle. Semmi esetre sem fogadom el a prenumerációt.

— Ejh — törtem ki bosszankodva —, ön túlságig viszi a szerénykedést. Nekem semmi közöm az ön lapjához, hogy milyen. Nem bánom én, akármilyen.

— De beláthatná, könyörgöm. . .

— Én nem látok be semmit. Én elvesztettem fogadáson, hogy az összes lapokat megrendelem, tehát meg is rendelem, punktum. Kérem a nyugtát, uram.

— Lehetetlen az — kiáltá a szerkesztő siránkozó hangon.

— Ne csináljon, kérem tréfákat, mert kijövök a béketúrésból.

Ezekre a szavakra alázatos lett és sunyi. Hajszájai az égnek meredtek, bajusza lekonyult, s apró, ravasz szemeiben mintha egy könny csillant volna meg.

— Ne tegyen tönkre — nyöszörögte. — Családos, gyermekes ember vagyok, uram. (Kezeit összekulcsolta, könyörögve.) — Álljon el a szándékától!

— Hogyan? Hát meg van ön bolondulva? Tönkretehetném azért, mert előfizetek?

— Nem vagyok megbolondulva! Higgye meg, nem vagyok, de. . .

— Beláthatja, hogy nem tágíthatok, ha egy gentleman fogadást vesz, be kell váltania.

— De ön egy családot tesz tönkre. Koldusbotra juttatja. Az élő istenre esküszöm. . .

Izgatottan járt-kelt a szobában, s én szánakozva néztem szegényt.

— Adja becsületszavát, hogy el nem árul — folytatta szakadozottan. — Belátom, hogy öntől csak egy vallomás

szabadíthat meg. . . egy töredelmes vallomás. Esküdjön meg, hogy soha el nem mondja senkinek.

Láttam, örültem van dolgom, s megvallom, érdekelni kezdett, mi a rögeszméje.

— Itt a kezem, el nem mondom.

— Mert az rettenetes titok, uram.

— Hallgatom önt.

Hozzám lépett egészen közel, és óvatosan körülnézett (éppen mint a tébolyodottak szoktak), hogy nem hallgatódik-e valaki, s miután tekintete bekalandozta a fülkéket, s járt az ágyak alatt is, rekedt, tompa hangon suttogó:

— Tudja meg, uram, hogy a »Hírharsona« nem is egzisztál.

— Nem egzisztál? Hát miért nem mondta ezt mindjárt?

Megfogta a vállamat és zordonan suttogta:

— Nem mondhattam, mert mégis egzisztál.

— Nem értem önt.

— Ez az, éppen ez az! A »Hírharsona« szubvenciót húz a kormánytól, s ha nem egzisztálna, nem húzna. De mert minden évben csak egyetlen számot nyomatok belőle, s azt is csak egy példányban, tehát nem egzisztál!

— Hogyan? Egy számot egy példányban?

— Nos, igen — hebegte elvörösödve —, egyetlen számot, amit a magas kormánynak be kell mutatni, s amire kiutalványozzák a szubvenciót, mint élő lapra. Én családos, gyermekes ember vagyok, uram. Ön nem fogja kivenni a falatot a szájunkból. . . öt gyermek, uram. . . öt gyermek! Ön eláll attól, hogy én minden héten nyomassak önnek egy lapot négy forintért.

Most kezdtem csak észrevenni, hogy nem egy tébolyodottal van dolgom, hanem egy bölccsel.

— De hát nem lennének a lapnak prenumeránsai?

— Nem! Vagy nagyon is kevesen. Egy-kettő akad évenként, de azokat lebeszélem, elijesztem. Ez a szubvenciók sorsa. Kinek kellene egy szubvenciók lap? S minek nyomtatnám? Rontani vele a népet? Én becsületes ember vagyok és szeretem a hazámat.

Egészen elérzékenyült a nagy hazaszeretettől.

— Higgye meg, uram, ha független anyagi helyzetem

lenne, egy percre sem tenném. . . egy percre sem *támogatnám* a kormányt.

(Azt akarta ezzel mondani, hogy nem venné fel a szubvenciót.)

Talán mondanom sem kell, hogy lemondtam a »Hírharsoná«-ról, és ismételten megígértem a »kormány támaszá«-nak, hogy egy szót sem szólok: de hát nagyon nehéz elhallgatni ezekben a szomorú időkben, hogy vannak még derék, jó hazafiak.

És a kormányoknak is elkel egy kis figyelmeztetés, hogy vigyázzanak az »oszlopaik«-ra.

A PUSZTULÓ NEMESSÉG

Mikor volt a második özönvíz?

Mert kellett lennie. Különben hova tűntek volna el a hímes mezők, szebbek az igaziaknál, csodálatos pelikán madarikkal?

Vagy ha nem özönvíz takarta el őket, ki kaszálta le aranyos füveiket?

Hol vannak róluk a sajátságos állatok, melyek koronát viseltek s élesre fent kardot tartottak a lábukban?

Mert bizonyos, hogy ez a különös világrész elveszett, csak az a kérdés még, nem volt-e érdemes bárkába szedni az állatjait?

Hatalmas állatok voltak, csillogók, erőteljesek. Némelyiknek két feje is nőtt, a gólya buzogányt tartott a csőrében, az ökor szárnyat eresztett. . . (Ez a faj különben át lett oltva az emberekre.)

Egyhangú, sötét lett utánuk minden. A mezők meghozták ugyan évről évre a zöld füveiket, de ezüstöset, aranyosat sohasem.

A csillagok is elérték a mozdíthatatlanságot. Nyugton ragyoghatnak a mennybolton. Azelőtt azokat is leszedte a nemesség a címereibe.

Még én éltem egy kis darabig az özönvíz előtt, még én színről színre láttam azt a másik világot.

Két nemes familia lakott falunkban. Perthynek hitták az egyik nemzetséget. Nagy, búbos házban székeltek, melyet százholdas óriási kert környezett. A hatalmas, izmos kúriát köröskörül folyta a Réce patak. Egy hajdani felvonó hídnak is ott voltak még az alapkövei, s az ősi ház homlokzatán kevélyen tarkállott az ősi címer, egy megvadult bika csillagos kék mezőben.

A falu másik végén bádogfedeles kastély nézett le fitymálva a szegény katolikus toronyra. Ennek a Szepsyek az urai. S egy bárdot tartó bozontos medve könyököl a címerük aranyvörös udvarában.

Mi magunk is ott laktunk közel, de a mi címerünk nem volt a szerény épületre ráfestve. Nem illett arra semmi hivalkodás. Hanem csak odabent függött a szobában egy nagy farámában, közbül a simléderes sapkájú Luther Márton és a hosszú ábrázatú, cingár István nádor arképe között. Ezt a két embert sokra becsülte édesapám.

Aztán nem is volt az olyan pompás címer, mint amazoké; egy ágaskodó kecskét ábrázolt primitív zöld galyak között.

A Perthy és a Szepsy fiúk (mert sok fiú volt mind a két helyen), minduntalan azt kiabálták utánam lenézőn, gúnyosan:

— Mek-mek-mek !

Utánozták a címerbeli kecske hangját.

Gyakran fakadtam szégyenletemben sírva emiatt. Szerettem volna én is visszacsúfolni őket a medve és a bika hangjával, de lehetetlen volt: a bika, medve előkelő hatalmas állatok és nem olyan komikusok, mint a lenézett kecske.

A »mek-mek« boldogtalanná tett. Utoljára eltanulták a vásott paraszfiúk is, s üldöztek vele. Oh, be sok keserűségem volt a miatt a nyomorult kecske miatt.

Apámnak hasztalan panaszkodtam. Nevetett rajtam, s jóízűen jegyzé meg:

— Mondd meg a fiúknak, hogy a bika csak öklelni tud, a medve csak harapni tud, de a kecske tejet is adhat. Ha jól föl vesszük a dolgot, a kecske külön állat náluknál.

Máskor bosszankodva mondá:

— No, ne légy olyan ostoba. Hiszen csak nem mehetek bottal a régi királyokra !

Egyszer azonban a térdére ültetett és így szólt:

— Látod, gyerek, ha szégyenled a kecskét, hát tégy úgy, amint a híres Brunszvik, aki szintén nem volt megalégedve a címerével.

— Hát mit tett a híres Brunszvik?

— Felkötötte a kardját és lóra ült. Elment új címert keresni. Megfogadta, hogy addig haza nem tér, míg egy oroszlánt nem festet a király a pajzsára. Majd ha nagyobb leszél és megtanulsz olvasni, odaadom a históriáját.

Hanem addig is el kellett azt apámnak sokszor mesélni a téli estéken. Egészen magamba szíttam az elbájoló mesét. Nem ment az ki eszemből sohasem, még mikor latin diák lett is belőlem, és csak alkalomra vártam, hogy én is azonképp nekiinduljak a világnak oroszlános címert szerezni a királytól.

Az apám segített is rá, de csak ígéretekben. Minden csikáját nekem nevelte, de mire nagy ló lett, rendesen magának asszentálta be. Csak addig volt az enyém, míg nyergét nem lehetett rá tenni, de nekem így is elég örömet okozott:

— Ez már a tied, ezt már neked nevelem. Fölséges ló lesz belőle. . . ezen bátran elindulhatsz.

És nevetett hozzá kedélyesen.

Sok kis csikóból lett öreg ló eközben, de az én fejemből ki nem párologott a kevély, szívet feszítő terv.

S egyszer, mikor a féléves vizsgán megbuktam, csakugyan összeszedtem a sátorfámat, s elindultam új nemesi címert keresni. Hisz úgysem mertem volna hazamenni ilyen szégyennel. Hanem iszen majd kiköszörülöm én azt, ha hazahozom a pajzson az aranyörényű oroszlánt. Százszor elképzeltem azt a jelentet, hogy állok meg prüszkölő lovon az udvarunkban, hogy borul nyakamba édesanyám s hogy fogja megugatni a Sajó a festett oroszlánt a pajzsomom. A Perthy fiúkat pedig egyenesen megüti a guta.

Egyszóval lélekemelő volt a terv, de miképp kezdjek hozzá, azzal nem voltam tisztában.

Végre is a legtermészetesebbnek látszott, hogy a szomszéd megyében lakó nagybátyámhoz megyek egyelőre. Igaz, hogy ez nem sokkal visz előbbre a tervemben, de valahova

mégis mennem kell, mert az út közepén csak nem ácsoroghatok, aztán majd megjön a többi is.

Nagybátyám nem volt nemesember, gondoltam magamban, hátha az ő számára is kiviaskodhatnék egy címert? Az lenne aztán igazi virtus.

Szívesen fogadott az öregúr, s noha gyanúperrel élt odaérkezésem oka felett, mégiscsak egypár nap múlva kezdett faggatni, hogy miért nem vagyok az iskolában.

Elhatároztam, hogy mindent bevallok neki. Hátha pénzt, lovat és kardot ad az útra?

— Szeretnék négy szemkőzt beszélni Lajos bácsival.

Ünnepélyes pillanatnak látszott ez előttem.

Bevezetett a félreeső szobájába, s leültetett vele szemben egy zsöllyeszékre:

— Mondd el a bajodat, fiacskám, egész nyíltan.

Szemeim felragyogtak, arcom kigyúlt mialatt elbeszéltem neki mindent-mindent, a bántalmakat, melyeket kiálltam a bika címerű Perthyektől és a medve címerű Szepsyektől, s az olthatatlan vágyat, mely új címer keresésre ösztökélt, mert én gyűlölöm a kecskénket és később vagyok meghalni, mintsem. . .

Nagybátyám összeráncolt homlokkal haragosan közbevágot:

— Csitt. Elhallgatsz mindjárt.

Azután kikiáltott a nyitott ablakon át az udvaron ácsorogó kocsisra:

— Fogj be rögtön a könnyű kocsiba.

Majd ismét felém fordítá okos bozontos fejét.

— Te pedig siess, búcsúzz el a nénédől, mert egy pillanatot sincs, viszlek vissza, betyár, a gimnáziumba.

Meghökkenve lapultam meg a karszék szögletében, próbáltam valamit hebegni, de nem engedett szóhoz jutni:

— Csitt. Egy szót sem ilyen bolondériákról. Az ilyeneket verd ki a fejedből édes fiam, ha ember akarsz lenni.

Végignézett tetőtől talpig s elkomorodva, mélabúsan folytatta:

— Mert bizonyára mondom nektek, hogy valamennyi állatotok egyforma. A bika olyan, mint a medve, a medve

olyan, mint a kecske. *Árra valamennyien egyformán jók, hogy mindenestül megegyenek benneteket.*

*

Régen elfelejtettem ez egyszerű szavakat: nem gondoltam volna én azt akkor, hogy milyen magvasak.

És csak most jutottak sok, sok év után eszembe, amint odahaza járva (ahol már én sem vagyok különben odahaza) szemembe ötlött a düledezett Szepsy-kastély és az elhagyott Perthy-kúria. . . azaz ki tudja, kié most már.

A famíliák elszármaztak, tönkrementek. A címerek le vannak vakarva a homlokzatokról.

A bika, a medve és a kecske is eltűntek, miután előbb megették a gazdáikat mindenestül.

És mégis bizonyos fájó szeretettel gondolhatok csak vissza e gonosz *ragadozó állatokra.*

A SZERENCSE KERÉKE

Jóllehet az élelmes reklám már a szerencse hollétét is nyilvánosságra hozta, hogy »Isten áldása Kohnnál Szegeden« — azért meg lehet azt néha találni egyebütt is.

Egészen véletlen, hol és hogy jön össze vele az ember. Némelykor Kohn úr sem szükséges hozzá.

Mert mindenféle alakban jár Fortuna önagsága. Néha szép kisasszonnyá lesz, aki a farsangi bálokon beléd szeret és hozzád megy. És persze nagy hozománya van. Ha gazda vagy, eső képében is meglátogathat, ha hivatalnoknak szánt végzeted, s ő mégis kacsintani akar reád, belebújik a patrónusaid mosolyába. Szóval kitanulhatatlanok az útjai. Azért hiszem, hogy asszony.

De mégis a legtermészetesebb, legszeretetreméltóbb a saját ruhájában, ahol igazi eklat-val fordíthatja rád rózsaszín szaruját, ahonnan csövestül ömlik az áldás. De hogy ilyen módon lehessen hozzá szerencsénk, ahhoz már Kohn kell.

Egy ilyen Kohnnak a boltja volt az alábbi épületes eset színhelye.

Egy úr állított be mintegy három hét előtt, s azt kérdezte a kereskedőtől (nevezzük Kohnnak), hogy van-e ilyen és olyan sorsjegye (nevezzük trachama sorsjegyeknek).

Kohn úr készségesen tolja eléje a sorsjegyeket.

— Igenis vannak. Méltóztassék!

A belépő úr átnézi izgatottan a papírokat, és kedvetlenül mondja:

— Sajnálom, itt nincs meg az a szám, amelyik nekem kellene.

— Sajnálom — viszonzá Kohn úr a kezeit dörzsölgetve.

— Pedig méltóztassék elhinni, hogy az mindegy.

Az idegen úr a fejét rázva dohogja:

— Nem, nem. Nekem a 48-as szám kellene. Minden áron ez kellene.

— Sajnálom.

— Nem sajnálom érte a pénzt.

Nincs az a Kohn a világon, aki erre fel ne üsse a fejét.

— Hátha meg lehetne szerezni?

— Próbálja meg az úr, s én szívesen megfizetem kétszeresen is.

— Utánajárok, s ha lehetséges, egy hét alatt itt lesz a sorsjegy. Tessék talán egy hét múlva erre fáradni.

— Eljövök.

Egy hét múlva csakugyan bejött az idegen a jegy után tudakozódni.

— Megvan! — kiálta örömmel a kereskedő. — A pontosság az első a világon. Ha a Kohn cég valamit megmond, az meg van mondva, uram. Kikerítettük.

Az idegen férfiú látható meglepéssel nézte meg a sorsjegyet.

— Igen, a 48-as — mormogá. — Ennyit mondtam. Ez az!

S a legnagyobb készséggel fizette ki nemcsak az árát, hanem a kövérre számított utánajárási költségeket is. Tetejébe még a Kohn úr kezeit is megrázta az ajtóban, s hálás hangon mondá:

— Köszönöm, uram, nagyon köszönöm.

— Íme egy bolond — jegyezte meg Kohn úr a segédnek.

— A világ tele van az effajta csodabogarakkal. Azon az áron két sorsjegyet vehetett volna.

Hanem bezzeg meghökkent és elhűlt Kohn úr néhány nap múlva, mikor a »Mercur« közlöny meghozta a trachama sorsjegyek nyerőszámait, s mindjárt elől ott villogott az eladott sorsjegy száma: a 48.

A legelső inast, aki legközelebb állott mellette, úgy ütötte nyakon, hogy az a pudli alá szédült.

— Milyen eset! — kiáltá. — Hát lehetséges ez? Mert hogy valaki véletlenül nyer, az semmi. De ez az ember tudta. Egész bizonyosra kereste a 48-as számot. És ez a szám a kezem közt volt. Itt tartottam. Oda sem kellett volna adnom.

És ezzel olyan méregbe jött, hogy a másik inast is nyakon ütötte (azoknak ugyan beütött a trachama-húzás!).

Egész nap nem ment ki az eszéből. Töprengett a megfoghatatlan eseten.

»Hogyan tudhatta az az ember? Kiszámította volna? Talán maga az Orlice volt, vagy a nagy Mihalik. De nem, bolondság, hisz ez lehetetlen, és mégis. . . tudta, tudnia kellett. . . mért ragaszkodott volna máskülönben éppen a 48-as számhoz?«

Valóban megfoghatatlan volt, s oly rendkívüli eset, aminő még soha elő nem fordult vele, pedig már harminc éve árulja a sorsjegyeket.

Izgatottsága a végsőig volt fokozva, midőn megnyílt az ajtó, s egykedvű arccal lépett be a szerencsés idegen a »Mercur« után tudakozódni: ha megjelent-e már?

— Ön nyert! — hörgé Kohn. — Ön nyert!

— Tudtam előre! — felelte az idegen hidegvérrel.

— A második treffert ütötte meg.

— Nos, az igen szép. Ötvenezer forint. Hadd lássam csak. . .

Megnézte a nyerő számokat, s aztán zsebébe tette a lapot olyan nyugalommal, mintha semmi sem történt volna vele. A kereskedő egyre jobban ámult-bámult.

— Uram! — kiáltá. — Egy nagy kérésem volna önhöz.

— Szívesen, uram, parancsoljon. Hiszen önnek köszönhetem a dolgot. Ha ön nem szerzi meg.

— Nem kívánok semmi egyebet, mint hogy közölje velem a titkát, mi vezette arra, mi adta önnek azt a sejtelmet?

— Több volt, tudat volt.

— Az a tudat, hogy a 48-as szám lesz a nyertes?

Az idegen mosolygott.

— Nagyon egyszerű az egész. Elmondom őszintén. Ahogy a Mária Valéria utcán jövök, föltekintettem egy nagy ház bizonyos ablakára, ahonnan az a leányka szokott néha kinézni, akit szeretek, s akit hozzám nem adtak a szegénységem miatt. Egy sajátságos konvulzív köhögési roham fogott el, éppen abban a percben, ahogy föltekintettem, s a szemembe toltult könnyek szivárványán összefolyt minden tárgy előttem, s úgy rémlett egy percre, hogy minden ablakból hét kis macska néz le rám. Egy gondolatom támadt, mely meggyőződésemmé vált, mihelyt megfogamzott. Megolvastam az ablakokat, hét volt. Nos, legott benyitottam az ön boltjába. És, mert *hétyszer hét negyvennyolc*, kértem öntől a 48-as sorsjegyet. Így történt az egész.

... Most aztán nem bámult többé a kereskedő.

Látta, hogy a szerencse nem változott meg, most is a régi, aki eddig volt.

Még azt sem kívánja meg attól, akihez hozzásegődik, hogy az egyszeregyet tudja.

KÖZIGAZGATÁSI TÖRTÉNETEK

I. A korlátfa

Tegyük fel, hogy valamely országúton elromlik egy hídon a korlátfa. Mert ha nem tesszük is fel, elromlik.

A községi bíró észreveszi, s így szól magában (azazhogy tegyük fel, mintha így szólna):

— Itt könnyen bedőlhet valami részeg fuvaros lovastul, kocsistul, ezt nem veszem a lelkemre.

S jelentést tesz az elkorhadt korlátfáról az útbiztosnak. Az útbiztos fölterjeszti a dolgot a járási szolgabírónak. A szolgabíró felír az alispánnak. Az alispán átteszi az ügyet az államépítészeti hivatalhoz. Az államépítészeti hivatal kiküldi egy emberét, aki konstatálja, ha csakugyan el van-e romolva a korlát. Az államépítészeti hivatal embere bejelenti, hogy igenis, a korlát el van törve.

Az államépítészeti hivatal tehát hozzáfog, megcsinálja a költségvetést, s fölterjeszti a minisztériumhoz. A minisztérium (hol keresztülmegy az ügydarab az iktatón, a titkár és fogalmazó kezén) kiadja a számvevőségnek. A számvevőség jóváhagyja a költségvetést, s újra visszaterjeszti a minisztériumhoz. A minisztérium leküldi a vármegyéhez. A vármegye kitűzi az árlejtést. A vállalkozók beadják az ajánlatokat. Ezekre tárgyalást tűznek ki. Letárgyalás után megbízatik valamelyik vállalkozó, hogy haladéktalanul csinálja meg a korlátot.

A vállalkozó magával visz a hely színére egy hasábfát, kifaragja és beilleszti az elkorhadt korlát helyett.

És most már önök, nyájas olvasók, azt hiszik, hogy a korlátfa meg van csinálva, s nincsen többé vele semmi gond.

Ohó, uraim, nem úgy van. A községi bíró öki gyelme jelenti a szolgabírónak, hogy a korlátfa elkészült. A szolgabíró jelenti az alispánnak. Az alispán átteszi az államépítészeti hivatalhoz. Az államépítészeti hivatal kiküldi a kollaudálásra egy emberét, aki megvizsgálja és beterjessze, ha a beillesztett fadarab megfelel-e a föltételeknek? Vegyük a legjobb esetet, hogy megfelel.

Az államépítészeti hivatal tudomásul veszi megbízottjának jelentését, hogy minden rendben van, s bekéri a vállalkozótól a költség számlát. Megállapítja a fizetendő összeget, és felterjeszti a minisztériumhoz jóváhagyás végett.

A minisztérium átteszi a számvevőséghez. A számvevőség jóváhagyja (mert már annak a leírásába csakugyan nem mernék belefogni, ha jóvá nem hagyja), és visszaterjeszti a minisztériumhoz.

A minisztérium leküldi a vármegyéhez, s egyúttal értesíti az adóhivatalt.

A vármegye az egész aktacsomót beterjeszti az államépítészeti hivatalhoz.

Az államépítészeti hivatal approbálja a számlát, és most már folyóvá tétetik az összeg.

A vállalkozó az adóhivatalba megy, ahol az ellenőr és pénztárnok aláírják a megbélyegzett nyugtáját és kifizetik.

. . . De most már csakugyan véget ért a szerencsétlen korlátfa curriculumum — fogják önök mondani.

Ohó, uraim — most jönnek a mellékkiágazásai.

Az államépítészeti hivatal két megbízott embere, az egyik, aki konstatálni járt a hídon mutatkozó hiányt, s a másik, aki kollaudálni járt az elkészült munkálatot, beterjeszti az útinaplóját, felszámítván fuvarbérét és napidíjait. Az államépítészeti hivatal fölterjeszti a minisztériumhoz. A minisztérium átteszi a számvevőséghez. Vegyük a rövidebb eljárást, és mondjuk, hogy számvevőség helyben hagyja és visszaterjeszti a minisztériumhoz.

A minisztérium leküldi a megyéhez, és értesíti az adóhivatalt. A vármegye értesíti az államépítészeti hivatalt, az a költségzámát ellenjegyzi, a két megbízott ember elmegy az adóhivatalba, ahol a napidíjaikat kifizetik.

És most valahára lekerül a napirendről a közigazgatási fórumok tömkelegében vándorló korlátfa.

Csakhogy mit ér? Mert noha a legrövidebb eljárást vetjük, annyi idő telt ebbe, hogy azóta ismét elkorhadt, s ezt ismét jelenti a bíró a szolgabírónak, a szolgabíró az alispánnak, az alispán az államépítészeti hivatalnak, és így tovább-tovább örökkön örökké. Amen.

II. Egy bevert fej

Egy elromlott korlátfánál semmivel sem rosszabb téma egy bevert fej.

Minthogy a bevert fej a Szuhai Márton uram legényfiáé, a Péteré, s minthogy Szuhai Márton uram kemény ember, aki szeret törvényt jární, képzelhetni, milyen dühösen rohant a községi bíróhoz.

— Nagy violencia történt, bíró uram — lihegte —, a Sáska Pista összetűzött a fiammal, és két helyen ütötte be a fejét. Két léket vágott rajta az akasztófárávaló, a botjával. Tegyen nekem, kegyelmed, igazságot.

A bíró uram ki sem vette a fönsségesen füstölő makrárt az agyarából.

— Semmi közöm a kend fiának a fejéhez. Tanulja meg kend, hogy ez kriminális. Keresse följobb az igazságot.

Szuhai uram elballagott az ötödik faluba a szolgabíróhoz.

— Panaszra jöttem, tekintetes uram, a Sáska Pista beverte a fiam koponyáját.

— Az meglehet — mondá a szolgabíró —, de nem jó helyen jár, mert ez a törvénykezéshez tartozik, menjen a járásbíróhoz.

Szuhai uram fejet csóvált, és elment félnap járóföldre a városi járásbíróhoz.

— Tekintetes uram, a Sáska Pista beverte a Péter fiam fejét, két léket vágván rajta.

— Az meglehet, lelkem, de nem jó helyen jár. Menjen a doktorhoz, és az vegyen aztán a fiú fejéről »visi repertum«-ot. Mert formája van ám a dolognak.

Szuhai uramnak most már mindenekelőtt haza kellett mennie a fiáért, akinek tulajdonában nagyon a bevert fej, s harmadnapra fejestől elmenni Bélyibe, ahol a járási doktor lakik.

— No, tekintetes uram — állított be a doktorhoz —, egy kis munkát hoztam, kérem alássan. Pereskedem a Sáska Pistával, a törvényre adom, mert erősebb volt a fiamnál, s két helyen szakasztotta be a fejét, majd megmutatom én ökelmének, hogy a törvény még nálánál is erősebb. Tessék csak megcsinálni a mappát a bevert fejéről.

— Rossz helyen jár, barátom — felelte a doktor —, én megyei orvos vagyok, de ez a törvénytöréshez tartozik. A megye pedig más dolog, mint a törvénytörés. A megye az uraké, a törvénytörés ellenben a királyé. Menjen a törvénytöréshez.

Szuhai uram ment a törvénytörést megkeresni, amelyik megint egy másik városban székel, az pedig egy nap járóföld innen.

Ott fű-fát kikérdezték, végre mégis eljutott a törvénytörési elnök elé.

— Az úr legyen az a törvénytörés?

— Én — mond az elnök mosolyogva. — Mit akar?

— Bosszút. Beverték a fiam fejét két helyen. Ott künn van a gyerek, kérem alássan, az ambituson. Behívjam?

— Fölösleges. Mert ha nem tudja, tanulja meg kend, hogy minden dolognak bizonyos formája van.

— Egy hete tanulom, kérem alássan.

— A bevert fejről »visi repertum«-ot kell fölvenni.
— Igenis, kérem alássan. Hova menjek?
— Menjen kend haza, mert ha kereskedni akar, ahhoz az szükségés előbb, hogy a törvényszéki orvos megnézzze, s hogy a törvényszéki orvos megnézzze, ahhoz meg az szükségés, hogy utasítást kapjon rá a törvényszékről. Meg is fogja kapni. Majd intézkedem. Értette kend?

— Igenis, értem, kérem alássan, hogyne érteném — mondá Szuhai Márton uram, és több mint egy heti szaladgálás után hazakerül, várván, mi fog vajon történni. Szavát állja-e a törvényszék?

Nem kell hiába várnia. Két hét múlva, mire az orvosnak adott utasítás átmegy mindenféle iktató, kiadó és kézbesítő retortákon, megjelenik a doktor a helyszínen, s fölveszi a Péter fejről a látletet — de hasztalan, mert már akkorra a gyerek feje tökéletesen begyógyult.

*

Ilyen különböző apparátusaink vannak nekünk.

Az egyik úgy dolgozik, hogy mire a korlátfa elkészítése rendbe jön, akkorra már elromlik.

A másik úgy dolgozik, hogy mire a bevert fej napirendre kerülne, akkorra már begyógyul.

És mégis azt beszélük: hogy az egyik olyan, mint a másik.

III. Egy vagon akta

Mikor a bosnyák és hercegovinai lázadás folyt 1875-ben, sokan menekültek mihozzánk. Becsületes keresztények, akik a szélcsendet szeretik, valamint jámbor muzulmán hitűek, akik békében akarják elszívni pipájukat, aggastyán agák, bégek, asszonyaik, menyek, unokáik, leányaik ide futottak a háború iszonyai elől, csak az életüket hozva magukkal meg a rajtuk való ruhát. Egész rajok jöttek naponkint, és mindent fölettek, mint a sáskák.

A magánvendégszeretet takarója nem olyan hosszú, sem nem olyan széles, hogy beérhette volna őket. Ilyen viszonyok

közt azt kívánja a nemzetközi illedelem, hogy az állam vállalja el a »házigazda« szerepet.

El is vállalta. Volt még valahol a láda fenekén egypár millió (már ti. Rothschild ládája fenekén), ezt elkérték kölcsön, és gyakorolták vele a keleti vendégszeretetet: kinevezvén kormánybiztosnak e célra Zuvics Józsefet, aki, mint a horvát országgyűlés küldöttje, mindig derék, jó magyar érzelmű embernek mutatta magát a parlamentben.

Zuvics nagy örömmel és kedvvel fogadta el a kormánybiztosságot. Hogyne! Nincs annál passzionatusabb dolog a világon, mint pénzt osztogatni. Ilyenforma hivatalt ki ne szeretne?

Hanem egy kis vesződséggel még az is jár — a mai rendszer mellett, mert minden apró összegekről, amelyet kiosztott, jegyzőkönyvet kellett fölvennie.

A pénz rémítően fogyott, a jegyzőkönyvek és mindenféle más irományok rémítően szaporodtak.

Mikor az évi számadásokat beküldte Zuvics, éppen egy egész vagonot töltöttek be az akták. Lesz bennük öröme a magas miniszteriumnak odafent.

Húsz számtiszt dolgozott velük éjjel-nappal, ki tudja, meddig, míg végre kiszámították, hogy a hatmilliónyi összegből hiányzik 6 frt 78 kr. osztrák értékben.

Nosza küldik vissza rögtön a határszélre Zuvicshoz az egy vagon aktát: egypár lattal most még nehezebb, mert ott van az intés, hogy hát a 6 frt 78 kr. hol van?

Bosszankodék ezen Zuvics egy kicsit, s amikor ráért, megírta a választ:

Sose okoskodjanak, ott lesz az a 6 frt 78 kr. valahol. Nem jól nézték át. Mert ő az utolsó krajcárig kiosztotta a hatmilliót, hát a 6 frt 78 kr. is közte van.

S ezt a választ szépen hozzácsatolta az összes aktákhoz, amiket ismét beleyömöszölt egy vagonba.

A miniszterium megkapta a Zuvics felterjesztését, s ahogy hazahozta, szépen küldte vissza az óriási aktát ezzel a toldalékkal: hogyha Zuvics József kormánybiztos harminc nap alatt nem ad kimerítő felvilágosítást a hiányzó 6 frt 78 kr.-ról, akkor nem tudom én miféle paragrafus szerint fognak vele eljárni.

Egy nap megint ott volt a vagon az aktákkal. Mindig hat szolgálta szállította kosarakban a vasúttól a kormánybiztos lakására.

Most már dühbe jött Zuvics. Kivette a tárcáját, és leolvasott 6 frt 78 kr.-t, s küldte a vagon akta mellett a kormánynak:

»Az ördög disputáljon az urakkal. Itt van a pénzük. Hat forintért csak nem revideálok át az összes számadásokat, hogy megvakuljak és megöregedjem benne. Inkább én engedek. Ne szaladgáljon többé az a bolond vagon ezekkel az aktákkal.«

A kormány kezébe vette hiánytalanul a 6 frt 78 kr.-t, miközben összeráncolta homlokát, és így írt vissza:

»Ohó! Nem addig van! Szép volna, ha a hiányzó összeget büntetlenül lehetne becsatolni akármikor. Legyen most már az úr elkészülve a kriminálisra.«

Zuvics végképp elkeseredett, s még aznap megsürgönyözte, hogy: nem kér többé ebből a mulatságból, lemond.

. . . Érdekes történet ez: mert azt tudjuk meg belőle, hogy milyen a magyar közigazgatás, ha »erélyes«.

Hát még milyen lehet, ha nem erélyes? Legközelebb talán azt is megírjuk.

A KEDÉLYES DELIKVENSEK

Grünwald Béla beszélte el nekem ezt a históriát. Az ő alispánsága alatt történt, az ő pandúrjaival.

Igaz, nini . . . hisz már a pandúrok sincsenek meg! Becsapódott fölöttük a rozsdás kriptaajtó örökre. De ez simán történt. Mintha maga a nemes vármegye parancsolta volna meg nekik: »Lépkedjete elöl, majd én utánatok ballagok.« (Mint ha ez is csak a parádé miatt történnék.)

Hanem, amint van, úgy van; késő már a vármegyét siratni, hát inkább keressük meg benne a nevetnivalót.

Mondom, a pandúrokkal történt, mégpedig a két legöregebbel, a nagy bajuszú Ostyepka Istvánnal és a híres Vojnik Mártonnal (ne méltóztassék megbotránkozni a neveken, Zólyom megyében vagyunk), delikvenseket kísérték Bábászék városkából Besztercebányára, szám szerint négy darabot.

Bizonyos szívélyes viszony volt ez időkbén foglyok és pandúrok között. A rend helyreállítóinak nem lehetett okuk gyűlölni a rend felforgatóit, mert belőlük éltek, az üldözötteknek pedig szintén érdekükben feküdt jó lábon állni a hatalommal.

Az volt hát a bevett szokás, hogy a tolvajok útközben minden korcsmánál megálltak a kísérőiket megtraktálni, ha pénzük volt. (Az pedig volt, mert loptak.) Pompás, vidám kéjutazások voltak ezek. Egy paradicsomon keresztül érni be a megyei börtönbe. Az igazságnak mindegy volt, ha egy-két nappal későbben is kapja meg a zsákmányát, a pandúrnak pedig jólesett így, meg aztán (adjunk valamit a humanitásra is, uraim) a szegény bűnös is anyaszülte ember; annak is szükséges egy kis öröm.

Vojnik és Ostyepka uraimék fiatal korukban rendesen egy-két fehérnépet is fogtak a társasághoz, hogy aztán a falusi korcsmákban uccu neki, táncra is kerekedhessenek, ha a csízió úgy hozza.

De most már megöregedtek. A szerelem elmarad az embertől az ötvenedik év határánál, mint a kifáradt kutya, hanem a bor, az holtig jó, hű és kívánatos.

Ittak is annyit belőle útközben, hogy már az utolsó stációnál Ostyepka uram nem bírt a lábán állani, sőt Vojnik Márton uram is ingadozott.

— Vigyétek a puskámat — hörgé Ostyepka.

Az egyik delikvens levette válláról a terhet, s vitte nagy énekszóval a trupp előtt, mint valami processziós zászlót.

— Kutya fikom mája! — kiáltá úri dölyffel Vojnik Márton. — Hát az én puskámat nem viszitek, mi? Hát mivel nagyobb úr az én Ostyepka komám nálamnál, he?

Egy betöréssel vádolt tót átvette most a Vojnik puskáját, de a két becsípett pandúr alatt még így is veszettül mozgott a nyughatatlan anyaföld. Minden lépten-nyomon elestek. A foglyok tanácskozáásra fogták a dolgot.

— Mit csináljunk ezzel a két korhellyel?

— Szökjünk meg tőlük! — indítványozta az orgazdasággal vádolt zsidó.

— Üssük őket agyon — mondá a betöréssel gyanúsított tót.

— Csináljunk egy kis virtust — vágott közbe a lólopásban ludas magyar —, kísérjük be őket úgy, ahogy vannak, a városba. Hadd bámuljon meg minket a vármegye.

— Úgy, úgy barátocskám — ujjongott a bankhamisító sváb. — A felsőség még talán el is engedi a büntetésünket, ha ilyen szépen viseljük magunkat.

Egyszóval, oda dőlt el a dolog szótöbbséggel, hogy sem meg nem szöktek a delikvenssek, sem meg nem ölték Ostyepkáékat, hanem gyöngéden támogatva, fényes nappal, délben bekísérték őket Besztercebányára.

Az emberek rajokban csődültek össze a nevezetes látványhoz, melynek híre villámként futotta be a népes város ereit.

Elöl a gyolcsos tót ment magasra emelt puskával, hátul a sváb ballagott kevély fejtartással és szintén fegyverrel a vállán.

Közbül a két pandúr kacszótt, az egyik a zsidó, a másik a magyar delikvens vállára támaszkodva, egetverő kurjongatásokkal.

Az egész város nagy hahotában tört ki. Még az a két szárnyas angyal is mosolyra húzta szét a száját, amelyik a megye erdős-hegyes címerét cipeli. Csak egyetlen arc lett komorrá.

Mikor a menet megérkezett a megyeház elé, a viceispán éppen az ablaknál volt, onnan nézte, és mélyen elszomorodott. (Azóta is folyton ebből az ablakból nézi a vármegyét.)

Pedig bizony ő is megnevethette volna a dolgot, mert nem esett ki amiatt a világ feneké. Azért a vármegye mégis csak szép és csodálatos volt. Rend volt ott magától is. Ha a pandúr csinált hibát, akkor a delikvens vágta ki a becsületet.

Becsület denique mindig volt. Nem kellett menni kölcsönkérni a szomszédba... akarom mondani az államhoz.

TÖRVÉNY ÉS KÖZTÖRVÉNYHATÓSÁG

Ez a történet pedig ott kezdődik, hogy tekintetes Berkesy János megyei főjegyző úrnak a szüzdohánya elfogyott.

Ám nem azért »vármegye ura«, hogy sokáig legyen nélkülözésben. Czanyuga Marci, a híres dohánycsempész paraszt,

éppen most oson be a vármegyeház kapuján, s az egyik hónalja tömöttebb a másiknál. Nyilvánvaló tehát, hogy ott egypár csomó dohány melegszik és érik addig is, míg a tekintetes úrhoz beviszi.

Csakhogy, ha a gondviselés éber, még éberebb a finánc. Két finánc ballagott a főpiacon, s észrevették a dohánycsempészt; az se kerülte ki figyelmüket, hogy duzzadt a hónalja. Utána loholtak nagy sebbel-lobbal.

— Hova ment fel? Kihez ment fel az a derék ember? — kérdezték a megyeház udvarán összegyűlt panaszosoktól.

Egyik a főjegyző ajtajára mutatott.

A fináncok tehát a főjegyzőhöz rohantak.

De tekintetes Berkessy úr éppen le talált nézni az ablakon és észrevette őket. Nosza betuszkolta Czanyugát hirtelen az írnokok szobájába. Mire benyitottak a fináncok, ötekintessége már bele volt merülve az aktákba, észre sem vette őket, fel sem pillantott, csak írt, egyre írt, mintha a megye száz éves restanciáit egy nap alatt akarná földolgozni:

— Mi tetszik? — kérdé hanyagul.

Elmondták, hogy egy dohánycsempészt keresnek. Bocsánatot kérnek, látják tévedtek, egy gaz paraszt utasította őket ide tévesen. De, hogy a csempész a megyeházba jött, azt a tulajdon szemeikkel látták, hova ment be, az most a nagy kérdés.

— Alkalmasint az árvaszéki elnöknél van — utasítá őket a főjegyző, hogy azalatt kiszöktethesse előlük Czanyugát a megyeházból. (Az árvaszéki elnök úgyse dohányos, annál nem találhatnak semmit.)

Hanem a fináncoknak is van eszük.

Mielőtt bementek volna az árvaszéki elnökhöz, az az ötletük támadt, hogy jobb lesz, ha egyikük lemegy és odaáll a kapuhoz, hogy a csempész el ne mehessen; a másik meg bemegy az árvaszéki elnökhöz.

Az árvaszéki elnök bőbeszédű ember volt. Nagy feneket szeretett kanyarítani mindennek, és mindenkivel szívesen elbeszélgetett, kivéven az árvákkal.

Egy félóráig tartotta szóval a fináncot, csak azután kérdezte meg: hogy mit akar?

— Egy dohánycsempészt keresek itt a tekintetes úrnál.

Az erre borzasztó dühbe jött.

— Micsoda? Énnálam? Soha életemben nem csináltam semmit; még csak nem is dohányoztam. Árvaszéki elnök is azért lettem, hogy nem dohányzom, mert a hivatali elődöm bakkokat szítt az árvák pénzén.

Erre aztán nem volt mit tennie a másik fináncnak, mint-hogy ő is lemenjen a kapuhoz az egyik finánc mellé, ahol nagy morogva méltatlankodának:

— No, minket csúffá tettek.

— Hiába, ilyen a megye! Azzal bajos kikezdeni.

— Pedig mégis mi volnánk a hatalmasabbak, mert mi az állam vagyunk.

— Igaz, mi az állam vagyunk, ne hagyjuk magunkat.

— A csempésznek okvetlenül bent kell lennie.

— Várjuk meg itt.

— Helyes, várjuk meg. A siker bizonyos.

S a rendületlen férfiak megtámaszták a két márványos kapuoszlopot, és ott álltak délelőttől kezdve egész az esti szürkületig. azazhogy ott álltak azok nagy makacssággal még éjjel is.

A főjegyző írnokai egyre sűrűbben, nagyobb szorongással jártak ki cernírozni a helyzetet, de mindig azzal a szomorú jelentéssel tértek vissza a főjegyzőhöz:

— Az állam még mindig ott áll.

Módjukban volt: mert ketten valának.

Ha az egyik finánc kiéhezett avagy megszomjazott, elme-hetett inni-enni és felválthatta aztán a másikat, de Czanyuga uram egyedül lévén, ilyen váltórendszer nem folytatható; meglehetősen kényelmetlenül érezte hát magát, és türelmetlenül sürgette a tekintetes urat, hogy eressze ki, ő resignál, történjék az isten akarata, még akkor is, ha a fináncokkal tart. Ámbár nem egészen szép tőle. (Ezt tudniillik Czanyuga uram gondolta.)

A főjegyző sehogy se akart beleegyezni, mert hát az ő reputációja is valami s tanácskozáva a megyei urakkal, végre is abban állapodtak meg, hogy Czanyuga uramat felöltöztetik huszárnak.

Úgy is lett. Lehányták őkegyelméről a rongyos ködmönt, feladták rá a cifra dolmányt, a sarkantyús csizmát feldispu-

tálták a lábára, a cifra tarsolyt és a kardot az oldalára kötötték, aztán kifenték a bajuszát rangosra.

Ezalatt előállott az udvaron a prüszkölő paripa. Felült rá Czanyuga uram kevélyen s bajszát pödörve vágatott ki nagy patkócsattogás közt, roppant porfelhőt verve föl a piacon.

A két állami ember nagy sóhajjal nézett utána, amíg láthatta. Aztán csökönyszerűen újra nekidőltek az oszlopoknak, hogy azért is kilesik a dohánycsempészt. Pedig hol járt az már akkor. . .

Hiába no, vármegye a vármegye. Van ott ész bőven.

AZOK AZ ÖREGEK

(Igaz történet)

Az öregurakat is meg-megszállják a pajkos gondolatok.

Mikor a grófné hazautazott néhány napra Magyarországra a birtokát megnézni, Tomándy István grófban ott incselkedett a régi ördög, hogy megcukrozza egy kicsit a szalmaözvegységet.

Az unokaöccsei is biztatták: egy kis mulatságot kellene rendezni idehaza. *Amolyan* fiatalosat, mint valaha, mikor még. . . Teringette! Hisz önök úgyis tudni fogják, milyen az az *amolyan*.

Igaz, hogy egy őszhajú belső titkos tanácsosnak nem illik, vagy mi. . . de hát nagy város Bécs, ki az ördög tudja azt meg?

A nagy csíny megtörtént. Egy csomó víg hölgyecskét angazsíroztak vacsorára az unokaöccsök. A fényes főúri palota megtelt ledér hahotával, viháncolás zajával. Folyt a pezsgő és a frivol diskurzus. Néha egy-egy csók is elcsattant. A kacagányos ősök a falakról csodálkozva nézegettek le: sohasem láttak még ők itt ilyen furcsa társaságot.

De hát azoktól ki tartson. Hallgatag emberek azok már.

Pedig bizony megszólalhattak volna, legalább akkor, midőn azt látták, hogy a címeres ezüst asztalneműt rendre eleszkamotálják a hölgyecskék, részint a bundácskáik belső zsebei-be, részint a vállfűzőkbe — és mit tudom én még hová.

A mámoros urak, míg a gyémántokat (a hölgyek szemei) fürkésztek, elfeledtek az ezüstről.

Hanem a hú komornyik, John, észrevette, persze csak másnap. Szepegve jelentette urának:

— A dámák elvitték az ezüstünk egy részét. Mi lesz, ha a kegyelmes asszony megtudja?

A gróf meghökkent, elsápadt erre a gondolatra.

— Bízunk a gondviselésben, John — nyöszörgé kedvetlenül. — Hátha nem veszi észre?

Dehogyan vette észre, dehogyan! (Ugyan melyik asszony nem vigyáz a kanálaira?) Rettentő patáliát csapott megérkeztek a cselédek közt, gyanakodott, inkvirált, kombinált (csak hogy éppen rostát nem forgatott) és nyomban rohant a rendőrséghez.

John se volt rest jelenteni urának a rendőrségre való menetelét, hogy jaj, most azok kifürkészik, mi módon tűnt el az ezüstnemű.

A grófnak erre kiségitő ötlete támadt:

— Szaladj utána, fiam John, lesd meg, melyik rendőrállomásra megy. Az ördögbe is, csak olyan jó ne volna ez a bécsi rendőrség! (Mégis jobb Pesten lakni.)

John úr kileste a rendőrállomást, s még aznap délután beállított oda a gróf úr is.

— Én Tomándy gróf vagyok — mondá a szolgálattevő rendőrtisztnek —, délelőtt itt volt a feleségem, panaszt tenni bizonyos ezüstről.

— Igen. Éppen én vettem fel a jegyzőkönyvet.

— Ah, akkor annál jobb! Csak azt jöttem mondani, hogy az ezüstnemű időközben megkerült. Megtalálták egy szekrény alján. Siettem hát, hogy az urakat megkíméljem a fáradtságtól.

— Ah, akkor annál jobb! — viszonzá a rendőrtiszt, s odaírta a jegyzőkönyv alá kék ceruzával: »*megszűnt*«.

Ezzel aztán szerencsésen bevégeződött ez a kényes ügy. Azaz bevégeződött volna, ha a grófnőt meg nem veszi egyszer a harag, olvasván a lapokból a rendőrség tehetetlenségét.

— Igaz, tökéletesen igaz. Léhák. Haszontalanok. Íme, még csak a fülüket sem mozdítják az én ezüstöm dolgában. Hanem a nyakukra megyek, nem hagyom annyiba.

Váltig csillapította a gróf:

— Ugyan, kedves Emelin! Hagyja abba az egészet. Nem való a magához hasonló rangú hölgynek, hogy ott ácsorogjon a dohányfüstös rendőri odúkbán. Ami nem megy, nem megy!

Nem szólt az urának, de azért mégis elment Emelin grófnő veszekedni: hogy mi lesz már az ő ezüstjével?

— Miféle ezüsttel? — kérde a rendőrtiszt. — Hiszen megkerült!

— Megkerült? Ki mondja azt?

— Egy úr jött hozzám annak idején, kevéssel a grófnő eltávozása után és azt jelentette, hogy már megtalálták az ezüstöt, ne keressük.

— Hogy nézett ki az az ember?

— Egy kopottas öregúr. Azt állította, hogy ő a grófnő férje.

— Uram, itt egy kolosszális csalás történt! — kiáltott fel a grófnő.

— Magam is kezdem hinni! — dadogta a rendőr.

— No, ez szép história! Tudja, hogy az a tolvaj volt!

— Kétségkívül, grófnő... Fájdalom... az én hibám.

Megijedt, könyörgésre fogta a dolgot: beismeri a hibát, szánja-bánja, de ne jelentse fel a grófnő a főnököknek, inkább helyrehoz mindent. Megismeri ezer közül azt az embert s ha térdig koptatja is kezét, lábát, megkeríti.

Nyakába vette Bécset, hetekig szaglált, loholt, kutatott, míg végre csakugyan ráakadt egy előkelő kávéházban.

Tomágy gróf éppen Tromp gróf barátjával piketírozott, egy csupa előkelő gibicek által körülvelt asztalnál.

A polgárianan öltözött rendőrtiszt odament közel, és félreintette a gróft az ujjával.

— Mit akar? — kérde az érdes, bosszankodó hangon. — Mi az?

— Nono, öreg — szólt a rendőrtiszt, és a vállára tette kezét.

— Miféle modor ez? — riadt fel az öreg gróf dühösen felugorva.

— Hallgass, kis öreg! — viszonzá a rendőr nyugodtan.

— Kövess vagy viszlek.

— Ez már szemtelenség! Őrült ön? Hogy mer velem így beszélni? Énvelem. Hallatlan!

— Ne mókázz, kis öregem. Tudom én, ki vagy. Gyere no ide, majd megsúgom. Te loptad el a gróf Tomándyné ezüstjeit. A gróf elsápadt, de csak egy percre, aztán felkacagott.

— Hisz én vagyok Tomándy gróf.

— Hiszi a piszi, apókám.

Nem is hitte volna, de szerencsére volt a társaságban két generális is, akik erősítették. Az uniformisnak pedig mindent elhisznek Bécsben. A rendőrtiszt megadta magát, bocsánatot kért, csakhogy őexcellenciája még így is kénytelen volt előbb elbeszélni az egész történetet elejétől végig.

— Biz ez kissé komplikált dolog! — mondá a rendőr elgondolkozva.

— Az istenért, csak botrány ne legyen belőle. Csak a feleségem meg ne tudja!

— Adok én a kegyelmes úrnak egy jótanácsot — suttogta.

— Mi az, kedves jó barátom? Mentse ki, ha lehet. Örök-ké hálás leszek.

— Lopjon el még néhány darabot az ezüstneműből.

— Hogyan? Én?

— És csináltasson annak a mintájára az ötvösnél annyit, amennyi hiányzik. Én akkor aztán felviszem a grófnőnek egy rendőri mesével.

— Úgy, úgy! Az isten is megáldja. Nem kívánom ingyen azt a mesét.

Úgy is lett, az ezüstöt utánacsinálták; a rendőr felvitte, a meséjét elmondta, a grófnő elhitte, a gróf meghonorálta, egyszóval elmúlt a veszedelem, de megmaradt az a tanulság a feleséges öregurak számára, hogy nem jó az *olyan* dolgokat otthon csinálni.

A SZÉP BULYKAINÉ

Egy rejtélyről írok, de nagy csalódás érné az olvasót, ha szövevényes mesét várna.

Nem történt velem soha bonyodalmas dolog. Születtem, és hihetőleg meg fogok halni. Ami közbeesik, az mind hétköznapi história.

Most azt akarom elbeszélni, mikor ügyvédsegédnek kerültem el egy vidéki városba. Ijesztettek vele, hogy igazi cívis-fészek. Valóságos Abdera. Sok háj és kevés szellem, szűk helyi látkör, kicsinyes viszonyok.

De bánja is az efféléket az ember! Mi kell egy szegény ügyvédsegédnek az egész világból! Koszt, mosás és egypár szép asszony, leány. Ott üti föl a paradicsomot, ahol akarja.

Az első benyomás nem volt kedvezőtlen. A vasútnál maga a principálisom várt, egy rövidre nyírt ősz hajú, alacsony természetű, buksi képű öreg ember (félíg úr, félíg cívis), nyájassággal rázta meg a kezemet, azután fölkapta a bőröndömet ő maga, és felhajította egy kocsira.

No, ez ugyan nyomorult principális lehet, aki az adjunktusa kofferjét nem átallja cipelni! (Nem adtam volna a kialudott havi fizetésemért ötven percentet.)

Fölültünk a kocsira, melyen a szállásomra vitt, útközben váltig mutogatott egyet-mást, nekem is úgy illett, hogy kérdezősködjem. Meg is cselekedtem mindjárt az első nagy háznál.

— Kié ez a pompás épület?

— Az enyém — mondá.

Megörültem, kigömbölyödött a képem. Hogyne, mikor már szentül azt hittem volt, hogy »ingyen adjunktust« fogott a kis öreg.

Megint egy nagy épülethez értünk, két pompás torony csillogott rajta.

— Hát ez a nagy ház kié?

— Ez is az enyém — felelte roppant szerényen.

A harmadik nagy ház szintén az övé volt, a negyedik is. Az ötödiknél már röstelltem megkérdezni, mert úgy látszik, zsenírozta, hogy annyi nagy háza van. Sohasem láttam még én ilyen furcsa gazdag embert!

El is fordítottam a figyelmemet legott a járókelő népre. Éppen egy kondor fekete hajú leány ment el az úton, s mosolyogva intett üdvözlést a principálisomnak.

— Ki volt ez?

— A lányom.

Kisvártatva két szöszeke süldőleánykát értünk utol: azokra meg ő kiáltott le valamit a kocsirol.

— Hát ezek kik?

— Az én leányaim.

(Hüm! Ezekből jó volna feleségül venni egyet. Ők magok nem szépek, de a házak szépek.)

A patakhídnál három kisebb-nagyobb iskolás leánygyerek kergette egymást. A tékáikból, melyet a hónap alatt vittek, csak úgy röpködtek a skripták a világ négy tája felé.

— Ejnye gizon-gázon! — fenyegette meg őket a principálisom nagy nevetve. — Nem szeditek fel mindjárt azokat az írásokat!

— Eleven kölykök! — jegyzém meg, csak éppen azért, hogy mondjak valamit.

— Az én leányaim!

(Meg van ez az ember bolondulva? — tűnődtem magamban.)

A piacon egy harmincas korú asszonyka sétált egy fekete barkójú úrral.

— Hova, hova? — kiáltá rájuk az öreg, azután kevély arccal fordult hozzám:

— Úgy bizony. Ez is az én leányom!

Ahogy a templom mellett elhajtattunk, éppen akkor özönlött ki a tömérdek nép a magas boltíves ajtókon; egy erdőnyi asszony és leány (egyik rútabb, mint a másik), egy-egy kirívóbb alakra kíváncsi is voltam, de már nem mertem megkérdezni, mert attól féltem, hogy azok is mind az ő lányai. (S ekkor megint veszélybe kerülhet a havi fizetésem.)

Három-négy nap kellett, míg kiismerhettem magamat új lakhelyemen, melyet, mi tagadás benne, bizonyos kicsinyléssel méregettem. De engem is ilyenformán néztek Abderában, bizonyos kíváncsiságot azonban mégis tápláltak, s nemegyszer hallottam a hátam mögött, amint kevély hangnyomattal kérdezték azoktól, akik már ismerőseim voltak:

— Nos, mit mond az adjunktus a városról, hé? Láttá-e már Bulykainét, he?

De még többször kérdezték szemtől szembe:

— Hogy tetszik a városunk, fiatalúr?

— Igen csinos.

— Hát a katedrálé?

— Derék egy templom.

— Űm, meghiszem. És a Mátyás király misemondó ruháját láttá-e már?

— Azt is láttam; gyönyörű.

— De hát a szép Bulykainét?

— Azt még nem láttam.

— Tyűh! Addig ne is beszéljen, uramöcsém, a városról, amíg a szép Bulykainét meg nem nézi. Az a valami!

Akármerre mentem, mihelyt a szájamat felnyitottam, hogy ezt vagy azt már láttam, itt vagy ott már voltam, nyomban jött az interpelláció: de hát a szép Bulykainé? Mit szólok a szép Bulykainéhez?

Az egész város Bulykainével foglalkozott.

Őerte lelkesültek az öregek és fiatalok.

Ha valahol valami csodaszép rózsza nyílt ki a kertben: »el kell vinni Bulykainénak«; az első dinnyét, az első érett cseresznyét mind a szép Bulykainé kapta.

Igazán nevetséges volt. Borzasztó emberek ezek, az ő kor-mos katedráléjukkal, és az ő szép Bulykainéjükkel! Én itt soha meg nem szokom.

Ezalatt mindegyre többet hallottam róla, hogy már öt év óta özvegyasszony, párbajban halt meg az ura; egy katonatiszt ölte meg.

Katonatiszt. szép asszony. párbaj! Bizonyosan szertették egymást.

De ezt csak gondolni volt szabad; isten ments ilyesmit kimondani a »teremtés remekére«. Hiszen ő a megtestesült erény és tökéletesség! Vele kapcsolatban minden apróság eseményszámba vágott. Hír verte minden léptét: itt volt, ott látták, ez vagy az találkozott vele. Kék ruha volt rajta, vagy fehér pettyes, egyszóval, aminő volt. Kinek mit mondott, holnap hova készül stb.

Hanem el is kellett ide egy szép asszony, hogy egészen

ki ne vesszen a magja. A lakosság nő része nem sokat ért. A bennszülöttek természetben alacsonyak, arcban rútak, szűk, be-
nőtt homlokuk van, és apró tatár szemök.

— Teringettét, csak már azt a Bulykainét láthatnám.

Éppen a principális előtt találtam kiejteni ezt a kívánsá-
gomat.

— Hát miért nem szól? — mondá, közömbösen vállat
vonva. — Mindjárt odaviszem a kertjébe, ha akarja. Hiszen az
én lányom az.

(Micsoda? A szép Bulykainé is az ő lánya?)

Nyomban vitt is a Bulykainé kertje felé. A Tiszára rúgott
ki a csinos szőlőskert. A Tisza éppen virágzott. Bolond, felfor-
dult világ ez itt. Még a víznek is virága van. S a virágnak, a
nőnek nincsen meg a színe, szépsége.

Hanem a Tisza virágzása nem éppen kellemes dolog. Mil-
lió sáska és szúnyog lepte el a tájéket. Az egyik része ott rin-
gott a sárgásszürke hullámokon. Mint egy óriási selyemszövet,
amelyre bogarak vannak ráhímezve. A másik messze belát-
hatatlan térségen fent a magasban kevergett, mint egy terhes
felleg.

A kert is tele volt szárnyasokkal, mikor beléptünk. Paj-
kos nevetés hangzott ki a filagóriából, ahol nagyobb társaság
mulatott; de ezeket nem láhattuk. Az egyik barázdán egy
vörös ernyős nő lépkedett felénk. Mellette jobbról-balról
egy-egy fiatal gavallér mendegélt, rettentő öblös tajték-
pipákból szörnyűséges füstmacskákat eresztve kétoldalról a
hölgyecske orra alá. Az egész jelenet végtelenül komikus volt,
mert olyan odaadással fújták rá a füstöt, mintha napszámba
tennék.

Önkéntelenül elmosolyodtam. A principális észrevette.

— A szúnyogok ellen — magyarázta —, az átkozott szú-
nyogok ellen van ez. Egészen kiszívódik a menyecske attól a
sok füsttől! De nini! Hát jól nézze meg, mert ez a Buly-
kainé!

Megdobbant a szívem. Ah, a Bulykainé! A nimbusz, ez a
nagy semmi, ezek az üres szavak, a mások elragadtatása lázba
hozott. Lehetséges-e, hogy valóban a híres Bulykainé előtt
állok a következő percben? Ó, istenem! . . . Csodálatos szoron-
gás fogott el, fejem zúgott, lábam, kezem zibbadozott.

És hát miért? Hiszen még nem is láthattam a füst miatt. Mintha egy kékes felhőben lebegne, ahogy hajdan az Olympus istennői.

De bár ne is láttam volna.

Majdnem fölszisszentem a csodálkozástól.

A szép Bulykainé rút volt, de milyen rút!

Csontos, szögletes arcában volt valami kellemetlen; az álla kiállt, mint az olyan pogácsa, amelyik a tepsi oldalára feködött ki; a szürkés szemei mélyen bent székeltek üregekben, s különben is hasonlítottak a bagolyéhoz. Arcbőrét már megérintette az a hervasztó, bontó lehelet, mely az üdeséget lefújja, de a szeplőket le nem fújja. Azok bizony ott maradtak két nagy táborra osztva a szemek környékén.

Meghajtottam magam, amint bemutatott neki az öreg, egy-két szót mondtam én is, ő is, ahogy szokás ilyenkor, aztán félreálltam kacagni.

Huh, huh! Hát ez a híres Bulykainé? No, szépen vagyunk. Alászolgája! Tisztelem a nemes város ízlését.

Az uzsonnánál alkalmam volt szemügyre venni a termét: de bizony az sem volt lilimos, keskeny vállak, kurta nyak, sovány karok, melyek átlátszottak a csipkés ujjakon, s azok is telides-tele szeplővel.

De ami leginkább ingerelt a nevetésre, az az elragadtatás, az a hódolatteljes tekintet, mellyel rajta csüggték, ha beszélt, ha nem beszélt; ha mozgott, leült vagy felállt.

No hiszen volt ezentúl mit hallgatniok tőlem a cíviseknek.

— Elbújhatnak a tündérükkel. Micsoda óriási sülyyedés kell ahhoz, hogy ezt önök szépnek tartásák. Ha egy pusztán volnék, s ő lenne ott az egyedüli, még akkor sem mondhatnám csinosnak, mert az abszurdum!

Azok a fejüket csóválták, szánakozón, mintha mondanák: »Fiatalember, te vak vagy és ostoba!«

Egy hét alatt híressé váltam emiatt. Egy ember, aki Bulykainét rútúnak tartja! Hallatlan ez! Hát meg van ez örülve? Egy cívis utánam is kiáltotta egyszer gúnyosan:

— Hát a tengeri malacot szépnek tartja az úr?

Mindenütt az adjunktusról beszéltek, akinek Bulykainé nem tetszik. »Ki kellene vinni az akasztóráfávalót a határra

és megégetni.« Ujjal mutogattak az utcán, mint valami főbenjáró gonosztevőt: »Ez az ! Ez az !«

A hír eljutott Bulykainéhoz is, s mert asszony az asszony, azóta nyájasabb lett irántam, sokat beszélgetett velem, ha találkoztunk. Irigy tekintetek szegződtek rám ilyenkor; szinte kiolvashattam a szemekből, hogy »hát ez az igazság? Mi dicsőítjük, ő szidja, s mégis vele nyájaskodik«. De a keserű érzéseknek minden tövise ellenem fordult, pedig ő volt az igazságatlan. (Hja, hiába, ilyen elnéző a világ a kedvencei iránt.)

Hanem meg kell adni, kitűnően tudott csevegni, kedves, művelt modora volt.

Mondtam is magamban: hiszen az igaz, hogy rút, de végtelenül okos.

Ezalatt mind jobban megismerkedtem vele. Majd minden társaságban találkoztunk. Hisz valamennyinek ő volt a bálványa.

Sokat töprengtem én azon, kivált eleintén, hogy ugyan miért? Azt az Isten tudja. Hogy keletkezett? Nem bírtam kinyomozni. Mióta tart uralkodása? Mindig, mióta a rövid ruhát levetette. Nem múló divat szeszélye volt az ő nimbusza. Támadt ok nélkül, és megmaradt ok nélkül.

Később azonban nem töprengtem ezen sem. Ahogy van, úgy van. Bánom is én. Beleszoktam.

*

Két év múlt el. Egészen megszerettem már a várost, ott-hon éreztem magam benne.

Egyszer egy mérnök vendégem jött, aki meglehetősen gáncsolta az odavaló viszonyokat.

— Hát látta-e már — mondom — a katedrálét?

— Láttam.

— De hát a szép Bulykainét látta-e már?

(A Mátyás kori misemondó ruhát be sem vártam.)

— Azt még nem láttam.

— Tyűh, akkor ne is beszéljen. Az a valami!

Hohó, kiáltám most magamhoz, önkéntelenül is szájamra ütve. Hát mióta tartom én szépnek Bulykainét? Hiszen csak okosnak tartottam eddig!

Elgondolkoztam. — Nem, nem, Bulykainé éppen nem okos, inkább ostobácska kissé, de végtelenül szép.

Úgy, úgy, tündéri színben állt előttem bágyadt, szögletes arca, ingerlő hajlott álla. A szeplők is, ó a szeplők is gyönyörűek. Hát a vézna termet, melyben annyi az összhang és báj! Ó, be szép, be szép!

Miképp mehettem át ez átalakuláson, nem tudom. Az asszony vette el látásomat? Eleinte voltam-e bolond, hogy nem találtam szépnek, vagy most, mikor annak találom? És mi az igaz? Szép-e, okos-e? Vagy mind a kettő? Vagy egyik sem?

Meglehet, hogy a helyi ízlés az a rettenetes csodaerő, mely észrevétlenül elnyeli az idegenét, és beolvasztja a magáéba?

Nem tudám, föl nem foghatom.

De még ma is, sok idő után, eltűnődöm a feleségemmel (nota bene az is a principálisom leánya), hogy sohasem láttam olyan szép asszonyt életemben, mint a Bulykainé sógorasszonyomat.

A DIALEKTUS

Mikor még nem volt meg a szép új híd Szegeden, hanem régen-régen, a százszor kifódozott öreg híd újdonatúj korában, azt a statútumot hozta a nemes város, hogy minden nem oda-való ember egy garast fizessen egyszeri átmenetelért.

Szegedi embertől nem volt jussuk pénzt szedni, amint-hogy nem is kaptak volna, mert azon időnek divatja szerint az volt az úr, aki minél kevesebbet fizetett, most pedig a virilista világban az az úr, aki minél többet fizet. (Hogy lehetett ennyire megfordítani a világot!)

Eleinte roppant jövedelme volt a városnak a hídvámból. Nekibizakodván, nagy lábon költött. Hanem apródonkint megjött a falusi nép esze is. Azt mondta a hídfőnél a vámőrnek: »szegedi vagyok«, és nem fizetett.

Tessék most a vámőrnek bizonyítani, hogy nem szegedi. Hogy ösmerje hetvenezer ember közül mindeniket? S hogy bizonyítson? Hiszen csak nem bolondult meg, hogy mindenik-

nek utána járjon azért az egy garasért, mikor az belejönne neki egy forintba!

Lón hát, hogy a város hídjövédelme nagyon megcsappant, ami pedig érzékeny csapás vala.

Bölcs városatyák eleget törték a fejüket, miként lehetne olyan rendszert behozni, mi kizárná a csalást, s megnyitná a régi jövedelem zsilipjeit?

Hasztalan volt. Támadt egy-egy ötlet, egyik is, másik is kigondolt némi újítást, de a bajon nem lett segítve. Évtizedek múltak el, de egyetlen szabályzat sem vált be, pedig senki sem a »perpetuum mobile«-t kereste, hanem ezt. Természetes is, mert ez volt a nehezebb.

Aztán meg nagyon szép prémium volt rá kitűzve.

Ki volt mondvá, hogy ha olyan okos ember akad az országban, aki a szegediség és nem szegediség ellenőrzésének módozatát kitalálja, az lesz Szegeden a főbíró.

De már a reményről is lemondtak, évek tűntek el meddőn, s a híd alig hozott be többet, mint amennyit a tatarozása fölemésztett, midőn egy nap csak beállít a »torony alá« (így hívják Szegeden a városházat) a nemes, nemzeti magisztrátus színe elé Damók Mihály uram őkegyelme, rangjára nézve polgári szabó a Móra városrészben.

— Dicsértessék a Jézus Krisztus, nagy jó uram.

— Mindörökké, Damók Mihály uram. Mi jót hozott kend — kérdé a főbíró. — Ugyan kapóra jött, mindjárt vétetek mértéket egy kabátra.

Damók Mihály erre megrázta magát kevélyen, és így szólt:

— Nem a kabátjáról jöttem én most mértéket venni kegyelmednek, hanem a főbírói székéről.

— Mi a kő? — nevetett a főbíró, Tóth Mihály uram.

— Úgy, úgy, hiába vigyorognak kegyelmedek — folytatta hetykén —, itt vagyok, itt állok, én Damók Mihály, kitaláltam, hogy a nem szegedi embert mindet meg lehet ösmerni.

— Megbolondult keed! — nevettek a tanácsbeliek.

De Damók uram váltik erősítette, hogy úgy van s kész a próbát megtenni, legott a hídfőnél, hanem erre nézvést össze kell hívni az egész város főembereit.

Nosza, a hajdúk nyomban beszaladgálták a város tekintélyes perszonáit s különben is terjedt a hír, mint a futótűz,

hogy Damók Mihály »megtalálta a hídvám módját« (lehetetlenség az egy szabótúl, kételkedének a népek). Egy óra múlva már óriási tömeg álldogált a »Halpiacon«, s zsibongva, fejcsóválgatva várták a rettenetes csodát.

Kevéssel ezután jött a városi magisztrátus, s köztük kullogott a szabómester is. Beh sok gúnyos mosolygás volt az arcokon.

— No hát, lássuk a tudományát, majszter — mondá a főbíró, mikor végre a hídfőnél megálltak.

— Jó — mondá a szabó —, tehát tegyük fel, hogy most én vagyok a vámőr.

— Helyes, tegyük fel — hagyták rá a tanácsnokok.

A nép röhögött.

A makkói országúton csinos kackiás menyecske lépegetett begyesen a híd felé, fején egy kosárral, amelyből apró récék kandikáltak ki vidoran. Utána hosszú sorban jönnek különféle tarka alakok, de ő ér be a leghamarabb.

A szabó eléje állt, mikor a bódéhoz lépett.

— Hova való? — kérdé hivatalos hanghordozással.

— Szögedébe — felelte az kényesen.

Síri csönd állt be, mindenki feszülten várta, mi lesz most.

— Hüm — mondá a szabó meg nem zavarodva. — Hát mondja meg nekem, mivel eszik kendteknél a levest?

A menyecske összecukorította a kívánatos piros száját, s kellemzetőn selypíté:

— Kanaává!

— Úgy?! — kiáltott fel Damók uram diadalmasan. — Akkor hát fizet egy garast, mert Szegeden kanállal eszik a levest.

A tetszés viharos zaja tört ki a tömeg között. A tanácsbeliek összesúgtak. Tóth Mihály uram, a főbíró, elkezdett mindenféle színeket játszani.

De csitt. Most egy másik utas közeledik a hídhöz, hórihorgas öreg parasztember.

— Hová való? — riad rá a szabó.

— Szögedébe — mondja az jámbor arccal.

— Mivel eszik kendteknél a levest?

— Kalánnyal.

— Úgy? Fizet kend egy garast, mert Szegeden kanállal eszik.

Most aztán egetverő éljenzésbe tört ki a tömeg, nagy ujjongások közt vállra emelték Damók uramat, aki az ő rendszerét, nagy bölcsen, a Szeged környékén divatos különféle szójárásokra állapította, melyek mind különböznek a szege-ditől.

Ezentúl ezt a metódust követték a hídnál, s hosszú évtizedekig nagy jövedelmeket hozott a városnak.

Damók Mihály uram emlékét ma is hálásan őrzi a krónika.

Főbíró nem lett belőle, az igaz. De hát miért nem lett?

Nem engedték a csizmadiák.

A nemes csizmadia céh ugyanis holtra vált volna a szégyentől, ha egy szabó uralkodik vala felettük.

Petfíciót adtak be: azt mondták, inkább elköltöznek valamennyien Miskolcra. Járjon az egész város mezítláb.

Végre is úgy dőlt el a dolog, hogy a magisztrátus közbe-lépett Damók uramnál, álljon el a jogától a főbírorságra ennyi meg ennyi arany forintért.

Megalkudtak, parolát csaptak (annak az embernek az öregapja vágta szét, akitől én ezt a történetet hallottam), s a kialakodott sommát aztán kivetették sarcnak a csizmadiákra.

A FRANCIA KULTÚRA A TÓTSÁGON

Egy felvidéki dzscentri családnál fordultam meg egyszer. Egészen más világ az, mint minálunk. Más erkölcsök, más szokások és más civilizáció.

Csak két szükségletük közös velünk: a tarokk és a francia nyelv. Erre a kettőre roppant büszkék a tót nemesek s ha nem értik vagy az egyiket, vagy a másikat, mesterségesen igyekeznek hiányaikat eltakarni.

Nagy tarokkisták mesélik, mint százados tapasztalatból leszűrte igazságot: hogy ahol két Árva megyei úr kártyázik, kritikuss helyzeteknél nem állják meg, hogy tótul ne konverzá-ljanak.

A francia nyelvvel még furcsábban vannak.

Annál a családnál, ahova jártam, szép hangja volt a kis-asszonynak, a lenhajú Milicának.

A társaság arra kérte vacsora után, hogy énekeljen valamit, mire megcsendült egy gyönyörű lány francia dal.

Elragadtatva futottam a kisasszonyhoz:

— Kérem, engedje át nekem ennek a dalnak a szövegét.

Elpirult, aztán rám nézett nevetve:

— Hát észrevette?

— Mit? — kérdém zavartan.

— Ah — szólt a fejét kedvesen hátravetve —, ön, úgy látszik, nagy francia. Majd mindjárt lefom önnek a szöveget.

Leírta egy papirosra, s én ámulva olvastam a következő tót dalt:

Kacska na dolinye,
Kacsur vodu piye,
Kacska na nyu volá!
Csekaj, dusa moja!

(A réce áll a völgyben,
A gúnár vizet iszik a forrásból:
A réce rákiált:
Várj meg, kedves galambom.)

— Hiszen ez lehetetlen, kisasszony! — hebegtem. — Oh nem! Kegyed bolonddá akar engem tenni. Nem, ezt a dalt nem énekelhette. Hisz ez egy tósgyökeres tót versecske.

Milica még jobban fölkacagott erre.

— No hát hallgassa! Eléneklek még egyszer franciául. S elkezdte újra finom akcentussal, bájos orrhangon:

Kasz-ka na doliné,
Kaszür vodüpijé.
Kaszka na nü vola:
Szekaj dü samoa!

Most aztán csakugyan tisztába jöttem vele, hogy a legelső nyelv a tót nyelv a világon, mert franciának is beválik.

HOGY LESZ AZ EMBER NAGY TALENTUM?

(Nekrológ egy fogról)

Minden testrész közül a fogban van a legtöbb ravaszság és a legtöbb ragaszkodás az emberhez.

Míg ellenben a hálátlan ember éppen megfordítva, a szegény fogtól válik meg a legkönnyebben.

Már egy hét óta járok-kelek búsan a tisztelt Ház folyósaín, olyan arcokat vágva, mintha habaréki ember volnék.

Pedig csak a fogam fáj. Kisebb baj, de nekem nagyon kellemetlen. Mert amikor nem fáj is, sajog. Az a láthatatlan szű ott topog, fúr benne szüntelen, és rángatja az ínvidegeket. Tessék ilyenkor humorizálni az ország dolgai felett.

Két vastag könyvet olvastam már el a fogakról, az egyik háromszáznegyven lap, a másik százkilencven, de mindegyikből az sül ki a végén, hogy csak egy orvossága van a fognak: ki kell húzatni.

Szívesen. De a fog rögtön észreveszi szándékomat, s amint megindulok a fogorvoshoz, egyszerre elpihen a fájdalom. Ezt a gonosz játékot úzta velem az odvas fogam egy álló héttig.

És úzné még ma is, ha nem találkozom véletlenül az utcán az én tisztelt barátommal, Justh Gyulával, aki megkérdezte, hova megyek.

— Most már sehova. A fogamat akartam kihúzatni, de úgy látszik, ő az okosabb, megint engedett.

— Ki kell azt húzatni — mondja a képviselő olyan hangon, mintha egy indítványt akarna keresztülvinni. — Csak te húzasd ki, fordulj vissza. Magam is veled mennék, hanem van egy módosítványom, sietnem kell a Házba.

— Tudod mit — mondom egy hirtelen gondolattal —, ha velem jössz, kihúzatom.

(Gondoltam magamban, hadd tegyek már én is valami hasznot az országnak.)

Az én tisztelt barátom gondolkozott egy darabig, aztán azt kérdezte:

— Hát fáj?

— Most nem.

— Egy csöppet sem?

— Egy csöppet sem. (Tudtam, hogy akkor velem jön.)

Mert hiszen benne van a kegyetlenség a programjukban.)

S ezzel megfordultunk mind a ketten, és elindultunk bikkfalvi Máthé Domokos felé.

Tudom, útközben így elmélkedett magában:

»Ez sem lesz már többet olyan harapós, mint azelőtt. De minek is egy magyar írónak harminckét fog?«

Nem lévén mulatságos a foghúzás részletes leírása, elhagyom, megemlítvén pusztán azt az érdekes családást, melyben a legtöbb ember van, hogy tudniillik valamelyik egészséges foga fáj. Én például az alsó szájpadlásban kerestettem a fájó fogat, s a felsőben volt. (Ilyen az emberi bölcsesség, még a saját száját sem ösmeri.)

Denique elmúlt egy félóra, s én egy foggal lettem szegényebb, a képviselőházi vita pedig egy módosítvánnyal soványabb — amelyet Justh Gyula elmulasztott.

... Szegény fogam, te nekem éltél, de a hazáért pusztultál el.

Itt látom magam előtt. Mintha egy elvált, hű barát hideg teteme volna.

Harminc éve szépen összefértünk, nekem szolgált, segített harapni, rágni, s most ilyen csúfosan kellett megválnunk, erőszakos módon.

Nekem, megvallom, fáj a válás, nemi tudom, fáj-e neki is.

De mielőtt elhajítanám végképp, hadd tegyen még egy végső szolgálatot — hadd adjon egy beszély szűzsét. (Hiszen egy újságíró fogától kitelik az.)

Ha a sablon nekrológokat akarnám utánozni, mondhatnám, amit ilyenkor szokás mondani, de több joggal mondhatnám, mint a halottak fölött szokás, hogy: »Maradandó úrt hagy maga után.«

Csakhogy az én néhai fogam nem szorul ily banális dicsőítésekre, kitelik az ő múltjából egy humoreszkre való anyag üres frázisok nélkül is.

Igazi »bölcsességfog« volt. Kevés híja, hogy nagy talentum hírébe nem kevert, és egy hajszálon múlt, hogy most...

De ne vágjunk eléje a fog történetének. Hadd maradjon, ami poén van benne, a végére.

Önöknek, tudom, már az is elég furcsa, hogy míg más embert az esze hoz nagy talentum hírébe, engem a fogam hozott abba.

Mégpedig éppen ez a fogam.

Hát az úgy volt, hogy már huszonkét esztendő koromban kezdett lyukasodni, és időnkint kegyetlenül fáj.

Tizennégy évig használtam mégis, és jól megvoltunk egymással. (Nem igaz hát, hogy a megyei választási rendszerrel még ki nem bírjuk egy kis ideig.)

Egyszer (tizennégy év előtt) egy alföldi rokonom ezüstlakodalmára utaztam, s útközben Debrecenben megháltam a »Biká«-ban. Iszonyú fogfájás fogott elő éjjel. Nem bírtam behunyni a szemeimet reggelig.

Kinlódva hánykolódtam ágyamban. Csak legalább valami olvasnivalót találnék.

Addig-addig kutattam, míg az éjjeliszekrény fiókja fene-kén találtam egy harmadévi újságot. Soha még én újságnak így meg nem örültem.

Nézem, hát egy szaklap. Mégpedig katonai. Címe: »Honvéd«, szerkeszti: gróf Bethlen Olivér.

Sohasem láttam azelőtt a »Honvéd«-et. Kedvetlenül tettem le. Csupa katonai dolog volt benne. Ejh, gondoltam magamban, ez is jó, s elkezdtem lapozgatni. Mégis, betű az betű, szórakoztat.

Az egyik cikkben le volt írva a »Bodrogeresztúri csata«, s térkép csatolva hozzá. — A térképen meg volt jelölve, hol állott a németiség, hol a magyarság, és az egyes hadszakaszok posztja is.

»Nos — gondoltam magamban —, tanulmányozzunk át egy ilyen csatát. Hogy ugyan megértem-e?«

Volt hozzá időm reggelig. Elolvastam én azt a cikket ezerszer is, s úgy tudtam a hegyaljai falvak fekvését, mintha ott születtem volna.

Másnap elérkeztem a rokonomhoz, hol nagy társaság volt együtt, a vidékbeli dzsenteri és előkelő honvédtisztek. Ezek közt volt Dobay ezredes is. Az asztal fölött összedisputáltak a tiszt urak éppen a bodrogeresztúri csata fölött, melyben többen vettek volt részt.

Heves gesztusokkal, katonás nyersséggel szórták állításait, de egyszerre a meghökkenés mély csöndje támadt, amikor én váratlanul közbeszóltam.

Nagybátyám rám nézett szigorúan, mintha mondaná:

— Miféle szemtelenség ez, te gyerek?

— Csak azért szólok, bácsi, mert az urak nagy tévedésben vannak.

— Hogyhogy? — függeszték rám kérdő tekinteteiket.
— Mert nem délelőtt gyulladt ki Kisfalud, hanem délután fél háromra. A kapitány úr is téved, mert ő Ó-Liszka mellett állt, és csak akkor mozdult meg, mikor a Széll János üzenetét megkapta fél négykor.

A bámulat felszisszenése hallatszott.

— Igaz — dörmögé a kapitány. — Persze hogy Ó-Liszkanál állottam.

— A szőlők mellett — folytatám.

Dobay ezredes rám nézett fürkésző szemmel.

— Mikor született? — kérdé.

— 1849-ben.

— Hm! Ez megfoghatatlan!

Nagybátyám rám rivallt:

— Honnan tudod ezeket, te kölyök?

Vállat vontam.

— Honnan tudom. Hát csak tudja az ember az efféléket.

S erre aztán megeredt bennem a tudomány, az utolsó hajszálig híven elmondtam az ellenség általi megkerülésüket, egyes hadimozdulatok okait, kritikáját, s a csata olyan apró momentumait, hogy csak úgy szédültek bele.

Dobay félrehívta a nagybátyámat.

— Kié ez a gyerek?

— Az ördögé.

— Mi akar lenni?

— Benne van az előbbi feleletemben: fiskális.

— Véték érte. Soha még ilyen haditalentumot nem találtam. Ebből nagy hadvezér lenne. Beszéld rá, kérlek.

S meg is indult aztán a rábeszélés, de én csökönyös maradtam. (»Nem akarok én generális lenni a szentnek sem.«)

A kapitányok, őrnagyok cirógattak, becézgettek egész nap, egész este — hogy így, amúgy, ritkaság ilyen speciális talentum, csapjak fel katonának.

Ki tudja, mi lett volna belőlem? Mert nem az a fő, hogy valaki tudjon, hanem az, higgyék felőle, hogy tud.

Katona nem lettem, de a haditalentum nimbusza még mai napig is kísért.

Az akkori vendégkoszorú őrnagyaiból és kapitányaiból előkelő katonai méltóságok lettek, s ha egyik-másikkal talál-

kozom itt-ott, még most sem állnak előttem úgy beszélni a hadi dolgokról — mintha azok úgys az öt ujjamban lennének.

Pedig azóta már a bodrogkeresztúri csatát is elfelejtettem. Az egész hadiszereplésből csak a fájós fogam maradt meg. De most már az is kvietált.

AZ IÉN ASZTALTÁRSAIM

(Apró-cseprő torzképek)

Túl vagyok azon[a koron, mikor még az ember szerelmes, és még nem vagyok benne abban a korban, mikor már az embernek a felesége az egyedüli barátja.

Hanem éppen abban a korban vagyok, mikor az ember vacsorál. Önök mosolyognak azon hitben, hogy valami együgvűséget mondtam. Óh, nem! A vacsorálás mindig nagy dolog volt Magyarországon. Itt még politikai pártot is a *vacsorákra* bázíroztak. (Hanem az igaz, hogy csak olyan, a vacsorától a lefekvésig való párt is volt az.)

Denique bevallom, hogy nekem szenvedélyem a vacsorálás, és nagy ragaszkodással vagyok a kompániámhoz. Egytől egyig derék emberek, és tele vannak szeretetreméltó tulajdonsokkal.

Igaz, el ne felejtsem mondani, hogy asztaltársaságom a képviselői régióból való. Ti. részint képviselők, részint pedig olyanok, akik ezután akarnak lenni képviselők. (Ami különben egészen fölösleges megjegyzés, mert nálunk nincs is másféle kabátos ember.)

Mielőtt részletesen venném őket tollamra, általánosságban fölemlítem, hogy az egész asztalt mérsékelt békés szellem lengi át.

A gondolkozásmódban van bizonyos különféleség, de az érzés egyöntetű. Egy váróteremben vannak mindnyájan, de más-más ablakból nézik a pályaudvart.

A tót vidékbeli képviselők saját nemzeti filozófiával élnek. Ők azt mondják: »*Minden elmúlik.*« Elmúlik, ami bántja őket, elmúlnak az akadályok, a nehézségek, versengés, hiú dicsőség,

elmúlnak a hatalmasok és gyengék, egyszóval elmúlik minden. Hát mi az ördögöt elégedetlenkednének valamivel, ha az úgyis elmúlik?

A szittyá származásúak ellenben egészen megfordított filozófiával élnek. Ők azt mondják: »*Minden megjön.*« És ez a könnyed optimizmus is éppen oda vezet, ahová amazoknak a bölcs pesszimizmusa — a megalégedésre. Mert minek búsulnának, ha úgyis megjön minden?

Egyszóval nincs általánosságban más lényeges differencia az én asztaltársaim közt, minthogy vannak olyanok köztük, akik parfét esznek, és olyanok, akik parfét nem esznek.

A részletekben azonban mindenik más-más, s mindeniknek vannak bizonyos kedves furcsaságai.

Ezekkel ösmertetem meg önöket, hogy ha valamikor oda találnak tévedni az asztalunkhoz, otthon érezzék magukat köztünk.

Kit mutassak be legelőször?

Íme mindenekelőtt ez a kockás ruhájú szőke úr, Pilinyi Gyuri.

I. A mi Hány Jánosunk

Korán érkezik, mert nem jár klubba. Még csak leendő képviselő. De különben is mi neki egy klub, mikor egy országot is szűknek tart? Ha a fél szemét behunyja, akkor is az egész kontinensen pislant végig. Hol itt van köztünk, hol Londonban. Néhány nap múlva lehetőleg valamelyik máltai hotelban fog vacsorálni, vagy a velencei »Florian«-ban szí egy csibukot.

Sokat és érdekesen tud beszélni. Ő a mi Hány Jánosunk, de szeretetreméltó kiadásban.

Ha füllent, mindig a mások javára teszi. A westminsteri márkli aklába egy harmincezer forintos merinói kost állít, a walesi hercegnek egy akkora topázt lök a kincseskamrájába, mint aminő a Kálvin téri ugrókút köve volt — mikor még el nem rontották.

Szóval csupa idegenek közt osztja szét kövér fantáziájú termékeit. Önmagától megtagad mindent. Pedig mondhatná

azt is, hogy az övé ama nagy topáz. Szép önzetlenség ez ebben a rossz világban!

De a tárgyai, egyes apróságai iránt már elég bőkezű. Azok csodálatos összefüggésbe jutnak egyenkint a világeseményekkel és a kontinens hatalmasaival. Inggombjai abból a golyóból vannak öntve, mellyel Clovis Hugues asszony leteríté a rágalmazót; cipőjét annak a csizmadiának a fia varrta, akihez a kis Capet Lajost adták mesterségre — aranyos gombú botja meg. . .

De hisz éppen most beszéli.

— Ez az arany gomb voltaképpen ezüst volt, uraim, valamikor. Önök kétkedően mosolyognak. A múlt héten, amint a Théâtre Comique-ban ülök, a botommal játszadózva, egyszer csak zsupszt. . . valami repedésen át beesett, eltűnt. Alkalmasint az alatta levő páholyba esett alá. Szaladok le, és kopogtatók a páholyajtón. Kilép egy mogorva úr és felförmed.

»Mi tetszik?«

Ránéztem, megismertem, monsieur Cassagnac volt.

»Uram — dadogtam némi zavarral — engedje, hogy a páholyt megvizsgáljam.«

Cassagnac elhalványodék, és az ajtó elé állt.

»Miféle illetlen gyanú ez, uram?«

»Bizonyosan tudom, hogy ott van« — vágtam közbe.

»Tehát öné?«

»Igen, én vagyok a tulajdonos.«

»Kevesebb valamivel, ön csak a férj — szolt ő sötéten —, egyébként holnap rendelkezésére állok, de most, követelem, távozzék!«

»Boldog isten, miről beszél ön, Cassagnac úr? Én csak a botomat keresem, mely az emeleti páholyból lecsúszott, hihetőleg odvas az alsó deszka.«

»Ah! — kacagott fel Cassagnac —, no ön akkor engem szépen megtréfált és kivallatott. Egy kis kaland az egész. Szavamra biztosítom, hogy a botja nincsen ott. Ha azonban kívánja, engedélyt kérek a madame-tól, hogy személyesen bejöhessen meggyőződni.«

»A világért sem!«

Rohantam a színigazgatóhoz, aki felvilágosított a dologról, hogy egy köznek kell lennie a páholyok között, egy üres

térnek, s amint lecsúszott, rézsunt fordult valahogy, és most ott van beszorulva.

»Szép, szép, de miként jutok hozzá?«

Az igazgató vállat vont:

»Azt csak a jó isten tudja!«

Dühösen távoztam a színháztól, de alig megyek a harmadik utcáig, egyszer csak rám kiált valaki nyájasan.

»Jó estét, monsieur Pilinyi, jó estét!«

Megfordulok, Grévy volt.

»Hogy van, kedvesem?« — kérdé.

»Rosszul, elnök úr. Így és így jártam a botommal.«

»Meg akarja kapni?«

»Természetesen.«

»Akkor menjünk be egy konyakra. Néhány sort írok a névjegyemre. Apropos, mikor jött ön Budapestről?«

»Tegnap, elnök úr.«

»Nos, mi újság önöknél? Hogy van Apponyi Albert?«

»Lassan, köszönöm, nagyon lassan.«

»Adja át, kérem, tiszteletemet. De íme a névjegy.«

E néhány sor volt ráírva ceruzával: »A bot huszonnégy óra lefolyása alatt a Pilinyi György úr kezeiben legyen. Grévy.«

(Ezt nevezem én közigazgatásnak.)

»Köszönöm, elnök úr. Most már tehát vége kellemetlenségeimnek, mert elfelejtettem mondani, hogy Cassagnackal is volt egy kis afférem. Be akartam a páholyába menni, hogy talán oda esett le a bot, de képzelje, nem volt egyedül. Egy nő volt vele.«

»Ó, ó!«

»Egy nő, akinek férje van.«

»Kinek a neje?«

»Nem tudom, elnök úr. Lehetett akárkié.«

Grévy elgondokozott egy percig. »E Cassagnactól minden kitelik« — mormogta és izgatottan nyújtott kezét.

»Isten önnel, uram — mondá nyugtalanul —, sietnem kell haza.« (Bizonyosan a feleségét ment megnézni.)

Visszafordultam a névjeggyel a színházhoz. Bezzeg meg-hökkent az igazgató, mikor átfutotta; némán hajtotta meg magát.

— Meglesz a bot, uram — szól szomorúan. — Holnap szétbontatom a színházat.

— Hogyan? Nem lehetne másképp?

— Nem — mondá tompán.

— Mennydörgettét, várjon ön holnaputánig, mert nekem itt randevúm van holnap este.

— Nem lehetséges! Az elnök parancsa huszonnégy órára szól.

— Hát tudja mit — vágta közbe —, hagyjuk ott a botot, ahol van, hanem csináltasson ön nekem ahelyett egy másikat. Így aztán önnek is megmaradhat a színháza, nekem is meglesz a randevúm.

Hálálkodva borult nyakamba:

»Ön egy nagy lélek!« — rebegte könnyezve, s a lerajzolt minta nyomán egy éppen olyan botot csináltatott, mint a régi, csak hogy ami azon ezüst volt, aranyból vágatta.

.De a »nagy lélek«-nek éppen most hozza be a pincér a poularde-ját, fumigatív vizsgálja és döfi bele villáját, s mi e szélsend alatt bátran foglalkozhatunk egy másik asztaltársunkkal, kinek gúnyneve:

II. Krózus

Név szerint Kamuty Laci bácsi. Nagyon jó ember. Öröké azon panaszkodik, hogy nem tud már rágni a fogaival, s rendesen hozzáteszi:

— Hanem azért sokat érnek ezek a fogak. Nagyon sokat érnek. Most se cserélném el senkinek a fogaival a világon.

Régi képviselő és rendületlen pártember, óriási kerek fejfel s szelíd, hiszékeny szemekkel.

Hja, aminő mértékben gyengül az öregek esze, olyan mértékben erősödik a ragaszkodásuk a párthoz. Ez a pszichológián alapszik.

Családja nincs, nem szeret a világon senkit és semmit, csak a tarokkot és Tiszát. (Hogy melyiket szereti jobban, az alkalmasint sohasem fog kiszülni.)

A Házban még nem beszélt, de itt a mi asztalunknál (kivált a negyedik decinél) vannak eszméi, sőt néha bizonyos

kritizáló megjegyzéseket is kockáztat, s ősidőktől fogva azzal a kijelentéssel végzi mindennap:

— Honap lesz a napja, elmondom mindezeket Tiszának . . . el én, ha megharagszom.

De még eddig (noha már az ötödik országgyűlésen könyököl itt) sohasem haragudott meg annyira. Szegény Laci bácsi-ban eszerint talán nincs is epe.

Meglehetős szegény ember, de boldog.

— Hogyan, szegény? — fogják kérdeni. — Miért nevezik hát Krózusnak?

Hiszen éppen azt akarom elmondani. Ez az ő specialitása. Ő ugyanis olyan szerencsés természettel van megáldva, hogy mindenhez rendkívül ragaszkodik, ami az övé, s mindent lebecsmérel, ami nem az övé.

Ha cipőt varrat, ha kalapot vesz, az rendszeren többet ér, mint amilyen áron vette. Összevásárol rozszant szekrényeket potom pénzen, értéktelen könyveket, haszontalan mázolásokat, s azoknak egy képzeletbeli értéket tulajdonít, mely napról napra növekszik. Ócska kabátjai minél vedlettebbek, annál mesésebb értékre emelkednek, éppen megfordítva, mint a földteke egyéb kabátjai.

— Ilyen posztó már nincs is — motyogja édesded merengéssel. — Ilyet nem gyártanak a mai világban. Régen légegett az a fabrika, ahol szótték. Mit gondoltok, gyerekek, erről a köpenyegről? . . . Húsz forint volt valamikor, ma nem adnám hetven forintért. . . de megér nyolcvanot is.

Egy hét múlva már kilencvenet emleget. Hát még a rokkó almáriomok, cserépkancsók, szelencék, tajtékipák, képek, agglegényi életének összes örömei?

Bámulatosan leleményes felfedezni a leghitványabb tárgynak is valami olyan oldalát, ami azt az ő szemében rendkívülien becsessé teszi.

Ez boldogságának a forrása.

Amíg vacsorál, és amíg alszik, apróságai, bútorai, nyakendői és kabátjai odahaza azalatt növekednek értékben, becsben.

Folyton folyvást gazdagszik anélkül, hogy ezáltal elvonná a tőkétet a többi emberektől.

*

...Bár nem olyan szeretetreméltó, mint Laci bácsi, de sokkal komikusabb alak Kurtányi Gábor.

III. A nagyevő

Nem mindennapos vendég az asztalnál, csak ritkán jöhet be faluról, ahol feleségnél van. (Ad captam: férjnél van.)

Azelőtt képviselő volt, azazhogy még előbb földbirtokos volt, de a kis földbirtokát felváltotta képviselőségre, a képviselőséget pedig felváltotta egy jó partira. (Így megy ez Magyarországon.) Elvette a köpcös Zsombainét. A legkívánatosabb özvegyasszonyok egyike. Gyerekei nincsenek, de százezrei vannak.

Ki az ördög tudhatta volna előre, hogy szegény Gábort annyira megregulázza, hogy kiviszi falura, s iszonyú fősvénységében enni sem ad neki elegendőt. De úgy kell azoknak, akik pénzért házasodnak.

A szegény Kurtányi Gábor végképpen tönkrement, kieszott a keze alatt.

De hogy is ne! Egy kis kávé reggelire és egy fél kifli, aztán ocsmány szűk ebéd. (Képzeljék önök a csuszpájzt auf-lág nélkül.) No, a vacsora ellen legalább nem lehet kifogást emelni, mert az — nem volt. Azt tartja az asszony, hogy a nehéz gyomor rosszabb a nehéz lelkiismeretnél.

Mindez csak gyerekjáték lett volna például egy Tannernek, aki virtusnak veszi a koplalást, de keserű szenvedés volt Gábrisnak, aki szenvedélyes nagyevő. Soha olyan egészséges gyomrot, mint az övé. Képes megenni egy bödön túrót és egy sült ludat egyszerre.

Hát nem leleményes a sors, uraim, a büntetésnemekben! Hanem ahol a legnagyobb a szükség, ott van a legközelebb a mennyei gondviselés.

A gondviselés azt mondta a gólyának: »Eredj, gólya madár, vigyél a Kurtányiéknak egy kis angyalt!«

Emelin pirulva vallotta be Gábrisnak, hogy anya lesz. S ez egy derengő reménysugár volt a kétségbeesettnek. . . Hát-ha ez az ártatlan gyermek lesz a kapocs közte és a konyha közt? Hát-ha meghajlítja az Emelin szívét. Az anyai szeretet előli benne a fősvénységet a gyermek atyja iránt.

Igen, igen, minden jóra fordul, csak a kapocs megszületésék. Alig várta. Nem csoda, az éhes gyomor türelmetlen.

Végre egy éjszakán megjött a világra a »kis kapocs«. Egészséges puffók gyerekecske — fogakkal. (Milyen szatíra ez is!)

Gábris örömkönnyekkel rohant a jövevényhez.

— Ó be szép, be kedves! — kiáltá elragadtatva.

— Örülsz neki? — kérdé az anya bágyadt hangon, de boldog mosollyal.

— Örülök, szívem, hogyne örülnék.

— Úgy, úgy... vedd fel, de meg ne szorítsd. Jaj, de ügyetlenül tartod. Most már majd kitudódik, milyen ember vagy. Hallgass ide, Gábor.

— Hallgatlak, fiacskám.

— Ezentúl gazdálkodnunk kell e pirinyó jószágoknak. Csak a legszükségesebbet szabad költenünk. Mától fogva le kell mondanod, kedves barátom, a reggeliről. Egészséges, erős embernek elég napjában egyszer enni...

Igy sötétült el Gábor előtt újra a láthatár, mégpedig örökre. A »kis kapocs« megjött, de ahelyett, hogy hozott volna valamit, megette előle a reggeliket.

Bús megadással koplal, túri sorsát, de ha valami módon egy kis pénzre tesz szert, be-bejön a városba, a mi asztalunkhoz jóllakni.

Íme, ma is mutatják szörnyű pusztítását az előtte heverő csontpiramisok. Bizony-bizony, nem hagy semmi enivalót a többieknek.

Igaz ni: a többiek! Őket is be kellene mutatnom. De még csak fél tíz. Bocsánatot kérek az olvasótól: azokra várnia kell. Később jönnek. Azok most még tarokkoznak a klubban.

MAGYAR DEMOKRATÁK

[A rajz szövege már megjelent a Krk 10. kötetében *A demokraták* című elbeszélés vázlata és változatai között a Függelékben a 221—223. lapokon.]

A PÉNTEKI NAP VAGY A HÜTLEN ASSZONY

Kardos Márton uram elutazott Losoncra. Természetesen, mert a hűtlen asszonyok históriája rendszeren a férjek elutazásával kezdődik.

Kardos Márton uram kis tökmag emberke volt, különben arányos termettel; de Kardosné asszonynak, úgy látszik, egészen másforma termet volt az ízlése, mert alighogy kimozdult a portáról Kardos uram, odaosont a szomszédból a hórihorgas Bugyi István, s édesdeden csevegtek együtt és még talán (de kérem, ne adják tovább) csókolódtak is.

Kardos Márton uram csütörtökön ment el és szombatra mondta a megjövetelét.

Hanem hirtelen elvégezvén a dolgait, nem tartotta meg a szavát, mert pénteken már megjött haza. Pedig tudhatta volna, hogy a péntek szerencsétlen nap. Mindenféle katasztrofák ekkor történnek.

Ahogy hazaért, a kocsija a cselédudvarban állt meg szokás szerint s ő maga a kis pakktáskáját kezébe véve, nyitott be az udvarba.

A menyecske egyedül ült a virágos leanderes ambituson, éppen háttal fordulva a kapunak úgy, hogy nem láthatta a férjét. Különben is szorgalmasan stikkelt valami alsószoknyán, s egészen el volt merülve.

A férj nesztelenül lépegetett feléje, letévén a pakktáskát, lábujjhegyen a háta mögé került, száján mosollyal, s hirtelen átfogván mindkét szemét, összevissza csókolta jóízűen.

Az asszony hagyta ugyan magát csókolni, de mégis úgy hozta az illedelem, hogy némi ellenvetéseket is tegyen.

— Nonono — lihegé kivörösödve —, ne csináljon ilyen rossz tréfákat, kedves Bugyi.

Kardos uram előtt egyszerre kitérült az egész panoráma. Mindent tudott. De meg is fogadta szentül, hogy ezentúl sem nem indul, sem nem érkezik soha pénteken, kivált ha szombatra várják.

ELŐFIZETÉSI ÁRAK: Egyszeri 6 Ft. Három évi, országosra 20 Ft. Egyre szám árn 10 Ft. Elküldetésre a kiadóvállalat Budapest, IV. ker., Arévközpontozás 6.

BUDAPEST, 1885. NOVEMBER 29.

Magában minden vasárnap, Szekességi lakosok: József körút 19. szám, a lova a kocsinak szállásolták. Mindegyik költségvetés, díjazások.

A HINTÓ.

TREFÁS KALAND.

Írta: Mikszáth Kálmán; rajzolta: Putakay László.

Agy hajban vagyok tisztelt olvasók, mert elhez a történethez nem elegendők a képek, ide térkép kellene, még pedig reflex-térkép, mely világosan mutassa a talajt: hol lapos, hol dombos; de mivelhogy ilyen ma éppen nincsen, tessék kérem ide figyelni, ha azt mondom, hogy a Kernyék villája elől széles tornáczzal lapos helyen állott, ámbátor a telek görbe volt, mert már az előrészt is roppant ritíftja rézsunt balra a domborulat, a hol a kocsiszín van. A kocsiszínek nincs kapuja, a mi elég alkatatlan, mert a hintóknak tiszta azért van

mindig betolva, hogy meg ne ázzék), egyik hátulsó kezeke alá folyton követ kell tenni, nehogy leguruljon. (Falu helyen többnyire így fognak ki a földrajzi fekvésen).

Az elbeszélendő kis kaland napján is éppen így állott a kocsiszín és benne a hintó kaviessal alátámasztva.

Hogy milyen nap volt, kedde-e vagy szerda, nem emlékszem, pedig életneknek egyik legeseményteljesebb napja, melyen nagy veszély fenyegette első szerelmemet.

T. i. a szép szőszke Kornya Rózával szeretők egymást, a miről azonban a szülők nem akartak venni tudomást, hanem más-fele terveket szőttek vele. Éppen az említett napon érkezett a házhoz a Nemeskey familia. Az öreg úr, az asszony, a kamasz fiók és két nagynéne vagy harmincz skatulyával. De a harmincz skatulyánál is nagyobb haj volt az a kis doboz, melyet a fiatal Nemeskey hozott magával: abban már benne voltak a falusi hírek szerint a jegyvirágok. Minden jel mutatja, hogy ma fogják tolem elszakítani Rózámat. A helybéli előkelőségek közül szinten hivatadosak voltak néhányan.

A hintó

URAMBÁTYÁM

I. kötet. Budapest, 1886. január 3-án. 1. szám.

Szontágh Pálné.

(Közlemények.)

E kis előzeteshez az alábbiakat Miklósik József a „Magyar kivárosi élet” című könyvéből vettem.

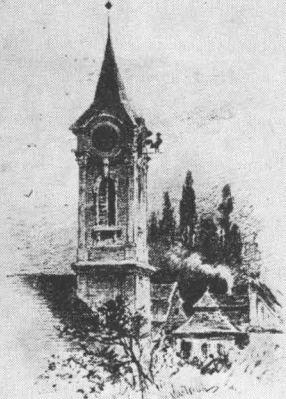
O említi ott még a 131. lapon a szép Grünblath Erzsébet dolgot, a ki egy napon valahai rosszat álmodott (de meg lehet az is, hogy valami jót álmodott) és visszaküldte ifjabb Gothard János uramnak a jegygyűrűjét.

Képzhetni mekkora gyorsasággal szivárgott szét Bozayn ez az eset és milyen port verhetett fel! Hogy ne! Mikor még most, létszámlátvető és mára is a nagy események közt írta be egy talos ember.

Mert hát olyan persons-e ifjú Gothard János, a kívül paezközni lehetessen? A gusztag idők Gothard János főbíró uram fia nem akárki. Nagy magánis Bozayn városában. Igaz, hogy a lányt sen a szeméren találták. A Grünblathok is erős nemzetség, sok ízben viseltek már főbírói tisztásokat, sőt ha az öreg Grünblath élna, kérdés, kiának a kedvelni lenne ma a főbírói pályára. De mindegy. Ha olyan ember volna is ifjú Gothard János, a kívül ki lehet kötni, olyan jószág-e a kariggyűrű, a mivel boldognak lehet?

Nagy volt a megbátrinkozás, a főbírózón, a csetteki és a jólszéi utánz valóságos csoportokba verődtek össze a népek megbeszélni: mi lesz abból vajjon? No ut nem engedik el szárazon a Gothardok!

Babonás öreg asszonyok a hírdéz titkoszatos arccal hozzá kapcsolhat az a másikat, mely hasonlókép hirtelen terjedt el a városban, hogy a toronyóra ma reggel megállott épen abba az órában és perczben, mikor a másika-

AMAGY. TUD. AKADÉMIA
VIRNYAZÓ FERENC
KÖNYVTÁRA.
8533

1886
2. 1. 1. 2.

Szontágh Pálné

ökegyehueik mennél többet.

— Hát csakugyan rászorult volna a király? — kételkedének a parasztok.

megindult a beesei deputatio a székvárosba az adóinspek-
torhoz.

— Ugy ám — felelte a mezőbíró. — Azt mondják, hogy
a német országait ellicitálják a többi királyok, ha nem
fizet. Fizetni pedig nem tud, mert a bankóprése meg-

— Nos, mért nem akarnak fizetni? — förmedt az rájok.
— Akarunk, kérem alásan.
— Hol hát a pénz?

Kölcsön a királynak

Az „amerikai nyulak”.

evés ember tudja már, mik voltak valaha az amerikai nyulak. Pedig itt szalajgáltak Magyarországon. Itthon azért hívták őket így, mert sörnyen alkozták a kopok. Bécsben pedig azért, mert nobél volt őket utolérni.

A Kossuth amerikai tullejaira alkalmazták ezt a jány-szót, csak hogy ott is, itt is másféle indokolással.

Élt pedig az amerikai nyulak idejében Aradon egy conservatív lelkeletű öreg úri ember, névszerint Bíró Bertalan. „Vén svargelbnek” eszifolták, mert még a szabadságharc idején sem titkolta, hogy a dínsztiához szált. Pedig egy Kossuthal rokonságban álló Meszlényi leány volt a felesége. Vagy hogy éppen azért szított a dínsztiához, mert a feleségével akart kitékelni?

Nagy kegyben élt adófut az inkavarról magas érdemjele volt, sokszor kintlák előkelő hivatalokkal, de mert beteges volt és már nagyon öreg, semmit sem fogadott el a egészen eldérkévezt élt eszöndés hársában, midőn egy nap az a híre ráta meg, hogy az írme fiát elfogták a csendőrök és vasra verve vitték Kufsteinba.

Ez a csapás nagyon megtörte: sirt, jayveszékelt, szaladgált fűhöz-fához, kutatott, kitézelkedött, miért fogták el a fiát a mikép lehetne kiszabadítani? Mig végre azt a tanácsot kapta, hogy akár miért fogták is el, legjobb lesz, ha személyesen megy föl Bécsbe. Neki ott ugy is csak a szájta kell felnyitnia, minden belehallni, amit a szíve megkíván.

Felzarándokolt az öreg ur a becsomagolta nem csak a mentét és kutyagot, de az ócska fringját is. Mert ha már neki kezdett, kész elmenni egész a császár színe elé a térdre borolni előtte kegyelmezni.

De nem kellett. A császár behunyta a szemét és unakodott. O felsőgo még a kegyelmezési jogot is ráru-

hátratteto a kezét. A mindenlató Kempen miniszter ládta az efnja ügyekben.

Még oda sem ért vén Bíró Bertalan, Kempen már értesíté a rendőrség, hogy jön a hogy milyen ügy-fogyott agnastyán. Felülről is figyelmeztették: esztajn kell vele bánni, meg kell neki tenni, amit kér, mert ez egészen járvelni ember.

De elég szivesen is fogolta a miniszter, mikor a madárképi, galambféléhő laju apró emberke egy nap bedilított hozzá, elibe futott, minikét kezével megrieta a jobbját.

— Oh, oh kedves Bíró! — kiáltá korlátis nyajassig-ral. — Milyen szerenese!

— Szerenésitlenés, excoleznez! — viágott kozbe Bíró szokott éneklő hangján.

— Igaz, igaz, de mikép is lehetséges, én istenem, hogy ilyen derék apának a fia...

— Anyai rész, excoleznez! — bökte oda Bíró Bertalan.

— Ilyen apának a fia flyesmit elkövessen! — szörnyilközök a miniszter.

Bíró megállt előtte poezkesen mint a ezövek, meg sem mocczant, csak a nagy, vastag szemöldöke mozgott itegesen fel és alá.

Az amerikai nyulak

sem meg nem szöktek a delinquensek, sem meg nem ölték Ostyepkiákat, hanem gyöngéden fámogatva, fényes nappal, délben bekísérték őket Besztercebányára.

a megye erdős-hegyes czimerét cipéli . . . Csak egyetlen arcz lett komorrá.

Mikor a menet megérkezett a megyeház alá, a vice-

Elő a gyolcsos tót ment magásra emelt puskával, hátul a sváb ballagott kevély fejtartással és szinte fegyverrel a vállán.

Pedig bizony ő is megnevethette volna a dolgot, mert nem esett ki a miatt a világ feneké. Azért a vármegye mégis csak szép és csodálatos volt. Rend volt ott magától

Közül a két pandur kacszótt, az egyik a zsidó, a másik a sváb delinquens vállára támaszkodva, egetverő kurjongatásokkal.

is. Ha a pandur csinált hibát, akkor a delinquens vágta ki a becületet.

Becsület denique mindig volt. Nem kellett menni

A kedélyes delikvenszek

télyes personáit s különben is terjedt a hír, mint a futó-
tüz, hogy Danók Mihály megtalálta a hídván módját.

— Hüm — mondá a szabó meg nem zavarodva. — Hát
mondja meg nekem, mivel ezik kendteknél a levest?

A dialektus

A jelek mesterei.

(Adonai.)

Egy szobatudós (persze német) fejébe vette, hogy jelekkel kellene beszéltetni az emberiséget. A nyelvtanulás

A tudós fölcipelte egy újat.
A szűtszabó hét úját emelte föl.

A jelek mesterei

A JELEK MESTEREI

Egy szobatudós (persze német) fejébe vette, hogy jelekkel kellene beszéltetni az emberiséget. A nyelvtanítás nehézségei mind elesnének, népek egygyé forrnának — egyszóval igen sok haszon háramlik ebből a világra.

Mindenekelőtt tehát csinált egy rendszert (mert tudónál, hiába, a rendszer a fő!), s elhatározta, hogy ennek tökéletesítése végett elutazik különféle népek mozdulatait és taglejtéseit tanulmányozni.

Jártában-keltében egy magyar faluba ért, ahol azt mondták neki, hogy van itt már egy olyan tudós, aki a jelekkel való beszédmódban jeleskedik.

— Kicsoda?

— Páva Mihály, a félszemű szűrszabó. Nagy gégebajban nyavalyáskodott azelőtt, akkor ötlött eszébe, hogy kár a géjét koptatni, mikor abból csak egyet kap az ember az egész életére. Ujjakat azonban minden kezére ötöt. Kitalálta tehát a jelekkel való beszélgetést.

Nosza, kedvet kapott a tudós hozzá menni, s megpróbálni, milyen lesz a jelek tudományának gyakorlati értéke. Most válik el, most lesz az első próba. Megkérte a papot, hogy vezesse a szűrszabó-tudóshoz.

Az éppen egy cifra szűrt köpködött ki sujtással akkor is, midőn a műhelybe értek.

A tudós odalépett hozzá, és a következő párbeszéd fejlődött ki közöttük:

A tudós fölemelte egy ujját.

A szűrszabó két ujját emelte föl.

Erre a tudós ragyogó ábrázattal három ujjat emelt föl.

A szűrszabó összeszorította mind az öt ujját, és az öklét emelte föl.

A tudós megelégedetten hunyorgott a szemével és távozott.

— Nos, tehát, megértették egymást? — kérdé a tudós kísérője, mikor már künn voltak.

— Tökéletesen! — szólt az lelkesedéssel.

— Hogyan? Tehát miről volt szó önök közt?

— Vallási dolgokról diskuráltunk.

— Ah!

— Én egy ujjamat mutattam, hogy »egy az isten«, erre ő kettőt mutat, hogy »atya és fiú«. Jól van, jól, de ha ön így akarja venni, mondám, azaz mutattam, akkor három az isten, »atya, fiú s szentlélek«, és fölemeltem a három ujjamat. Mire ő az ujjait összeszorítva kifejezé, hogy »de valamennyi egy«. Ó, kérem, nagyszerűen ment! Ez az igazi világnyelv. A »volapük« túl van szárnyalva.

A kísérő fejet csóvált, és kisvártatva visszatért a szűrszabóhoz egyedül.

— Nos, Mihály bácsi, miről beszélgettek a tudóssal?

— Az egy impertinens fráter, öcsém.

— Hogyhogy?

— Hát bejön a nyomorult a saját hajlékomba, és az egy ujjával mutatja, hogy csak egy szemem van. Micsoda? A testi hibámat meri kigúnyolni? Visszamatatom neki a két ujjamat emelve, hogy nekem ez az egy szemem is többet ér, mint az ő két pápaszemes szeme. De a szemtelen tovább gúnyolódott, fölemelte a három ujját, hogy azt mondja: »kettőnknek három szemünk van«. Na már akkor én sem állhattam tovább, elfogott a düh, összeszorítottam az öklömet szerencséje, hogy megoldotta a kereket!

... Ilyen az, mikor két tudós egymást megérti.

Milyen lehet hát, mikor nem érti meg egymást?

EGY RAB TÖRTÉNETE, BEVEZETÉSSEL

I. A bevezetés

A XIX-ik század melegen lüktető szívéen senki sem tartja oly szívesen a tenyerét, mint Kozma Sándor, a királyi főügyész, e nagy gondolkodó és ez az igazi nemes ember, aki isten jóvoltából egyszerű ügyvédből az ország legnagyobb hivatalainak egyikéig jutott, de akiről még azon magas polcon is azt lehet mondani: el van temetve.

A hivatalos aktái mögül ki-kitör néha belőle a vezérlő szellem, sokszor nem elég neki az a világosság, amit az aerariális lámpa szór a hivatalszobájában, megragadja a publicisz-

tikai tollat, és ő világt; de ha nem is — sohase mélyed úgy el az aktába, hogy az ablakon át a nagyvilágba is ki ne tekintsen.

Tökéletes modern ember, antik szívvel, akiben még sok van a fogyatkozó idealizmusból, és senkinek sem engedi az elsőséget a divatos humanizmusban.

Tudom, aki e tárcámat idáig olvassa, csodálkozni fog, ha kijelentem, miért vettem mára alaptémának éppen őt.

Azért, hogy kigúnyoljam.

Nos igen, mert én szeretem elösmerni, hogy a világ halad, és jónak tartom, hogy az emberek alakuljanak, de én magam nem alakulok.

Én az öregapámat tartom okos embernek, és nem az unokáimat.

Hát már most abban sántikálok, hogy amikor Kozma Sándor, akit én a modern irány megtestesülésének tartok, olyasvalamit csinál, amiben neki van igaza (mert bizony sokszor csinál és mond olyat), azt szép csendesesen elnyelem, hanem mikor olyan valamit csinál, amiben ő téved, abból én rögtön szatírárt komponálok.

Mert hiába, tartsuk fenn az apáink észjárásának okos voltát, ahogy lehet.

II. A rab története

Kozma Sándor hivatalánál fogva arra van hivatva, hogy a szabad emberekből rabokat csináltasson, mint embert aztán annyira sajnálja e szerencsétleneket, hogy ő a legbuzgóbb tagja a rabsegélyző egyesületnek. Egy nagy átglyúrási művelet emberbaráti plánumainak központja. A gonosztevőkből csinál rabokat, a rabokból becsületes embereket.

Hiszen ez az, amiért már rég idő óta buzognak Európa humánus szellemei: visszaadni a szerencsétleneket az emberi társadalomnak megjavulva. A legmagasztosabb hivatás, amit az állam végezhet.

De ezt nem elég csak hirdetni szóval és írásban, nem elég, hogy a börtönrendszer átídomítja a gonosztevőt, ha a társadalom vonakodik neki becsületes kenyeret adni. Mit tegyen? A gyomornak mégiscsak nagyobb ereje van, mint a börtönrend-

szernek. Eltaszítva, kénytelen megint a becsstelen kenyérhez nyúlni.

A királyi főügyész nem elégedett meg hát a puszta elméletekkel, a gyakorlatban is meg akarta mutatni, hogyan lehet becsületes embereket faragni, s mikor néhány év előtt meglátogatta az illavai börtönt, kikérdezte szegről-végről, mennyire javulnak a rabok? És még arra is kíváncsi volt, hogy melyik javult meg a legjobban?

— Egy Bató András nevű. — felelte a börtön igazgatója.

— Mióta van itt?

— Tizenegy esztendeje.

— Szeretném látni.

A Bató cellájába vezették. Egy szelíd kinézésű parasztot látott maga előtt, szerényen felelt a főügyész kérdéseire, s annyi lírai lágyság volt a hangjában, hogy nagyon megtetszett neki.

— Mikor szabadul meg? — kérdé az igazgatótól.

— Két hónap múlva.

— Hova megy kend innen? — szólítá meg a rabot.

Az egy nagyot sóhajtott:

— Hová? Azt csak az isten tudhatja.

— Én is tudom. Eljön kend hozzám csósznek. Kommentioja lesz, szükségét nem lát. Jó lesz-e?

Az András szeméből előszivárogtak a könnyek, köszönetet akart rebegni, de szava elfúlt.

Két hónap múlva aztán beállított Kozmához, s az mindenütt eldicsekedett az ő saját külön rabjával: »Olyan becsületes képe van. Aztán milyen okos, mennyi lélekműveltség ragadt rá!«

Kiküldte a kis-gombai szőlőjébe Somogy megyébe. Ott boldog ember lett Andrásból, és szépen gondozta a szőlőt. A viselete ellen sem volt semmi kifogás. Úgyhogy mikor a főügyész nyarankint elment üdülni a fái közé, éppen olyan édes örömet érzett az ő Andrásában, mint valamely általa oltott csemete fellendülésén.

Egész estéken át elbeszélgetett vele a pásztortúznél a csószkunyhó előtt, oktatta, magyarázta neki, milyen szép a megtérő élete, mit tesz erkölcsösnek lenni. »Mennyivel más

most kend, mint valaha, hogy irtózik, ha a múltjába néz, de milyen nyugalom töltheti el mégis, ha a jelennel hasonlítja össze.«

Az öreg András elérékenyült ilyenkor, szemeiből megnyílt a jóság forrása, s hálásan emelte azokat majd a főügyészre, majd a csillagos égre.

Milyen szép tágas ez a világ körös-körül, s milyen kicsiny az illavai cella! Nem érzed, András fiam, mikor ezek a lombos fák bizalmasan reád lehelnek? (Érzem, méltóságos uram.) S jut-e néhanap eszedbe az a füledt levegő amott? (Jut bizony, méltóságos uram.)

Ilyenforma épületes szavakkal vasalgatta az András lelket gyűretlenre, folyton simábbra és eközben annyira megszerette, hogy itthon is eldicsekedett a barátai előtt a »megjavult rab«-bal, akiből olyan becsületes ember lett, hogy olvasatlan rábízhatná a pénzét akárki.

Egyszer meg is hívta magával néhány előkelő bíró barátját, nézzék meg a kis-gombai tusculanumot, ott aztán meglátathatják az »átgyúrt ember«-t. Bírónak érdekes látvány az.

Dictum-factum, csakugyan kiment a társaság. András gazda fogadta őket a garádnál nagy illedelmesen. Elkalauszolta a szőlőben, becsülettudással, és bölcsen felelgetett minden kérdésükre. Egyszóval, nagyon megtetszett az uraknak.

Ott nyomban meg is jegyezte rá az egyik bíró (aki nekem később az esetet elbeszélte) Kozmához fordulva:

— No, ebből igazán embert formáltál!

Hát annyiba is maradt volna, hiszem, ez a dolog, ha a főügyész véletlenül el nem szólja magát, a préházat nézve.

— Bizony, vedlett ez már egy kicsit. Elkelve egy új gulyiba a helyére...

Majd sopánkodva hozzátette:

— Nem dől ez le a télen, András, mit gondol?

András megvakarta a fejét.

— Olyasféle szándék látszik az arculatján.

— Ejnye, ejnye, pedig már annyi kiadásom volt az idén, hogy nem merek hozzáfogni. Mi az ördögöt csináljunk vele? Nem lehetne megtámasztani az oldalát valahogy? Mit gondol kend?

Az »átgyúrt ember« titkolózó képet vágott, azután egészen közel lépett az urához.

— Mondok valamit, méltóságos uram — suttogta félhangon, hogy a többiek ne hallják.

— Mi legyen az, András fiam?

— Föl lehet ám építeni nagyon könnyen — s jelentőség-teljesen hunyorított a szemeivel.

— Hogyhogy?

— Asszekuráltassa be, méltóságos uram.

— Hát aztán?

— A többi aztán, csókolom kezeit, az én gondom.

...A főügyész elnevette magát, de el is komorodott, és azóta senkinek sem dicsekszik többé az »átgyúrt ember«-ével.

A GRÓF SÁNDOR KOCSISA

A híres gróf Sándornak sürgős dolga volt Bécsben. Eszébe jut, hogy rögtön indulnia kell, márpedig Biáról jó nagy darab föld Bécs.

Nosza, befogat rögtön négy szilaj csikót és parancsolja kocsisának, a furfangos Tuba Istóknak:

— Ne kímélje kend az ostort, vágja, üsse, úgy röpüljenek, mint a villám. Most 8 óra van, ha este 8-kor ott nem vagyunk Bécsben, nyomban keresztüllövöm kendet.

Megeresztette hát Istók az ostort s röpült a négy sárkány, hogy csak úgy szikráztak a patkóik.

Éppen 8-at harangoztak a Szent István-toronyban, mikor a négy tajtékzó paripa végre megállt a Sándor-palota kapuja alatt, s holtan rogyott össze a márványos kövekre a szürke nyerges arabs ló.

— Ejnye, hát csakugyan megdöglött — mondja káromkodva a gróf. — De legalább kibírta idáig, volt benne kötelességérzet.

Hátramordult erre Istók:

— Megdöglött az, méltóságos uram, még a vámon innen, de mivelhogy sürgős volt a dolgunk, nem engedtem szóhoz jutni!

MIÉRT HALLGAT A BÁRÓ?

Őnök bizonyosan ismerik báró Sz. urat, a főrendiház tagját, a leghallgatagabb törvényhozót.

Alacsony, zömök ember, kurta nyakkal, galambfehér haja rövidre van nyírva, kibetrvált húsos arcán a kedélyesség ömlik el.

Egy rossz szokása van, hogy minden főrendiházi ülés alatt elbeszéli, mennyi sok mondanivalója volna, de lehetetlen felszólalnia, mert fogadása van rá.

— Hogyan? Fogadás? Miféle fogadás?

Csak ezt a kérdést várja a báró, s menten elkezd mondani az alábbi epizódot. Nehezen megy neki, mert nemigen bírja horvát létére nemcsak a mi nyelvünket, de hebegő ember létére a saját nyelvét sem. Általában rossz elbeszélő.

Mіндеgy. Mi azért mégis vele beszéltessük el a saját dolgát.

»Az 1841-i dietán együtt laktunk Pozsonyban az ín kedves barátommal, a Majláth Gyurival és Szemere Bercivel. Két tágas szobánk volt, és egy közös Spanga szolgálta ki bennünket.

Pompásan ildegeltünk magunknak. Derik ember, jó pajtas volt Gyuri is, Berci is. Nagy szerepet vittek a dietán mind a keten, kiváltképpen a Berci.

Egyszer en izs megirigyeltem övék babérjaikat, megszólítok tehát magamat: „Te báró, milyen szíp volna, ha te is tartanál egy orációt.” Mire visszafelelek magamnak: „Ész kelzene ahhoz, te báró.” „No bizony — mondok cáfolólag —, ha nincs, hát kirek a Bercitől kölcsön” (ő is így szokta tenni velem, ha pénze nincs).

Szólítom is mingyart Szemerét félre:

— Bercikém lelkem, csináljál te nekem egy beszidet.

— Nagyon szívesen, fiam. Miről?

— Akármiről, de szíp legyen... gyönyörű szíp legyen.

— Amilyen a fülednek, szádnak tetszik.

Úgy is történt. Másnap ideadja nekem egészen elkészítve, bevágom szórul szóra, és elmondom harmadnap dietan. Jaj haj! Latni kelet volna a lelkesedist, csak úgy renget a terem a viharos tapsoktól, s mint a menydörgés, úgy morajlott a

„vivat, vivat”. Maga a palatinus is nem győzte a fensíges fejével bolingratnyi, hogy: valde bene, bravissimo.

Akor kostoltam teljes iletemben először dicsőséget. Mondhatom, édes maszlag. Szemeim ragyogtak, szívem hangosan dobogta.

És ebben a magasztos pillanatban csengeti elnök, is kirdezi dietától:

— Kinek van valami ellenvetise, vagy iszrevétele?

Kevilyen nizek szét. Némán ültek helyeiken a követek is mozdulatlanul, mint szélcsendben a búzakalászok.

De nini! mit latom szemeimmel: ki kel fel? Hát a Szemere Bertalan! No, ugyan mit akarhat ez a Berci?

De nini! mit halok füleimel. Valosag vagy megbolondultam — azon kezdi, hogy:

Tekintetes karok és rendek! Amit az előttem szóló elmondott, az elejétől fogva végig helytelen és alaptalan — csakugyan nekiesik, tönkrecáfolja, összetöri a beszídemet!

De mar erre aztán en is dühbe jöttem, arcomat elfutotta a tűz.

— Ne higgyenek neki, tekintetes karok és rendek — kiáltottam közbe —, hiszen ő csinálta a beszídemet.

Lett erre nagy hahota, kacagott mind az ötvenkit vármegye, kacagott a palatinus is, én pedig megfogadtam magamban, hogy sohasem többet nem szonokolom.«

FÜRDŐZÉS

[I.] *A kúra elején*

— Csakhogy végre már talán mégis mennénk — szól kisé duzzogva a mama, aki lányát az idén fürdőre viszi. — Bizony, tóled ember, az a szegény lány akár hamupipókének beállhatna. És mindez miért? Hogy annál többet kártyázhass el a kaszinóban.

— Birike! — szól közbe kérlelően a tekintetes úr.

— Eh, hagyj nekem békét. Ismerlek titeket. (Julcsa azt a fekete ruhát is pakolja be.) Űgyis tudom, folytonos gyász lesz nekem az a fürdő szemrehányásaid miatt, legalább lesz alkalmas ruhám hozzá.

— Borcsa!

— Úgy van. Persze ti azt szeretnétek, ha mi sose mozdulnánk ki a házból, mint valami kőszobrok.

— De hiszen már megyünk. Vár már odalenn a kocsi.

— Megyünk. Kocsi. Hát hiszen jól van, ne menjünk, fogasd ki a kocsit, hordasd föl a ládákat a padlásra, és vidd a kaszinóba az útiköltséget. Úgyis látom a képeden, hogy ezt szeretnéd tenni.

— Borbála!

A kocsi kigördül velük. Vonatra szállnak. Az első állomásnál újra megindul a párbeszéd, mely így kezdődik: »Csak-hogy végre talán már mégis mennénk« — s így végződik: »Hát hiszen jól van, úgyis áll a vonat, szálljunk le stb.«

— Csak-hogy már elment — sóhajt elégedetten egy férj, kit az esti vonat szalmaözvegygé avatott, s a pályaházból egyenesen a vendéglőbe tart, hol vidám társaság fogadja, csupa garçon ember.

— Brávó, hát elment az asszony? — üdvözlik a belépőt.

— Igen, ámbár hisz az nem határoz semmit — válaszol az közönyösen.

A szalmaözvegy férj az egész est alatt oly nyugodtan, oly természetesen, oly méltóságosan viseli magát, mozdulatai oly könnyedek, elegánsak, hogy szinte ki lehet olvasni mindebből: Úgy van, uraim, nálam »az« nem határoz semmit! Akár itthon van az asszony, akár nincs, én akkor megyek a vendéglőbe, mikor nekem tetszik.

Ezt jelenti a kissé pikáns arcjelleg, mikor bort önt a poharakba, ezt csengi a pohara a koccintás alatt, ezt hirdeti a bevezettségnek azon tökélye, mellyel poharát kihörpenti: Úgy van, uraim, egy önérzetes férjnél tout égal fürdő, nem fürdő. Az akkor önt, koccint és iszik, mikor neki tetszik.

Hanem mikor úgy jóval éjfél után dúdolva a »Rövid az élet, örök a sír«-t és küszködve egy hitvány kulcslyukkal, mely eltűnt, meg egy értelmetlen kulccsal, mely nem tudja megtalálni az előbbit, hazaér, egyszerre összerázkódik.

Gyorsan abbahagy az étellel, mely rövid, és a sírral, mely örök, óvatosan megkeresi a bujdosó zárt, kinyitja az ajtót s lopva besurran a hálószobába, hol a sötétben való gyors vetkezés után úgyesen belebúvik az ágyba.

Csak pár perc múlva dugja ki a fejét, s a másik ágy felé sandalít.

— Vajon ébren van-e az asszony? — töpreng magában. Semmi hang.

— Hihetetlen, de úgy látszik, nem várta meg, míg hazajövök — folytatja töprengéseit. — Tegyük próbát.

Köhint. Semmi válasz. Még egy erőteljesebb köhintés. Azt is némaság fogadja.

— Értjük — dünnyögi a férj. — Duzzog. Azért hallgat. Ha nagyon haragszik, mindig így tesz.

Lelkiismereti furdalások fogják el. Mégiscsak alávalóság az, amit ő tesz ezzel az áldott szelíd asszonykával. Az bizonyosan az egész éjszaka sírt. Meg kell valahogy békíteni.

— Kicsikém — szól bűnbánóan az ágy felé.

A megszólított ágy persze hallgat.

— De kedvesem — folytatja a vezeklést a férj, erősen küzdve a szavakkal —, hidd el, vannak percek az életben, melyek... melyek megtántorítják a legönérzetesebb férjet is. Úgy van, igazad van, egy önérzetes férj nem megy a vendéglőbe, mikor neki tetszik s nem marad ott, ameddig neki tetszik. Hanem akkor megy és addig marad, amíg a felesége megengedi. De hiszen többé nem történik meg.

Konok hallgatás. A férj új terepnumra viszi át a béketárgyalásokat. Ravaszul szól:

— Ni, édesem, az a kalap, amiről nemrég szóltál... az gyönyörű kalap. Ritkítja párját minden kalapok közt. Hát hiszen nekem nincs kifogásom ellene, ha megvesszük!

Ez is hasztalan. A férj végképp elszontyolodik, míg végre egy mentő gondolat jut eszébe.

— Jól van hát, szívem — szól kissé bánatos hangon. — Hogy kibéküljünk, lemondok minden ellentállásról. Beleegyezem abba, hogy az idén fürdőre menj. Holnap csomagolhatsz.

Ezzel, azon biztos tudatban, hogy az asszonyt szerencsésen kibékítette, visszabúvik a paplan alá és nyugodtan elalszik.

— Csakhogy már ez is megy — szól az orvos, ablakából egy kocsi után nézve, melyen a páciense ül. — Nehezen kerül vissza. Vagy ki tudja? — S folytatva eszmemenetét, szórakozottan így sóhajt föl: Az ember néha kikerülheti sorsát.

[II.] *A kúra végén*

— Csakhogy már itthon vagyunk! — fohászkodik a papa (ki feleségét és leányát hozza haza a fürdőből) rágyújtva a tajtékpipára. — Vigye el a kánya, valahány rossz fürdője van. (Egy pár óriási füstgömb száll ki a bajusz alól.) Pompás dohány nem adok két pipával belőle a fürdőtökért.

— Péter! . . . — szól közbe szelíden ónagsága.

— Hagyj békét nekem. Jobb lett volna, ha szép csendesen itthon maradunk, oszt pipálunk, amíg kedvünk tartja, kötjük a harisnyákat, amíg pamut van a világon és cincogtatjuk a zongorát, amíg belesiketülünk.

— Péter!

— Tán szebbek lettek attól a kúrától? Mi? Hüm. Tán megcsíptétek azt a . . . azt a

— Kit?

— Azt a gazembert.

— Miféle gazembert?

— Azt a képzeletbeli vőkandidátust, aki miatt a fürdőre mentetek.

— Péter!!

— Én megtettem, ami tőlem tellett. Hordtam nektek a kurmachereket, mint a pelyvát. Már azt hittem, hogy az az akasztófárávaló őrnagy a lépen ragad. Hisz oly policájvidrig módon házasulandó képe volt szegénynek. De nem. Egyszer csak eltűnt a nyomorult. Még a gyönyörű, rózsaszínűre kiszítt szipkámát is elvitte, amit a vőlegénység kontójára prezentbe adtam neki.

— Péter!

— Úgy van. Hanem azt sohasem bocsátom meg magamnak, hogy oly kriminális módon feldicsértem előtte az osztrák armádiát. Hja, mikor az ember az osztrák armádiát akarja lefűlelni. De téged is sajnállak, mama!

— Engem?

— Téged, szegény anya.

— Miért?

— Mert hiába szórtad arra a fráterre a vőcsábítgató kacsintásaidat. . .

— Péterrr!

— Péter, Péter! Ugyan kérlek szépen, hagyj békét nekem azzal a Péterrel. Dühbe jövök, ha előhózzátok nekem. Péter fizesse az adósságot, a fürdőt, a ruhát, a ti bolondságaitokat. Péter egy oktondi, egy címeres számár... mert rátok hallgatott. (Egy egész battéria elsülő ágyúra való füst tör föl a bajusz alól.)

— Csakhogy már itthon vagy — dörmögi a másik derék férj nejének. De a szemeivel egy szomorút hunyorít titokban, ami azt jelenti, hogy beföllegzett.

— Hogy mulattál, szívem? — kérdi aztán előzékenyen.

— Oh, rettentően unatkoztam. Hát te?

— Én? Lehet is rólam szó, mikor te nem vagy itthon. Az volt az összes mulatságom, hogy néha kimentem a vasúthoz és elképzeltem, mily pompás dolog lenne, ha megérkeznél.

Egyszerre fölkiált az asszony:

— Ember, mi ez?

Egy spádéalakú érc hajtút talált a padlón, s azt tartotta férje urának szegezve, mint egy valóságos spádét.

— Ez, szívem? Hadd lám. Ez egy ordénáré pipaszurkáló. Amíg itthon nem voltál, megengedtem magamnak újra a pipázást.

Pár perc múlva mint oroszlán tör be a férj a szobába (honnan idején látta megugrani) s kezében egy fehér szarvasbőr kesztyűt lobogtat, minőket a katonatiszt urak szoktak viselni, s amit neje egyik nyitott kufferjában látott meg. (Az ostoba Náncsi szobalány ezt is bepakolta.)

— Asszony, mi ez? — ordít a férj, mint előbb is említők, mint egy oroszlán.

— Havasi kesztyű, amelyet a betegek hordanak. A télen te is használhatod. (Bele dudálni.)

— Csakhogy már ez is itthon van — sóhajt föl könnyebűlten kántor uram, megpillantva a kisváros utcáján egy rozoga fiatalembert, aki alig bírja cipelni vézna, árnyékszerű testét. — Dicsértessék az úr! Már azt hittem, hogy *megszökkik* előlem a gazember.

A LŐRINC KALAPJAI

— Te Lenci — mondtam egy nap Lőrinc barátom mellé letelepedve, ki a »Figaró«-t olvasta a kioszkban —, hol vetted ezt a szép kalapot?

A jámbor férfiú letette az újságot, leemelte kalapját a fejéről és ő maga is megnézte.

— Na — szólt —, megjárja no. Kolozsvárott vettem a kalapot.

— Hogy adod nekem?

Újra a »Figaró« olvasásába merült s csak úgy gépiesen jegyzé meg:

— Rendelek neked egyet.

S azzal tovább olvasta a »Figaró«-t.

— Nem, nem — vágtam közbe, mert valóban megtetszett a kalap könnyed és elegáns formája —, nekem ez a kalap kell.

— Öreg kalapot csak nem viselsz. Adj a fejedről mértéket, s még ma írok a kalaposnak. Jó lesz?

— Nem ér semmit. Ennek már megvannak azok a bizonyos gyüremlései, amelyek utolérhetlenek. Egyszóval, éppen az az állása tetszik nekem, amit a viseltesség kölcsönöz neki. Engedd át a kalapot, Lenci. no, tedd meg már azt az örömet.

Addig-addig turbáltam az olvasásban, hogy végre is elunta:

— Isten neki — szólt némi türelmetlenséggel —, látom már, hogy nem hagysz olvasni. Hát neked adom a kalapot, ha.

— Parancsolj, kérek!

— Ha egy újat veszel helyette.

— Szívesen. Menjünk azonnal.

Bementünk Skrivánhoz s Lenci egy széles karimájú fehér szalagos szürke kalapot keresett ki magának. Azaz nem nagyon kereste biz ő. Mindjárt ráállott az elsőre, amelyik jó volt. Nincs őbenne semmi, de semmi abból, amit hiúságnak neveznek. Igaz is, hogy csúnya ember s hanyag öltözködésű, aki nem adott az asszonyokra semmit, de meglehet, hogy csak azért, mert azok se törték magukat utána.

(Megjegyzem azonban, hogy ez a jellemzés még a kolozsvári kalap előtti korból van véve.)

Másnap már a Skriván-féle szürke új kalap alól olvasta a szokott órában a »Figaró«-t.

Egy pajzán ötletem támadt, mikor megpillantottam. Mert hiába, hálátlan az ember és a gonosz tettekre hajlandó. Összebeszéltem Szabó Palival, ezzel a tréfákra mindig hajlandó rosszcsonntal — s az a kész tervvel menten odatelepedett a Lenci asztalához.

— Mibe mélyedtél el úgy?

— A »Figaró«-t olvasom — mondá Lőrinc föl sem pillantva a lapból.

— Ejnye, beh pompás kalapod van.

— Hogy mi? — makogta Lenci szórakozottan.

— Hol vetted ezt a kalapot?

Lenci bosszankodva dobta félre a lapot s ingerült, gyanús tekintetet vágott Szabó Pali felé.

— A kalapomról beszélsz? Hát mit akartok az én kalappal, he?

S ennek a szelíd embernek fenyegető hangja volt e pillanatban.

— Hát már az ember nem is olvashat a kalapja miatt? Hát mi az már ezekkel a kalapokkal? No, mit akarsz hát? — fakadt ki dühösen.

— Ugyan, ugyan — csillapítgatta Szabó Pali —, hát mi bújít beléd? Bántottalak én, vagy mi? Szóltam én hozzád egy rossz szót?

— Mit bántod a kalapomat?

— Bántja a kutya... hisz inkább dicsérem. Soha még én ilyen szép kalapot nem láttam. Csupa sikk. Van benne valami különös kellem.

— De kérlek — kiáltott fel a kalapot megvetőleg a márvány asztalra csapva —, van ilyen Skrivánnál ezer is.

— Tudod mit, Lenci, add el nekem ezt a kalapot.

— Ne infesztálj, kérlek, mert indulatba jövök. Hát nem mondtam, hogy ezer ilyen kalap van Skrivánnál. Hát nem tudsz Skrivánhoz menni?

— Nem értesz te ahhoz, Lencikém. Ezek a gyüremlések... becsületesemre mondom, ezek teszik meg. Ez a csurgója, aztán ez a beütés a tetején.

— Hagyj békét efféle ostoba beszédekkel.

- Lenci, ha szeretsz, nem tagadod meg tőlem.
- Eredj Skrivánhoz!
- Édes kedves Lencikém — könyörgött neki a gaz Pali —, a legszebb kalapot veszem meg neked érte Pórfinál.
- Jól van — hörgé a csodálatos kalapok tulajdonosa —, menjünk, megteszem még ez egyszer, de már sok, ami sok.

És fölemelte fenyegetőn az ökleit.

Elmentek és másnap megint új, mégpedig fekete, pörge, beszegetlen kalapban ült Lenci a locsogó szökőkút tájékán egy törpe ákác alatt.

Most már Palival ketten kerestünk valakit, aki tovább szőjje az ingerkedést. Meg is találtuk Ocskoványi Miska személyében.

Kissé gyámoltalan fiú, aki legfeljebb »öntudatlan eszköznek« használható. Szabó Pali csak arra tanította ki, hogy Lőrinc roppant szenvedélyes kalapcserélő s hízeleg neki, ha a kalapjait dicsérik.

— Jó napot — köszönté a szerencsétlen Ocskoványi. — Ha megengedi? . . .

S leült melléje a székre.

— Hogy van, hogy? Kellner, egy kapucínert! Apropó hol volt ön a nyáron?

— Sehol — dünnyögte Lőrinc, ki ma feltűnően viselte magát, sokat kacsingatott a fel s alá hullámozó hölgyekre s bizonyos kacérsággal feszeltet székén, ami azelőtt éppen nem volt szokása. A »Figaró«-t is csak úgy ímmel-ámmal olvasta.

— Forró időnk van — szólt ismét Ocskoványi, megtörülgetve izzadó homlokát.

— Uhm. . . no. . . meglehetősen — válaszolta Lőrinc kedvetlenül, az őt jellemző mogorvasággal.

— Hanem milyen szép kalapja van önnek. . .

Lőrinc úr szemeit elfutotta a vér, felugrott, mint a megsebzett vad.

— Uram — kiáltá hevesen —, mit akar ön a kalapommal?

— Én? — hebegte Ocskoványi elsápadva — se-semmit, kérem. . . Meg akarnám ma-magának öntől sze-szerezni.

— Ön is! — kacagott föl mély keserőséggel. — Hát én-nekem mármost el kell bujdosnom ebből az országból a kalap-jaim miatt? Hát mi ez, mondja meg nekem, mi ez?

Csapkodott, hadonászott és káromkodott féktelen düh-vel. Nagy idomtalan orrcimpái lüktettek, mint a kovácsmű-helyek fűvói.

— Hát hajadon fővel járjak én már? Üldözött vad le-gyek, bujdoszam önök miatt az erdőkben, emberi szem ahol ne lásson?

A szegény Ocskoványi Miska sóbálványá ijedt. Tudta is ő, mit vétett!

— De ké-kérem uram.

— Ne kérjen semmit, ne szóljon semmit — ömlött a Lenci szájából a méltatlankodás áradata. — Ön egy ostoba hiú fiatalember, punktum.

— Uram, uram, türtőztesse magát.

— Igenis. Nem fogom magam türtőztetni, igenis, ön egy hiú fiatal bolond.

— De.

— Semmi de, mert tudja meg ön, fiatalember — s itt a penész szín girbe-gurba arca gúnyos becsmérlő kifejezést öl-tött, szemgödrei kidagadtak —, hogy nem ön az első ilyenféle ember. El kell beszélnem önnek a dolgot.

— Miféle dolgot?

Lenci láthatólag lehült ezalatt, s szürke szemével elke-zedett békülékenyen pislogni. Észrevette, hogy ingerült beszéd-je és gesztusai felköltötték a szomszédos asztalok figyelmét, nagy szőrös kezét tehát gyorsan a szája elé tette, és halkán mondá:

— Tudja meg ön, fiatalember, hogy ez már a harmadik kalap a fejemen három nap óta.

— Ah!

— Ön bizonyosan ismeri Pélyi Gyurit. Ez az ember meg-lát a fejemen egy kalapot tegnapelőtt és addig kínoz, míg ela-dom neki. Azt hitte a bolond, hogy az az ő fején is úgy fog állni, mint az enyimen. . . Látta benne? Mondhatom, pocsé-kul néz ki. Jól van, odaadtam neki. Megvesz nekem érte Skrivánnál egy más kalapot négy forintért s uram fia, abba meg a Szabó Pali bolondul bele tegnap. Addig öl, addig kunyo-

rál, hogy végre is beleegyezem. S itt van ni, ma meg ön vesz üldözőbe a kalapomért.

— Nem tudtam, uram, bocsássa meg. szavamra mondom, nem tudtam — mentegetőzik a megriadt fiú.

— No hát tudja meg most fiatalember és ne költekezzenek ostoba hiúságból. Lássá, ilyen kalap van száz is akár Skriván-nál, akár Pórfinal. . . higgye meg, mind ilyenek. . . hiszen kérem az egész város ilyeket visel, de ne csináljanak maguknak illúziókat — mert azok csak az én fejemen veszik ki magukat ilyen szépeknek.

. . . És e naptól Lőrinc természete egészen átváltozott. Az egykori igénytelen, szerény és munkás ember hetykén sétálgat a Váci utcán s bizonyos kacérsággal nézegeti magát a kirakatokban. Minden héten vesz egy új kalapot s azt tanult gráciával viseli fején. Mintha mondaná a járókelőknek:

»Hej emberek, látjátok ezt a kalapot a fejemen.«

Látjuk bizony, de nem csak az ő fején. Sok-sok ember hord nálunk ilyet irodalomban, politikában és egyebütt.

AZ IDŐ JAVÍT

(Szakcikk a dohányról)

Nemrégén együtt utaztam néhány képviselő társaságában Erdély felé. Köztük volt Péchy Tamás, a Ház érdemes elnöke is.

Sok mindenféle tárgyról beszélgettünk. Politikáról, népekről, országokról. Hol milyenek az asszonyok és milyenek a dohányfajok? Mindenkinek volt egy speciális országa, amit ő ismer a legjobban. Helfyé Olaszország, György Endréé Bulgária, Horváth Gyuláé valamennyi. Csak Péchy Tamásnak nem volt külön országa, hanem hogy ő se maradjon hátrább a közönséges képviselőknél, csakhamar előhozakodott a maga megyéjével.

— Mikor én vicispán voltam — mondá sóhajtván, s szemei felragyogtak (mert hát nagy dolog az hiába, ha valaki viceispán volt!) —, kaptam egyszer egy barátomtól ajándékba egy

mázsa dohányt. Pompás vörösrez színű levelek finom vékony bordákkal. Azt hittem, én vagyok a világ leggazdagabb embere.

Nosza parancsolom rögtön az egyik hajdúnak, hogy vágjon fel belőle egy-két csomónyt, mire megjövök az ebédről, mert éppen hivatalos voltam valahová.

Ahogy azonban uzsonna táján hazakerülök, látom, hogy mind a kilenc darab hajdú ott fekszik az ambituson, ki a lócán, ki összekuporodva a téglázaton sápadtan, halálverejtékkel a homlokukon, félig eszméletlenül.

— Hát benneteket mi lelt?

Az egyik hajdú fölpislantott és nyöszörögve mondá:

— Végünk van, tekintetes uram. Haldoklunk.

— De hát mi esett veletek, az isten szerelméért?

— Abból a dohánykából szíttunk, kérem alássan — valotta ki szégyenlősen.

— Az én dohányomból? No hiszen szépen vagyunk!

Bemegyek a szobámba, hát látom ott az asztalon szép lakára vágva, szűzen, ingerlően sárgállani. Mosolygott és kínálkozott. Lehetetlenség az, hogy ez a dohány ilyen kegyetlen legyen. No isz, azt szeretném én látni, hogy egy viceispánt földhöz vágjon. Megtöltöm a pipámat, rágyújtok, szívom, az első két-három szippantásnál semmi különös, csak a halántékom kezd izzadni és a szemem homályosodni. Az akták és a bútorok egyszerre zöld színt öltenek. A kályha, amelyik anélkül is zöld volt, megmozdul és a szoba másik oldalára szalad.

No, ez aztán félig sem tréfa; hirtelen leteszem pipámat, s kinyitom az ablakot. A friss levegő visszaadta apródonkint eszméletemet, de még mindig annyira el voltam kábulva, hogy észre sem vettem a főjegyző, egy marciális hatalmas alak, belépését, aki rendesen egy öblös tajtéppipával járt s meglátván asztalomon a frissen vágott dohányt, minden szó nélkül megtömi és pőfékelni kezd.

— Miféle dohány ez? — kérdé.

— A rendes dohányom — feleltem ártalanul.

Négy-öt perc múlva felugrik, hogy rosszul érzi magát és kiszalad az ambitusra, ahol a beteg hajdúk feküdtek.

Utána sietek s látom, hogy halotthalványan támaszkodik egy oszlopnak:

— Végem van — hörgé.
— No, no, semmi baj. A dohány ártott meg. Mindjárt elmúlik.

Meglocsoltam egy kis hideg vízzel a halántékát, s mindjárt jobban lett.

— Miféle átkozott plánta az?

— Mondtam már, hogy a rendes dohányom.

— Ezt szoktad szívni? — kiáltá csodálkozva.

— Mindig — feleltem a legtermészetesebb hangon.

— De hisz a nadragulyánál is rosszabb!

— Az embertől függ. Nekem például gyenge.

A főjegyző kétségbe volt esve, káromkodott, földhöz vágta a pipáját, azután elérzékenyülten borult a nyakamba.

— Mindig igaz barátom voltál — szolt meghatott hangon —, tudom, nem akard romlásomat.

— Már hogy gondolsz olyat.

— Tudom, örök titokban tartod ezt az esetet, mert ha megtudnák a megyében, hogy megártott a dohány, soha többet nem választanának meg.

Megígérttem neki az örök titoktartást (Isten bocsássa meg, hogy most megszegem), és ezentúl magam sem nyúltam többé a dohányhoz. Mondtam a feleségemnek, hogy miután lehetetlen elszívni, vitesse fel az egészet a padlásra.

Évek múltak ezután. Eszembe sem jutott többé az én dohányom. Hanem egy nap valami hosszabb útról hazajövén, kedvem jött rágyújtani, nézem a zacskót, nincs benne dohány, nézem a dobozt, az is üres. Ejnye, mi az ördögöt csináljak? Az még csak jobban ingerelt a dohányzásra, hogy nincs dohány. Kiszíttam volna már a szárított kru mplilevelet is, mikor egyszer csak eszembe jut, hogy »nini, nini, hiszen ott van a padláson az a sok harmadévi dohány«.

— De hisz az szívhatatlan — figyelmeztet a feleségem.

— A macska fél tőle, de nem én. Le kell belőle hozni egypár levelet.

Megvágom, rágyújtok; kieresztem az első füstöt nagy félenken, s íme a legnagyobb gyönyörérzet fog el, próbálom az orromon át, kellemesen csiklandoz, fölséges illata elandalít, szívom, fúvom, eregetem lázas kéjjel s egyre ízesebb, nyelvemet lágyan csipkedi, felső szájpadrásomat ingerkedőn kenege-

ti a csodálatos aroma. Bent a pipában fürgén dagadoznak az apró dohány laskák, a fehérszürke hamvakon keresztül piroslik az izzó tűszem, csak néha pattan benn egy-egy gyökér s susterogva málik szét azután.

S nemhogy elszédültem volna tőle, hanem úgy éreztem magamat, mintha ama nagy tubafa árnyékában ülnék, mely a muzulmánoknak ígértetik.

— No fiam — mondom ujjongva a feleségemnek —, ilyen dohányt sem szíttam még, mióta élek. Kincset ér ennek minden morzsája. Le kell azonnal hozatni az egészset és lakat alatt tartani.

— Igen ám — mondja a nőm —, csakhogy éppen ez volt az utolja. A többbit, mivel az volt mondva, hogy rossz, kiosztogattam apródonkint a cselédeknek.

Képzelnétek bosszúságomat, míg nem végre belenyugodtam a dologba, úgy vettem azt, mint egy sorsdrámát.

Mikor sok volt, lehetetlen volt szívni, mikor meg már lehetett volna szívni, nem volt semmi.

Lássátok, ez az élet. De nini, megérkeztünk. Ezennel bezárom... akarom mondani abbaagyom a történetet.

AZ ÖREG GRÓF

Roppant nagy úr volt. Százezer hold kövér föld termette az enivalóját, de alig evett többet, mint egy légy. Gőgös volt. Száz őst bírt összeszámolni, de csak egy utódot, aki tigrisekre vadászott Indiában abban az évben, amikor a grófhöz kerültem. Annyira szerette őseit az öreg, hogy az utódnak már semmi se jutott a szeretetből. Közömbös volt iránta. Élő lelkekhez nem vonzódott, se rokonhoz, se barátához. Még a hazát se szerette, pedig az akkor éppen halott volt.

Az ötvenes években kerültem az ódon, zegzugos kastélyba, melyen egy ércakas forgott szeles időben. E kastélyt már láttam azelőtt is. Mi, gyerekek gyakran elmentünk egész a harmadik faluig, hogy lássuk a kevély, méltóságos falakat, hogy bekukucskáljunk a kerítések nyílásain át az óriási parkba, hogy megbámuljuk a búbos tornyot, mely merészen emel-

kedik ki a váracs közepén két zöld szemével, a zsalus ablakokkal.

Istenem, de szép lehet az belülről! Ha én azt egyszer úgy kedvemre megnézhetném.

A grótot magát sohasem láttam, fogalmam sem volt róla, milyen lehet egy gróf. De valami nagyon boldog lehet, az bizonyos.

Atyám takácsmester volt. A takácsoknak, kivált a Nyír-ségben, ahonnan származom, vékony a keresetük.

Szegényesen éldegéltünk, de nem nyomorban. Atyámnak majd mindég volt dolga. A grófnak is ő dolgozott, gyakran járt oda, és sokat beszélt nekem arról a tündéri pompáról, ami ott van. Ő mondta azt is, hogy a gróf nagyon öreg ember.

Mindössze ennyit tudtam róla, midőn egy nap éppen a kastélyból tért haza, s levetvén tarisznyáját, így szólt hozzám:

— No gyerek, akarsz-e úr lenni?

Már akkor nagy gyerek voltam, elvégezvén az iskolákat. Azt hittem, tréfál, de mégis így feleltem:

— Magától értetődik.

— Hát akkor csak készülődj, mert neked ugyancsak megvirrad a jövő héttől kezdve.

Lázás pirosság ömlött el arcomon a nagy kíváncsiságtól.

— Alkalmazásban leszel az öreg gróf személyénél.

— Én? Az öreg grófnál?

— Együtt fogsz vele enni, inni. Szerencse gyermeke vagy. Nem csoda, hogy a bika planétában születél. De olyan erős is leszel te ott az úri kosztón, mint egy bika.

Erre már az édesanyám is bejött a konyháról.

— Csak nem tán? — kiáltá kétkedő arccal. — Ne bolondítsd, öreg, a gyereket!

De apám komoly maradt.

— Úgy van, ha mondom. Gyuri a jövő héttől kezdve felolvasó lesz az öreg grófnál.

— Felolvasó? Hát mi az?

— Mi? Hát az, hogy az öreg grófnak van egy inasa, az a keze-lába; van egy masinája, az a gyomra; van egy tülke, az a füle; van egy fiskálisa, az a szája; te pedig leszel a szeme. Hát az is csak valami.

— Nem értem.

— Ej no, te fogod neki felolvasni a könyveket, leveleket és újságokat, amiket a városból hoznak.

Ilyen minőségben kerültem én a grófhhoz, beállítván egy szép délután a kis batyummal, melyet a János inas vett át, akit nagy kézzorongatások között kért meg atyám, hogy vegyen a pártfogásába.

A János inas, egy marcona, középütt borotvált szakállú ember (arca tele volt bibircsekkal, minélfogva »buckás képűnek« is csúfolták), megveregette a vállamat, és nagy leereszkedéssel biztosított a kegyeiről.

A gróf éppen aludt akkor, »hanem iszen majd nemsokára fölébred — mondá János —, s akkor magától jön a többi«.

Kínos nyugtalansággal vártam a fontos pillanatot, mikor végre szemtől szembe leszek egy gróffal, egy igazi gróffal. Szívem lázasan dobogott, a félelem szorongásai közt. Hogy milyen lehet az? Hogy nézhet ki? Ó, bárcsak már túl volnék rajta.

Azalatt az egész környezettel megösmékedtem. Egy öreg barát (a gróf gyóntatója) hozzám lépett, s barátságosan kérde:

— Tud-e kártyázni, amice?

— Nem tudok.

— Hát inni tud-e? — faggatott kedvetlenül.

— Megpróbálok.

— Helyesen van, fiatalember, nagyon helyesen. A kártyához pénz kell, igaz-e, hehehe? Hanem az iváshoz csak torok kell, hahaha. S torkunk nekünk szegényembereknek is van, huhuhu.

Egy kövér asszonyosság sürgött-forgott az ambituson, arról azt mondták, hogy a kulcsárné, az udvaron egy jókinézésű öregúr játszott a kutyákkal, az a kapus, a kastély felső szárnyában pedig egy fehér kitlis alak lótot-futott mindenféle edényekkel: az a szakács. De mindnyájuk közt a legnagyobb úrnak látszott János, az inas.

A kulcsárné, aki jó barátságban állott atyámmal (hihetőleg az ő protekciójával jutottam is be) maga elé idézett, és ellátott jó tanácsokkal:

— Íparkodjék a János kedvét megnyerni, mert az itt a fő. Nagyszerű ember, nagy hatalom itt. De méltán is, mert hú, roppant hú. Arannyal se lehetne megfizetni hűségét. Űgy

szerepet a grófot, mintha a tulajdon apja volna, gondozza, gyámolítja. János ritka holló, maga a megtestesült hűség. Olyan cselédek a mai rossz világban nincsenek is. Ez az utolsó.

Végre fölébredt a gróf. Egy éles csengettyűhang rezgett végig a pompás épületen, ez azt jelenti, hogy a nagy oligarcha, hetven falunak az ura, ébren van.

János bement, s azt mondta, csak várjak odakünn, a gróf most úgyis ki fog jönni.

Kevés vártatva csakugyan kopogni kezdett valami a belső szobákban: »kip-kop«, s jött egyre közelebb a sajtászerű zaj.

Végre megnyílt az ajtó, s János által támogatva, kilépett egy kopasz, vézna, emberhez hasonló teremtmény.

Két hóna alatt két mankó volt, a szürkés szemein egy pápaszem, s még a pápaszem fölött is egy monokli.

— Maga az? — kérde nyöszörgő, síri hangon.

— Én vagyok, kegyelmes uram.

— Na jó, majd fog nekem olvasni, mert nem látok; de tud-e jól kiabálni, mert nem is hallok.

— Tudok, kegyelmes uram — kiáltám.

— No, nagyon jó. Mert én nagyon szegény ember vagyok.

Ebbe a beszédbe annyira belefáradt őexcellenciája, hogy egy nagy köhögési roham fogta el, amire János elkezdte derekasan a hátát püfölni, míg csak ki nem köhögte magát.

— Nagyon szegény vagyok — hörögte tompán. — Enni nem tudok, csak ha a János ad, és belém leheli az étert, emésztani nem tudok, csak ha a János beadja a labdacst, mozdulni nem tudok, csak ha a János emel, aludni nem tudok, csak ha a János beadja a morfiumot, semmit sem tudok, csak köhögni. Én nagyon szegény ember vagyok.

Részvétellel néztem az öregre. Istenem, hát így néz ki egy gróf.

Csilloghattak már a kevély címerek a falakon; csikoroghatott már a szélkakas a tornyon, suhoghattak a selyemfüggönyök: nem volt már előttem annyi becsülete a grófi állapotnak, mint azelőtt.

Még aznap megkezdtem az új pályát. A délutáni postával érkező lapokat és leveleket olvastam fel a gróf teljes megelegedésére, s ezentúl ez volt a rendes foglalkozásom.

Nehéz munka volt az. Olvasni és örökké csak olvasni. A gróf a tülköt a füléhez igazítva hallgatta, s csak néha szólt közbe valami vezércikknél:

— Ostobaság! vagy: »Nem úgy van.« »Nem igaz.«

Néha elszunnyadott, és én is abbahagytam az olvasást, de a gróf annyira rá volt szokva a zsongásra, hogy fölébredt:

— No, mi az? Miért nem olvas? Hiszen nagyon szép, nagyon okos dolog.

Olyankor aztán elkezdtem bizonykodni, hogy olvastam, csak hogy excellenciája nem oda hallgatott, mire folytatni kezdtem akárhol. Ha nem volt olvasnivaló, újra elfújtam a már egyszer eltrombitált vezércikket, kezdve elől, hátul, középen, ahogy jött, neki úgymint mindegy volt.

Ha levelei érkeztek, azokat is én bontottam fel.

— Levél az excellenciád fiától — figyelmeztetém.

— A fiú, fiú — nyöszörgé. — No, mit ír a fiú? Mit ír?

De a levél közepén már elfelejtette, mit olvasok, s nem egyszer a szokott megjegyzéseiből eresztett meg egyet észrevételképpen a levélre:

— Ezek az infámis újságok... No, ezek nagy szamarak.

Szája nevetésre nyílt, mintha ezzel valami elmésséget mondana, s megvillant hófehér műfogsora az állkapcsai között.

Minden pénteken egy ezüst forintot csúsztatott a markomba, hogy menjek el a templomba, és imádkozzam érte. (Persze, hogy egyszer sem imádkoztam az öregért.) Vasárnapokon át pedig gyónni kellett járnom helyette a baráthoz, akit arra a célra tartott. Az összes heti bűneit feldiktálta nekem egy papirosra, s én a kápolnába mentem a lajstrommal, hol a barátnak felolvastam.

Mínthogy a barát a grófnak minden bűneért, amit feloldozott, két ezüst forintot kapott, keményen rám volt parancsolva, hogy a gróf minden bűnére vigyázzak, s figyelmeztessen rá a bediktálásnál, nehogy rövidsége essék emiatt a menyenyekben.

Ilyen volt az élet a tündérkastélyban, melyet annyiszor megbámultam azelőtt. Unalom, az igaz, bőven volt, de ahelyett aztán bőven volt, minden egyéb. Olyan lukulluszi lakomákat csaptunk néha-néha, hogy gyönyörűség volt végigenni,

kivált a János inas nevenapját és születésnapját szokták megülni erősen. A szakács akkor kitett magáért.

De hát semmi sem tart örökké.

Egy nyári nap reggelén szokatlanul korán kelt János. Láttam az ablakomon át, míg bent ágyamban heverésztem, hogy már hajnal óta lőt-fut, csattog, kalapácsol, kuffereket cipel le a padlásról, egyszerűen lázas tevékenységben van.

A rendes időben felkeltem, s kimentem az ambitusra pipázni, ahol rendszerint a barát anekdotizált.

Egy ízben arra ment az inas, jó reggelt kívántunk neki, de bizonyos sajtószzerű közömbösséggel tekintett ránk.

— Mi baja, János bácsi? — kérdém.

— Pakolok — mondá kurtán.

S valóban láttuk, amint bőröndöket összekapcsol, batyukat összegyömöszöl, s nagy sietségben jár ki s be a belső szárnyban.

Végre úgy dél felé megjelent egy talicskás ember a kastélyudvaron, János föltette a pakkokat, és így szólt:

— Vigye ezeket a vasúthoz. Vigyázzon, nehogy elveszítsen valamit. Összesen hat darab.

A talicskás ember vígan gurította ki járművét, János pedig újra bement a belső szobákba.

Bizonyos kíváncsiság fogott el, hogy mi történhetik itt.

Nemsokára ismét kijött János, felső kabátjával a karján és a gróf egykori ezüst sétapálcájával a kezében.

Ránk nézett, de egy szót sem szólt, majd közömbösen ment végig az udvaron a kapu felé.

A kapus, Nagy Márton uram, éppen kinn állt, s ásítva, huzakodva szólítá meg:

— Fölséges időnk van ma, János.

Az ég kékje felhőtlenül mosolygott le. A nap aranyos sugarait pazarul szórta az ódon falakra. A grófi konyha füstje azonban meglehetősen alant szállt nagy, széles szalagokban, míg a park lombos hársfáin össze nem tépődtek.

— No megjárja — felelte János, egy pillantást vetve az égre —, de alighanem lesz eső.

S ezzel szép csendesen kiballagott a kapun. Hanem a külső oszlopnál, mintha hirtelen eszébe jutott volna valami, visszafordult egy percre, s odakiáltott a kapusnak:

— De nini, Marci bácsi, majd elfelejtettem mondani, hogy nézzenek osztán be is, mert az öreg ma virradóra odébbállott.

Berohantunk a hálószobába. Igazat mondott a hű inas. Csakugyan ott feküdt az öreg a puha selyemágyban viaszsárgán, halva.

A nap ide is benevetett. Amely alatt feküdt, a piros selyempaplan is nevetett.

De miért is ne nevetett volna?

Hiszen nem lett itt árva senki, csak az a két mankó, mely az ágyhoz volt támasztva.

FÜGGELÉK

MIKOR A MISKA BÁCSI PUSKÁJA ELROMLOTT

Egy vadásztársaságban, ahol sok mindenfélét füllentettek a kocapuskások, a következő történetet beszélte el Miska bácsi:

»Amint a derenyei erdőben mentem mélézgatva, egyszerre egy mackó jön ki a sűrűségből, s felém rohan.

— Jézus Mária! — kiáltám megijedve, mert a puskám csöve el volt romolva, de mégsem vesztettem el lélekjelenlételemet.

Szerencsére egy mély hegyhasadék tátongott tőlem jobbra, amelyre valami gyökerestül kidőlt nagy fa úgy talált ráesni keresztbe, hogy pallót képezett fölöttem. Fölfogtam ezt a kiaknázható helyzetet, s dobogó szívvel rohantam a mélység felé, hirtelen elgondolva, hogyha a fán átmehetek a túlsó partra, s én a fát magam után belököm a mélységbe, mentve vagyok, mert a medve át nem jöhet.

Úgy is lett, futottam, a medve utánam (szinte éreztem már a forró páráját), végre elértem a ledőlt fát, s nehogy leszédüljek róla a rettenetes mélységbe (hol ízzé-porrá zúzom magamat, ha lepottyanok), négykézláb csúsztam rajta előre.

De mi történt? Mikor már körülbelül a szakadék közepére értem, éppen egy mély fohással hálát adok az istennek megmenekülésemért, s átpillantok a túlsó partra, hogy messze van-e még? Hát elhül bennem a vér, borzadva látom, hogy ott egy másik medve vár rám kivicsorított fogakkal.

Képzeldjétek a helyzetemet. Most már lehetetlen többé a menekülés. Alattam a gyilkos mélység, előttem, mögöttem pedig a két éhes állat. Ugye, rettenetes állapot?»

A vadásztársak elfojtott lélegzettel hallgatták a rémes kalandot. Csak az egyik fiatal puskás kottyant bele türelmetlenül:

- Az ördögbe is! Hát mi történt aztán Miska bácsival?
- Mi történt volna? — felelte Miska bácsi nagy flegmával.
- Megfogott a medve és megevett, édes öcsém!
- ... Azóta aztán sohasem fillentettek többé a kocavadások Miska bácsi társaságában.

MEGPRÓBÁLJÁK

A minisztert várják egy alföldi nagy városba, a főispán rendeli a rendőröknek:

— A délutáni vonattal megérkezik a miniszter, öltözzenek fel kentek és üljenek lóra. Lovagolni fognak előtte.

Csajkos, a legöregebb pandúr felszólal nagy keservesen:

— Megyünk, méltóságos uram, megpróbáljuk, ámbár a hetven forintos lovainkban nem sok bizalmunk van, hogy kigyőzik a füstös előtt!

AZ ÜRES HELY

Németh caesarum regalium directort arra unszolták Bécsből, hogy valakit, egy kellemetlen emberiket, perbe fogjon. Az öregúr vonakodott egy darabig a törvénytelenésgtől, de midőn őfelsége maga szólította fel, engedelmeskedett, megfogalmazta a vádlevelet, de hogy melyik törvény melyik paragrafusa szerint fogja perbe, arra üres helyet hagyott az iratban.

Személyesen vitte el őfelségének.

Az átfutotta s aztán így szól:

— Igen jól van, kedves Németh, de itt még valamit kihagyott, tegye bele a paragrafust is.

— Főlséges uram — mondá —, legyen kegyes ezt bele-tétetni mások által, mert én kerestem, de nem találtam meg azt a paragrafust a törvényben.

A »MESSIÁS«

Egy megyei szolgabíró úri módon élte világát, bár tisztviselői fizetésénél egyebe nem volt. Csinált isjójócskán adóssá-

gokat, persze zsidóknál. Adósságaitól éltes nagybátyja után várandó örökség által remélt megszabadulni.

A nagybácsi azonban egyet gondolt, megházasodott és egy évre fia született.

Midőn a szolgabírónak hírül hozták ezt a családi eseményt, bosszankodva kiáltott fel:

— Ez a gyermek a Messiás! Mert a zsidók megrontására született.

FELSŐBB RENDELETRE

Egy erdélyi kálvinista püspökre az elmúlt *haragos időkben* ráparancsoltak, hogy imádkozzék a császárért; nem tette; mire még keményebb parancs jött felülről. A püspök ekkor felment a szószékre s így kezdé:

— Felsőbb rendeletre, könyörgöm hozzád Úristen!

TEGYE BE A BANKBA

Tamás úr kegyetlen fukar ember volt; ha egypár garast összezsugorgatott, meg se melegedett nála, vitte a takarékpénztárba. Egyszer éppen ezer forintot kapott kézhez; fúrta a heverő pénz az oldalát, de halaszthatatlan dolga lévén unokaöccsére bízta:

— Eredj csak, Gerzson, tedd be ezt az ezer forintot a bankba.

Gerzson el is ment a pénzzel, de csak nem jött vissza. Tamás úr nyugtalankodni kezdett. Vár estig, akkor felkerekedik, öccsét keresni a kaszinóba megy; csakugyan ott is találja a kerek asztalnál.

— No hát betetted-e az ezer forintot a bankba?

— Be bizony, már el is úszott!

A TOLVAJ ÉS A BOLOND

A miniszterek többnyire jó nevelésű emberek, sima, finom lelkületűek. Sokat el tudnak hallgatni és nyelni. Epéjüket művelt formában öntik ki, de némelykor az *őexcellenciás* szájukból is kisiklik egy-egy nyersebb kifejezés.

Így történhetett meg, hogy a miniszter egy alkalommal megemlékezvén a hivatalnokáról, indulatosan jegyzé meg egy társaságban:

— Az egyik tolvaj, a másik bolond!

A miniszter úr szavai terjedtek, mint a futótűz. Egyik is, másik is továbbadta. Az egész városban suttogtak rólok. Sőt a hírlapokban is történtek maliciózus célzások a két hivatalnokra. Csak az nem értette már meg, aki nem akarta.

Végre maguk az illetők is meghallották, mert hiszen nyíltan beszélte mindenki, hogy Rápoltyra és Kempeyre vonatkozott a gorombaság.

Kempey rögtön rohant Rápoltyhoz. Rápolty pedig Kempeyhez. Az úton találkoztak.

— Tudja ön, miként becstelenített meg bennünket őexcellenciája?

— Éppen azért szaladtam önhöz.

— Mit tegyünk? — lihegé Kempey.

Rápolty vállat vont:

— Valamit. De mit? Én is erre vagyok kíváncsi. Tennünk kell.

— Én párbajra hívom ki a minisztert — dühöngött Kempey.

— Nevetséges! Nem fog önnel megverekedni! Mit gondol? Egy miniszter, egy alantas közeggel. Fogadni mernék, el nem fogadja a párbajt, s mit tesz ön ez esetben?

— Lemondok a hivatalomról — kiáltá Kempey.

— Le akar a jövedelmező hivataláról mondani — csodálkozék Rápolty. — De hisz akkor ön *bolond*.

— Úgy — szólt most Kempey hirtelen lecsillapodva. — Ön engem bolondnak tart, uram. Éppen csak azt akartam tudni. Mert ha én vagyok a »bolond«, akkor ön a »tolvaj«. Most már nem nyugtalankodom. Alászolgája.

HIVATALOS ORÁCIÓK

Az ötvenes években történt, hogy a Tisza által elöntött területek, adóleírás céljából helyszínen felveendőek voltak. A cs. kir. megyehatóság egy tudálékos közegét bízta meg az eljárással,

ki az illető községben megjelenvén, bizalmi férfiakul maga mellé vette a bírót és néhány esküdtet, s valamennyien ladikba ülve, elkezdték a vízborította terület felvételét. Ment is egy darabig a dolog teljes rendben, azonban a ladik a víz alatt húzódo valamely árokparton felakadt, úgy annyira, hogy a tisztelt bizalmi férfiaknak kellett kötözködésig érő vízben a ladikot ismét mozgó állapotba hozni. Más irányban próbáltak szerencsét, de ott is felakadtak.

A kiküldött biztos meggyőződött, hogy továbbhaladni sikertelen, a felvétel csakis szemmérték alapján teljesíthető; mit is következő szavakban adott értésére a község bírójának:

— Bíró uram, hátha a szemmérték tudományos ügyelékének mellékletére függesztenénk hivatalos álláspontunkat, vajmi hasznos szolgálatot tehetnénk a magas kormánynak. Nemde?

— Magyarul tetszett ugyan beszélni a tekintetes úrnak — válaszolá a bíró —, minden szavát azonban nem volt szerencsém megérteni, annyit mégis kivettem belőle, hogy mindnyájan, akik e ladikban vagyunk, hazamehetünk! — S hazafelé fordítá a ladik orrát.

NEM KELL A NÉMET

Kaptafánszky uram fölöttébb szerette az italt és fölöttébb gyűlölé a németeket. Mégis az történt meg rajta, hogy az ital hálátlanul vágta földhöz, mégpedig a legszélesebb utcán a legnagyobb sárba, mely mint a csiriz ragaszkodott belé. Míg ellenben arra menvén Tschauer úr, kincstári volt tisztviselő, egész készséggel nyújtá kezét, hogy fölsegítse a lesújtott embert.

Kaptafánszky uram először is kapott az alkalmon, de amint veszi észre a régi osztrák világbóli hivatalnokot, mérgesen felkiált:

— *Nem kell a némettől segítség!*

Ezután mérgesen visszavágta magát a sárba, ismételvén, hogy nem kell a németnek még a segítsége sem, s következetesen ott maradt fekve, míg egy derék hazafi ki nem rántotta a sárból.

ALAPOS DIAGNOSZTA

Dr. Kaczor Benedek, midőn még asszisztens volt a fővárosban, egyszer principálisával egy lázbeteget látogatott meg. Tapasztalták, hogy a láz, ahelyett, hogy az előző napon rendelt szerektől csillapulna, növekedőben van. — A principális megtapogatja a beteg üterét, s aztán megpillantván az ágy alatt heverő gyümölcsmaradványokat, dorgálva mondja:

— Ön gyümölcsöt evett, pedig eltiltottam! Tudatom, hogyha rendeleteimet nem követi, nem állok jól semmiről.

Ezzel újabb receptet írva, eltávoztak.

Kaczor Benedek útközben azon töprengett: vajon miből tudhatta a principális, hogy a beteg gyümölcsöt evett? Végre engedve a tudvágnak, megkérdezte főnökét.

— Hát amice, az orvosnak szemesnek kell lenni, ez a fő dolog, én amint szétnéztem, rögtön észrevettem a beteg ágya alatt heverő gyümölcsmaradványokat, miből következtetve ráfogtam, hogy gyümölcsöt evett, és sejtelmem csakugyan nem csalt. A diagnózis megállapításához nemcsak tudomány szükségeltetik.

Megjegyezte ezt magának dr. Kaczor Benedek jól. Később egy vidéki városban letelepedvén, beteghez hívták. Midőn a szobába lépett, első dolga volt fürkészőleg széttekinteni maga körül. Azután megfogta a beteg kezét, s komoly arccal szeme közé néze és a tudományhoz illő mély hangon mondja:

— Maga lóhúst evett.

— Én! Dehogyan ettem — felelt ijedten a paciens.

— No, ne tagadja, engem megcsalni nem lehet és nem is szabad.

— De instálom a fődoktor urat, hogy tehetném én azt, hiszen nyelni sem tudok.

— Nekem az mindegy! — förmed fel a doktor —, hanem az egyszer tény, hogy maga lóhúst evett, mert hiszen a megmaradt nyereg még most is az ágya alatt van.

MILYEN VALLÁSÚ?

Képviselőházunk egyik kiváló tagja utazott a fővárosba; útítársa a vonaton egy Somogy megyei patriarchális öregúr

volt — ki vele csakhamar ismeretséget kötött, s beszélgetés közben azt kérdezé:

— Szabad tudnom, a képviselő úr milyen vallású?

— Nem/az, ami urambátyám — volt a válasz.

— Hát, hogyan tetszik azt tudni?

— Ez igen egyszerű — felelt a képviselő —, a *katolikus* sohasem kíváncsi a másik vallására, s így ön *nem katolikus*; a *lutheránus* meg nem meri kérdezni, mert attól fél, hogy tőle is megkérdem: így hát ön *nem lutheránus*; a *református* azonban büszke az ő magyar vallására, s szereti másoktól kérdezni, hogy nem-e »*részükről való?*«: így hát, uramatyám, ön *református?*

A jó öreg beismerte, hogy a képviselő úr csakugyan eltalálta az ő vallását. Mire a képviselő azt mondta:

— Én kitaláltam, urambátyám melyik valláshoz tartozik, mármint tessék kitalálni, hogy én miféle vallású vagyok?

KONDOROSY GÁBOR

Büszke volt ősnemesi címerére, de még büszkébb volt keresztnevére, mert benne volt a bor. Áldotta is édesatyja emlékét, hogy őt Gábornak kereszteltette. Ő maga is csupa »bor«-os nevet adott gyermekeinek, fiai sorba Gábor. Tibor, Libor, Jámbor nevet kapták a keresztségben, leányának pedig Borbála nevet adott. Mikor azonban ötödik fia is világra jött, ennek már nem jutott boros név, hasztalanul kutatott a lőcsei kalendáriumban; de hogy legújabb szülöttének nevéből még se maradjon ki egészen a bor, Boromei Károlynak kereszteltette.

Nagyon szerette a bort. S ez a hálátlan folyadék mégis hányszor megcsúfolta szegényt!

Egyszer, úgy reggel felé ott találták az utcán, amint egy ház falának odatámaszkodva a szemben levő házsorra mereven nézett. Kérdezték, mi lelte, mit néz oly merően?

— Ne zavarjatok — felelé —, látjátok, hogy forognak előttem azok a házak? Megvárom, míg az enyim ide forog, s aztán könnyebben érek haza!

De nem tudom, megismerte volna-e, ha csakugyan odaforog vala a háza, mert éppen ő kérdezte meg egy éjjel az őrtől:

— Ugyan barátom, mondja meg, hol lakik Kondorosy Gábor?

— Ugyan ne tessék tréfálni — felelt az őr —, hisz a tekintetes úr, Kondorosy Gábor!

— Nem azt kérdem én! — volt a válasz — mert, hogy én vagyok Kondorosy Gábor, azt sejtem, de azt nem tudom, hogy hol lakik.

Egy idő múlva pedig történt, hogy a városi magisztár-tus, melynek különben ő is tagja volt, elhatározta, hogy világtatni fogja az utcákat. Egy csúf, zimankós novemberi napon le is verették a lámpacövekeket. Nem messze az ő házától állítottak fel egyet, hanem ő arról bizony megfeledkezett, mikor úgy éjfél után hazafelé botorkált, s az lett belőle, hogy a lámpakaróba beleütközött.

Szóval azon vette magát észre, hogy egy magas, sovány alak útját állotta, s megütötte.

Gáborban felfortyant erre a virtus és mellbe lökte az alakot, rákiáltva, hogy:

— Félre az útból, hé!

Hanem az a goromba »tuskó« nagyon megütötte a kezét. Ez már több volt, mint amennyit eltűrhetett volna.

— Jöjj hát birokra, ha mindenáron belém akarsz kötni!

S azzal átnyalábolva a lámpakarót, minden erejéből birokra kelt vele. A harenak az lett a vége, hogy lába megsiklott a sárban s úgy esett hasra, hogy csak úgy nyekkent. Nem akarta azonban elismerni teljes meggyőzetését s indignálódva kiáltotta:

— Nem becsület így bírkózni; gáncsot vetettél a lábadal!

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán
MK_m = Mikszáth Kálmán Munkái. 1–33. köt. Bp. Révai Testvérek kiadása. 1889–1908 között több kiadást megért sorozat.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiadása. 1910.
Hi = Hátrahagyott iratok. (A Jk folytatása.) 1–19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
Krk = a jelen kritikai kiadás
N = Nemzet
PH = Pesti Hírlap
U = Urambátyám
K = kézirat (kizárólag MK műveinek kéziratai)
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyv alakban)
OSZK = Országos Széchényi Könyvtár
PIM = Petőfi Irodalmi Múzeum
[Szögletes zárójelben] = a sajtó alá rendező kiegészítései és megjegyzései
<Ékzárójelben> = a kéziratban (K) törölt szavak, ill. szövegrészek
<.....> = a kéziratban (K) olvashatatlanul törölt szavak, ill. szövegrészek
<<Kettős ékzárójelben>> = a kézirat (K) olyan szövegrészeit jelöljük, amelyekben belül még olvashatóan, ill. olvashatatlanul törölt részek is találhatóak.

TUDNIVALÓ

Itt jegyezzük meg – mint ez a Krk *Elbeszélések* c. sorozatának korábbi köteteiből is kitént –, hogy a Mikszáth-irodalom igen keveset foglalkozott az egyes elbeszélésekkel. Formálisan nem jelezzük az Irodalom hiányát.

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

A Krk e kötete Mikszáthnak az 1885. november elejétől 1886. szeptember végéig keletkezett rajzait, adomáit és anekdotáit tartalmazza. A jegyzetapparátust a korábban kifejtett módszertani elvek alapján állítottuk most is össze.

A jegyzetapparátusról szólva külön meg kell említenünk, hogy az e kötetben közzétett írások közül hatnak megtalálható a kézírata. Az OSZKban őrzött négy autográf eredetéről és feldolgozási módjáról a Krk 36. kötetében szoltunk, és idéztük dr. Csapodiné dr. Gárdonyi Klárának, e kézírati egység gyűjteményi feldolgozójának rövid történeti visszapillantását (Krk 36. köt. 247—249.l.). A Krk korábbi kötetei is tartalmaztak olyan írásokat, amelyeknek fennmaradt a kézírata. E közlési módszereket tovább finomítva a Krk 71. kötetétől a *MK kéziratvariánsokat betűhíven közöljük*, nem pótoljuk sem az interpunkciót, sem az ékezetet, és természetesen nem korrigáljuk a helytelen egybeírást vagy különírást sem. Csupán a meglehetősen következetesen használt *cz-s* alakot közvetítjük *c* betűs formában. (E meg gondolásainkat részletesebben kifejtettük a Krk 71. kötetében a 215—216. lapokon.) Az egyes rajzok kézírataiból levonható következtetésekről a megfelelő helyen minden alkalommal külön szoltunk.
1977. november 21.

Rejtő István

A SZARVASOK HÁREME

- K** OSZK Kézirattára Fol. Hung. 2169/1 48—49 folio
M I. a) *Pesti Hírlap*. 1885. november 6., 7. évf. 305. sz. (1—2. l.)
 A Pesti Hírlap tárcája rovat alatt. Névjelzés: *S*.
 b) *A Hé.* (Szerk.: Kies József.) 1890. március 23., 1. évf. 13. sz. I. köt. 183—184. l. Teljes névjelzéssel.
 II. a) *Urak és parasztok*. [2. kiad.] Bp., 1891. Révai Testvérek kiad. *MKm* 6. köt. 219—224. l.
 b) 3. kiad. 1894. Ua.
 c) 4. kiad. 1900. Ua.
 d) 5. kiad. 1902. Ua.
 e) 6. kiad. 1904. Ua.
 III. *Jk* 27. köt. *Kisebb elbeszélések IV. köt.* Bp., 1910. 175—179. l.

Egy vadászat emléke

Az éjszakai vadászatot megörökítő kis rajz MK személyes emlénye lehetett. Erre utal az elbeszélés plasztikusan szép tájleírása, a sötét erdőben való bizonytalanság érzésének, az akusztikai és vizuális benyomásoknak művészi meglevenítése.

MK visszaemlékezései és kortársak emlékei egyaránt arról tanúskodnak, hogy az író nem fűtötte vadászszenvedély. A jelen elbeszélés bevezetőjében említett vadászatot: a veszett kutya lelövését (1 : 1—12) az író a később keletkezett *Egy vadászpálya eleje és vége* c. elbeszélésében (Krk 40. köt. 110—114. l.) megírta, és ugyanott maga vall arról, hogy miért nem vált belőle vadász.

A kézitről

MK az elbeszélést négy szerkesztőségi kutyanyelvre írta. Az első és a harmadik kéziratlapot 45 × 15 cm nagyságú teljes lapra, a másodikat 8,5 × 15 cm, a negyediket 7 × 15 cm nagyságú »töredék« kutyanyelvre. A nyomdában a kéziratot 15 darabra vágták, és kék ceruzával I—XIV római számokkal jelölték meg. A cím felett MK tintaíráásával »garmond«, kék ceruzával »compres« nyomdai utasítás található.

A K szövege és a PHban megjelent szöveg között levő eltérések arra mutatnak, hogy MK a levonat javítása közben is alakított a szövegen. A K-on eszközölt nagyszámú törlés arra utal, hogy MK nagy gonddal írta elbeszélését. Különösen érdekes a természeti leírások megformálása.

Szövegváltozatok

A Krk jelen kötete a Jk szövegét közvetíti, zárójelben közölve a K törléseit és javításait, továbbá a PH-beli eltéréseket. Három szövegromlást a K és a PH alapján javítottunk.

Lap	Sor	
5	1	Szokott (K: Szokott <i>e</i>)
	4	felelem a legtöbb (K: <szoktam> felelni a legtöbb)
	8	kutyát! (K: kutyát.)
	13	K, PH, Krk: meg ezt a (1891-Jk: meg azt a [örökletes sajtóhiba, javítottuk])
	14	elcsalt az ismerősöm (K, PH: elcsalt az <i>illető</i> ismerősöm)
	16	puskát: (K: puskat: <hogy farkasokat>)
	17	– Menjünk szarvasokra vadászni! (K: „menjünk farkasokat kergetni”.)
	18	Holdvilágtalan (K: <Sötet> holdvilágtalan)
	19	keresztül (K: körösztü)l)
	19–20	harmattól egészen átázta városias cipőim. Fáztam. (K, PH: harmattól <i>s</i> egészen átázott városias cipőm. <Oly> Fáztam)
	20–21	Untatott a multság. Szuroksötét volt, nem láttuk, hova lépünk, sőt még egymást se (K: untatott <az egész> a multság <Hogy is ne. Oly> Szurok sötétség volt <<mint valami tudos fejében, oly> <Az egen sötet felhok usztak>> nem láttuk hova lépünk sőt meg egymást se)
	25	megmozdult a fészken, az már nesznek (K: megmozdult <a> fészken <nesz> az már nesznek)
6 :	1–2	között, megfogta (K: között <s> megfogta)
	3	– Itt egy kő (K: – Itt <. . .> egy kő)
	4	menve, megösmervén (K: menve <mert> megosmervén)
	5	elhullatott (K: elhulla<jt>ott)
	9	gyermekek <ideiglenes> fogaikat. (K: gyermekek <a fog a fogait> az „ideiglenes” fogaikat.)
	10	Furcsa, hogy (K: <Hat> Furcsa hogy)
	11	hittem, hogy az állam (K: hittem hogy <azt csak csak> az állam)
	12	ideiglenes< hivatalnokokban. (K: „ideiglenes” <tanárokat es> hivatalnokokat.)
	16	– Ah, ne mondja (K: Ah <tehat> ne mondja)
	17	aztán (K: azután)

Lap Sor

- 18 szőrösök (K: szőrösök)
- 24 nézegeti benne (K: nézegeti <magát> benne)
- 24 ágas-bogas (K, PH: ágbogas)
- 26 hol valamivel (K: hol <mar> valamivel)
- 31 milyen érdekes. (K: milyen <szep az> érdekes)
- 33 fejjel vágattak kissé (K: fejjel <repulte szeltek keresztül a hímes retet> vágattak <egy iramb> kisse)
- 33 rézsút (K, PH: rézsunt)
- 37 mely úgyszólván (K: mely <rendben ugy szol egy> úgyszólván)
- 37–38 jött. Nyúlánk (K: jott <kisse elvalva az a nagy agancsos mintha a pasztor> Nyulánk)
- 38 lábuk s a közeledő agancs-erdő úgy nézett (K: lábuk s <az aga> a koeledő agancs erdő <ugy nezett mintha> ugy nezett)
- „ 39 művészi~~en~~en (K: muveszien)
- 7 : 2 fiatalabb szarvas (K: fiatalabb <him> szarvas)
- 5 szarvas jön (K: szarvas <utazik> jön)
- 9 – A szarvasok (K: – A <farkas> szarvasok)
- 9–10 törökök. Az a csapat ott csupa szarvastehén és üsző. (K: törökök. <Lassa A> Az a csapat ott csupa <.....> szarvastehenek es üszők.)
- 11 az, amelyik oldalt (K: az <ott>, aki oldalt)
- 12 az a másik (K: az a <ket> másik)
- 12 K, PH, Krk: akit meg-megdöf (1891–Jk: megdöf [örökletes sajtóhiba, javítottuk])
- 12–13 s akit nem akar a csapathoz ereszteni? (K: s aki<ke>t nem akar a csapat<ba>hoz ereszteni?)
- 14–15 hogy ez a házibarát. (K: hogy <ezek> ez a házibarát<ok>)
- 15–16 sor között törölt mondat olvasható a K-ban: <– Lehetetlen! De csak nem ő rakta fel az öreg feje>
- 19–20 sor között törölt szavak találhatóak a K-ban: <E pillanatot>
- 21 volna rá. A tisztást egy kis ér (K: volna rá. <Egy> A tisztást egy kis ér)
- 21 keresztül csörgő (K: keresztül <a tisztást fris> csörgő)
- 23–24 megbámulták magukat (K: megbámultak <egymást> magukat)
- 24–25 sor között a következő kihúzott bekezdés olvasható a K-ban: <<Hanem a következő percben egyszerre csattogás <t hallottunk> hangzott. <Mintha? Tompa> Szilaj dübörges <hangzott> mintha ket oriás birkozna, <eles> tompa koppanások<at> melyek remítő <bógest> bógés>>
- 28 némitá el a szarvasüszők (K: <.....> nemítá <meg> el a <szürcsölő üszők> szarvas üszők)
- 30 lehet ez? (K: lehet ez? <kerdeztem csodalkozva>)
- 31 látja – kiáltá (K: látja <– felelte tarse> – kialta)

- Lap Sor
- „ 32 vívnak egymás (K: vívnak <az agancsaikkal> egymás)
- 7 : 34 ő maga lihegve (K: ő maga <elrohant> lihegve)
- 34–35 lőtávolba vegye őket. (K: lőtávolba <érje oke> vegye őket.)
- 37–38 dulakodásukban. Az agancs (K: dulakodásukban <mely életre halakra lá> Az agancsok)
- 38 harci eszköz. (K: harci <eszközt> eszköz)
- 38 Amint egymásnak rontottak (K: Amint <a ket koronas fej egymásnak es> egymásnak <jöttek> rontottak)
- 39 K, PH, Krk: megropogtak (1891–Jk: megrobogtak [örökletes sajtóhiba, javítottuk])
- 8 : 1 csonttörök (K: csont <küllök> török)
- „ 1 egymást. Sem jobbra (K: egymást. <Csak neki tantorodott egy egy lokesnél valamelyik, mire> Sem jobbra)
- 2 egy-egy nagy döfés (K: egy egy <dofe> nagy dofes)
- 3–4 lába megroyott. De (K: lába megtört. De)
- 7–8 néha kunkogott közbe egy-egy üsző. (K: néha <kungo> kunkogott <fgörbe? felelk üsző> közbe egy egy <szarvas> üsző.)
- 8–9 sor között egy törölt sor található a K-ban: <<Csak kis ideig gyonyorkodhettem mondom <...>>
- 10 mire az agancsos (K: mire a <nagy> agancsos)
- 10–11 öreg szarvas, egy (K: öreg szarvas <ter> egy)
- 14–15 tehenek felé. (K: tehenek<hez> fele.)
- 16–17 sor között a K-ban olvashatatlanul kihúzott szavak találhatóak.
- 18 nyalogatta őket. (K: nyalogatta őket <...> <Meg meg sem hult az elöd teste s mindjart>)
- 19 elkezdte a nyársra való (K: elkezdte <az akaszt> a nyársra való)
- 19–20 sor között a K-ban a következő törölt szavak találhatóak: <Mondtam a tarsamnak>
- 21 pillanatban megháborgatni. (K: pillanatban <...> megháborgatni.)
- 23 hogy a szarvasférjek (K: hogy a <szarvasok élete> szarvas férjek)
- 23–24 élete keserves (K: élete <is> keserves)
- 24 szarvastehenek szeretik (K: szarvas tehenek <is> szeretik)
- 25–26 sor között a K-ban a következő kihúzott szavak olvashatók: <Hogy ugyan hol tanulták ezek>
- 26 közé a bontont? (K: közzé a <korrupiot?> bon-tont?)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 2 : 10 *feküfa* — szótáraink 'bányafa' jelentéssel tartják számon a szót, MK itt feltehetően kidőlt fatörzsekre utalhat. Rubiny

Lap Sor

Mózes »Mikszáth Kálmán stflusa és nyelve« c. munkájában csak a jelen előfordulását ismeri (Bp., 1910. 143. l.).

3 : 5 *rakottya*fa — rekettýefüz (ÉrtSz)

5 : 21 *kunkog* — állathangutánzó szó, MK más frásában is előfordul hasonló helyzetben, de néha emberre is alkalmazva. (Ld Rubinyi M.: i. m. 180. l.)

A TUDÁS KÖNYVE

K OSZK Kézirattára 2169/1 52—53 folio

M *Pesti Hírlap. 1885. november 10., 7. évf. 309. sz. (1—2. l.)*

A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

Keletkezéséről

Az író által előadott bírósági történet előzményeit és utalásait ma már nem áll módunkban felderíteni. De a történet jellege ezt nem is kívánja meg. Könnyed hangvétele egy esetleg valóban megtörtént bírósági eset írói feldolgozása. A címadással kapcsolatban kifejtett gondolatokat (8 : 1—9) MK más összefüggésben *A jus primae noctis* c. elbeszélése bevezetőjében is megemlíti (ld. Krk 36. köt. 126. l.).

A kéziratról

MK a K-ot eredetileg két szerkesztőségi kutyanyelvre írta. Az első 45 × 15 cm, a második 24 × 15 cm nagyságú. A K-ot a nyomdában 9 darabra vágták, és I—VIII római számokkal jelölték meg. A cím felett MK írásával »garmond« nyomdai utasítás olvasható, a bal felső sarokban ismeretlen kéz írásával »sürgös« szó található.

A fennmaradt K papírja jelzi, hogy MK a kis történetet a szerkesztőségben írta, a szedési utasításon kívül olvasható »sürgös« szó arra utal, hogy az író feltehetően késve készü't el a megírással. Ennek ellenére a levonat javítása közben még változtatott a történet szövegén. A K-on található törlések pedig arra mutatnak, hogy az író még ezt a valóban csekély igényvel fellépő kis rajzot sem írta hevélyeszeve.

A kézirat szövegjavításai

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti — a 10:7 sorban a K szövegváltozatát közöljük —, zárójelben közöljük a K javításait és eltéréseit.

Lap Sor

- 8 : 1 mint én. (K: mint én. <Egyenlőbb mértékkel senki sem mér>)
 2–3 rászedem is őket, úgy szedem rá, hogy igazságot osztok.
 (K: rászedem is <.....> őket *akkor is* úgy szedem rá –
 hogy <egyenlő mértékkel mérek> igazságot osztok)
 4 neki élénk tetszetős címet, (K: neki <?valami? pikans>
 élénk tetszetős címet)
 5 és olvassák (K: és *el*olvassák)
 7 és ne olvassák (K: és *el* ne olvassák)
 8 most. Nehéz volna (K: most. <<Bizony> <Akkor>> Nehez
 volna)
 „ 8–9 megsejteni *ugye*, hogy (K: megsejteni, hogy)
 „ 9 aranyos Ilusról (K: aranyos <Ilusk> Ilusról)
 „ 9 szó? (K: szó.)
 9 : 1 szellőztetem, már (K: szellőztetem <meny> mar)
 2–3 sorok között olvashatatlanul törölt szavak találhatók.
 6 ismerjük (K: *ös*merjük)
 7 forinttal. Iluska (K: forinttal *amit kölcsönzött*. <Az> Iluska)
 12–13 amelyben meg van (K: amelyben <valahol> meg van)
 13 hogy aki állít, (K: hogy <bizonyitek> aki állít)
 15 A bíró (K: Az <öreg> bíró)
 17–18 nem hisznek. (K: nem hisznek. <A lelkemet>)
 21 Gondolkozzék rajta (K: Gondolkozzék <csak> rajta)
 24 Iluska összeráncolta (K: <A szép adós> Iluska összeráncolta)
 25–26 magától, lefújta ama sok tarkabarka esemény emlékét,
 ami (K: magától <azt a> lefújta ama sok tarka-barka <dol-
 got> esemény emlékét, ami)
 26–27 s íme az események (K: s íme <az alján> az események)
 27 egyszer ráakadt valamire (K: egyszer *csak észébe ötlött* valami)
 29 tanultam (K: *tan*útam)
 29–30 mosolyogjon hát, mert megapprehendálok. Azt mondta
 (K: mosolyogjon hat <mert keves híja, hogy meg nem tanít-
 tott. Gonosz nehéz nyelv az. Ugye azt gondolja, hogy a
 francias fitos orrar> mert megapprehendálok <A mamzell>
 Azt mondta)
 32–33 mintha a lelkemből lelkedzett volna ki, minden (K:
 mintha a lelkem<nek a másik fele ?lett? volna> bol lelkedzett
 volna ki, minden)
 33–34 egy protokollumot (K: egy <protokol> protokolumot)
 „ 35 csak, férjhez (K: csak <...> férjhez)
 „ 38 hogy beírta (K: hogy <kitol kinek> beírta)
 10 : 1 – *S* igazán (K: <?Ah? de> – igazan)
 7 beleegyezően (K: beleegyezon)
 7 bólingatta (PH: bólingatja)
 9 hozzám azt a könyvet. (K: hozzám *nagysad* azt a könyvet.
 <Azt id>)
 10 szeppent (K: <tilta> szeppent)
 11 csatolni a pörhöz. (K: csatolni a <könyvhöz> pörhöz)
 19 pörgött szaporán (K: porgott <elenken> szaporán)

Lap	Sor	
	19–20	a csipőjére rakta —, inkább (K: a csipőjére <tette> rakta <magyarosan> — inkább)
	24	elhozom — aztán szelíden (K: elhozom — <patogta mer- gesen, majd> aztán szelíden)
	27	Fejét lesütötte és a szempilláit (K: <<Szelíden> Szemeit lesütötte>> Fejét lesütötte <a szemeit> es <nagy> a szem- pilláit)
	28	csak . . . no, lássa (K: csak . . . <ha beragasztják> lássa)
	33	jegyzet, ami nem magoknak (K: jegyzet <amit nem szeret- nék, ha meglátnák> ami nem magoknak)
	34	rovatban? A »bevételek« (K: a rovatban? <Vagy> a „beve- telek”)
„	36	belekapcsolta (K: <beleakasztotta> belekapcsolta)
11	1	Ilonka (K: Iluska)
	2	a könyvet, s azon nyomban (K: a könyvet <?mint úgy? s ott mindjárt> s azon nyomban)
	6	királyi pecsét (K: királyi <piros> pecset)

A MODELL

M *Pesti Hírlap. 1885. november 12., 7. évf. 311. sz. (9–10. l.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

Keletkezéséről

E kis tréfás történet a két nappal korábban megjelent, ugyancsak névjelzés nélkül közölt *A tudás könyve* ellenpárja. Míg abban egy könnyed viselkedésű színésznrő alakját rajzolta meg, itt egy szemérmes fiatal lány modellé válásának történetét mondja el az író. A korábbi írás szerzőségét a fennmaradt kézirat minden kétséget eloszlatóan bizonyítja, a jelen történet esetében nem áll rendelkezésünkre ilyen egyértelmű dokumentum. De a könnyed történet kompozíciója MK szerzőségét bizonyítja. Hősnője mikszáthian ártatlan és naiv figura, aki nemcsak mások előtt, hanem még önmaga előtt is szégyelli magát. De a modellfogás történetének bemutatása is MKra vall: az elbeszélő szemszögéből mutatja be a bonyodalmakat, és gondosan felállított akadályok látszólagos leküzdése után csattan el a poén: a fiatal festő, hogy egyáltalán rábírja a kiszemelt leányt a könnyed fátyolban való modellt állásra, kénytelen előbb feleségül venni.

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
11	4	atelier — műterem
„	20	Loreley-haj — hosszú, bokáig érő haj
14 : 24		attitűd — magatartás

FORTUNA SZEKERE

K OSZK Kézirattára Fol. Hung. 2169/1 59–61 folio
M *Pesti Hírlap*. 1885. november 25., 7. évf. 324. sz. (1., 2., 3. l.)
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

Kiállítási utótörténet

MK írása az Országos Kiállítás főnyereményének kalandos útjáról szól. Az olvasó első benyomása az, hogy az író riportszerűen dolgozta fel a történeteket. De a korabeli adatok arról vallanak, hogy tudatos írói kompozíció áll előtünk.

A kiállítási nyereménysorsolás 1885 november elején kezdődött. A PH 1885. nov. 3-i száma beszámolt arról, hogy a főnyeremény, egy 100 000 forint értékű aranszobor már megtalálta gazdáját. A sorsolás furcsaságáról MK *Az önimádók* címmel riportszerű karcolatot is írt (Krk 71. köt. 70–74. l. és a hozzáfűzött jegyzetek a 272–273. lapon). A nyeremények sorsolása közben tovább folyt. A második főnyeremény sorsáról a PH 1885. nov. 6-i száma adott hírt a »Napi hírek« rovatban: »A kiállítás második főnyereményét, amely gyönyörű gyémántos nyakékből állt . . . egy konstablernek szöghajú, olajbarna szemű, rózsapiros arcú szép fiatal leánya [nyerte meg], aki hónapok óta árulta a kiállítás területén a sorsjegyeket és különféle apróságokat . . .« Egy hét múlva a PH újból visszatért az ügyre »Kie a második főnyeremény?« c. hírében (1885. nov. 13. 5. l.). A lap önmagát helyesbíti: »Néhány nap előtt írtuk, hogy a kiállítási második főnyereményt (gyémántos női ékszer) egy budapesti konstabler lánya nyerte meg. Most azt írja a Szegedi Napló, hogy a szerencsés nyerő nem más, mint Szabó István aldebrői esperes-plébános úr, ki már Budapestre is utazott a nyeremény fölvétele végett . . .«

Az említett újsághírek tehát egyértelműen arra utalnak, hogy az ékszert nem az író elbeszélésében szereplő parasztcsalád nyerte. A *Fortuna szekere*ben leírt bonyodalmak egyrészt a szerencse szeszélyét kívánhatták érzékeltetni, de ugyanakkor azt a gondolatot is megpendítik, hogy az ilyen luxustárgyak főnyereményként való kitűzése felesleges bonyodalmakat okoz, és nem más, mint ügyes gazdasági tranzakció.

A kéziratról

A K-ot MK eredetileg három, 48 × 15 cm nagyságú szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A nyomdában a kéziratot 15 darabra vágták, és kék ceruzával 52–61, 79–83 terjedő számokkal jelölték. A kézirat tetején MK tintafarásos »borgis« nyomdai utasítása át van húzva, helyette kék ceruzával »garm.« nyomdai utasítás és a végleges *Fortuna szekere* cím olvasható.

MK a korrektúra közben még változtatott a levonat szövegén. A szöveg terjedelméhez viszonyítva kevesebb javítást, törlést találhatunk a K-on, ami arra utal, hogy a történet bonyolítását MK már a megfogalmazás előtt végiggondolta, javításai csak stiláris jellegűek.

A kézirat szövegjavításai

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti — a 18 : 37 sorban a K szövegét fogadva el alapszövegnek —. zárójelben közöljük a K törléseit és szövegtéréseit.

Lap Sor

- 15 : cím: K: <A 20 ezer ftos nyeresmény>
 17 Hiszen igaz (K: Hiszen az igaz)
 20 Úgy érezték (K: Ők úgy érezték)
 22 tervek úgyszólván (K: tervek <száll> úgy szólván)
 24 talán a király (K: tán a király)
 28 Képzeln, de leírni nem (K: Képzeln, de le <nem írhatni . . .> leírni nem)
 16 : 3 többivel? A gazda (K: többivel? <Ki tudja.> A gazda)
 4 kertre új lépcsorompót (K: kertre <léc> új lépcsorompót)
 8 pénztár? Hátha nem (K: pénztár?. <No bizony beküldik> Hátha nem)
 20–21 tolvajt, ez a (K: tolvajt es a)
 28 Teringettét (K: Teringette)
 29 neki a sorsjegyünket. (K: neki <ezt a> sorsjegyünket)
 30 Úgy is tettek kegyelmeik, megvették (K: Úgy is lett. Ő kegyelmeik megvettek)
 17 5 legyen erősítve (K: legyen hozza erősítve)
 13 láttára (K: láttán)
 15 ravasz göggel, mely (K: ravasz <. szerenységgel> göggel, mely)
 23–24 zsebkendőből (K: zsebkendőből)
 24 és tíz (K: es <. . .> tíz)
 25 és onnan (K: s onnan)
 31 Mi? Tán (K: Mit? Tan)
 33 — Önök nem pénzt (K: <Pénzt semmit se> Önök nem pénzt)
 ,, 39 — Egy collier-t (K: — Egy <gyemant> colliert)
 18 5 tetszik, mi sem (K: tetszik, <?mert en?> mi sem)
 8 lefizetése után (K: lefizetése <mellett> után)
 9 mert hiába (K: mert <különben> hiába)
 37 boltba már nem (PH: boltba nem)
 ,, 38 mert minden (K: mert <mindig kevesebb> minden)
 19 : 9 Negyven éve árulok ebben (K: Negyven <. . . .> eve <vagyok> árulok ebben)
 21 mondta: őneki (K: mondta <hogy> ő neki)
 22 ékszer, hanem (K: ékszer, <mert ilyesmit> hanem)
 22 tudják mit: rontsák (K: tudják rontsák)

Lap	Sor	
19	23–24	egyenként mégis (K: egyenként <egy ?ronts?> mégis)
	25	Az az összegecake (K: Ez az összegecske)
	25–26	gazduramat, becsapta (K: gazduramat <hat szomor> becsapta)
	31	mire kellene (K: mire <valo volna> kellene)
,,	31–32	boltomban? (K: boltomba?)
,,	32	ékszert csak (K: ekszert <egy> csak)
,,	35	estére haza (K: estere <összegyul> haza)
,,	38	kért, s megírta (K: kert <az öreg ur> s megírta)
20 :	4	Igy esett (K: Igy <tor> esett)
	7	akkor jó lesz (K: akkor <az anyjuk> jo lesz)
	9–10	sor MK több megfogalmazással formálta meg, amelyet törölt: <<Hanem az angol bank megsutheti nem> <De ám az ang>>

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
17	7	<i>strapancia</i> — a manapság is használt <i>strapa</i> szó megfelelőjének, a régi latinositott <i>strapácia</i> alakjának XIX. századi változata 'megerőltetés, kifáradás' jelentéssel. Itt: huza-vona.
,,	38	<i>collier</i> — nyakék, nyaklánc
18 :	13	<i>cum gentibus</i> — az egész nemzetséggel (nemesekről szólva); itt: 'az egész család' értelemben.

A HINTÓ

M *Ústökös.* (Szerk.: Szabó Endre.) 1885. november 29., 28. évf. 48. sz. (1–3. l.) *Trefás kaland* alcímmel. *Teljes névjelzéssel.* — Pataky László rajzaival.

Kötetben itt először.

Irodalmiasított anekdota

A vidéki életből merített könnyed rajznak az Ústökösben való megjelentetése összefügg a szerkesztő Szabó Endrének az élclap átformálására tett kísérletével. Ugyanannak a számnak a 10. lapján, amely MK írását közölte, az alábbi szerkesztői program olvasható: »Régi óhaj: bárha a magyar irodalom is dicsekedhetnék oly tisztán humorisztikus lappal, minők a külföldön vannak. Hogy ilyes mindezideig késett — habár létesítését éppen az Ústökössel többször megpróbáltuk — annak oka főképpen abban rejlett, hogy még csak

néhány év előtt se volt még nálunk a művészeknek olyan száma, amilyen okvetlenül megkívántatik ily lap szerkesztéséhez . . . Miután alólírt szerkesztőségnek sikerült nemcsak az írók, hanem a művészek legjelesebbjeit is megnyerni a lap támogatására, kedves kötelességének ismeri, hogy mostantól kezdve határozottan és végképp szakítson minden politizálással s az azzal együttjáró személyeskedő élcelésekkel, az Ústököst tiszta beletriztiko-humorisztikus lappá alakítsa át . . .

Érthető, hogy Szabó Endre saját célkitűzésének fémjelzésére MK-tól kért és kapott egy olyan rajzot, amely az új törekvések jellegét a legjobban érzékeltette. Az Ústökös 1885-ös évfolyamában több Mikszáth-írás nem látott napvilágot, a következő év elején pedig írónk is hasonló jellegű élelap szerkesztését kísérelte meg Bartók Lajossal: megindították az Urambátyám c. élelapot. Január elejétől MK-nak saját élelapját kellett hasonló jellegű könnyed és humoros írással megtöltenie . . .

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

20 : 3 *reflextérkép* — domborművű térkép

22 : 3 *brummer hínó* — olyan nyitott hínó, amelyre szükség esetén sátorszerűen fel lehetett húzni a tetőszerkezetet, amely megvédte az utasokat.

EGY KORONÁS TÁBLABÍRÓ

M *Pesti Hírlap. 1885. november 29., 7. évf. 328. sz. (1., 2. 1.)*
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *Senex*.

Kötetben itt először.

A történet lehetséges hősről

MK az elbeszélés egyik helyén azt írja, hogy hőse vitte a koronát Orsovára 1849-ben. A koronát 1849. július végén Szemere Bertalan hadügyminiszter Házmán Ferencsel és egy Grim nevű egyénnel előbb Lugosra, majd Karánsebesre, és végül menekülés közben Orsovára vitte, ahol egy fűzesben elásták. A MK által elbeszélt történetnek egyikőjük sem lehet hőse, mert egyik sem volt táblabíró, és Szemere Bertalan jóval korábban, 1869-ben, Házmán Ferenc pedig később, 1894-ben halt meg. Viszont nagyon valószínű, hogy a történet hőse Bónis Sámuel lehetett, aki az 1848-i országgyűlés tagja volt, a tiszalóki kerület követeként. Amikor Windischgrätz serege Buda felé közeledett, Kossuth Lajos Bónis Sámuelre bízta a korona Debrecenbe való szállítását. A szabadságharc leverése után Bónis tíz évet

töltött az olmützi várbörtönben. 1869-től a Kúriához nevezték ki táblabírónak. A jelek szerint tehát reá illik leginkább a címadásban jelzett helyzet: egy koronás táblabíró.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 23 : 5 *predikátum* — nemesi előnév
18 *Benyovszky Móric* — (1741–1786) Madagaszkár királya, a XVIII. század híres magyar utazója.
18 *afrikai Magyar [László]* — (1820?–1864) neves Afrika-kutató, úti kalandjairól ma is meg-megjelenik egy-egy ifjúsági könyv.

ÚJ ÉS RÉGI EMBER

- M** I. *Pesti Hírlap*. 1885. december 25., 7. évf. 354. sz. (1., 2., 3. l.)
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai testvérek kiadása. 145–152. l.
III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MKm* 8. köt. 128–135. l.
b) 3. kiad. 1896. Ua.
c) 4. kiad. 1901. Ua.
d) 5. kiad. 1904. Ua.
IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok*. II. köt. Bp., 1910. 94–100. l.

Keletkezéséről

A közigazgatási történet a rajz és a tárca jellegzetes ötvöződése. A két hivatalnoktípust a művészi megformálás eszközeivel elevenítette meg MK, míg a tanulság levonása jellegzetesen tárca jellegű. A történet annyira általános, hogy a benne leírt helyzetet ma már nem lehet semmilyen vonatkozásban sem lokalizálni. MK feltehetően baráti körben hallhatta az esetet, és a gyakorta alkalmazott írói módszerét követve, egyes szám első személyben adta elő a történetet.

Szövegváltozatok

A Krk jelen kötete a textológiai elveknek megfelelően a Jkban megjelent szöveget közvetíti. A PHban való közlés után a szöveget kissé átjavítva beillesztette a *Club és folyosó* 1888-as kiadásába. Változtatás nélkül került az írás a későbbi kiadásokba is, a Jkban való

közlés is ezen a szövegen alapult, csupán egy önkényesnek tűnő módosítás észlelhető benne, ezért a főszövegben a korábbi közlések szövegváltozatát fogadtuk el alapszövegnek.

Lap Sor

- 26 : 6 Baborkay (Club¹: Bakorbay [javítatlan szedéshiba])
 6 kiskorúak (a szó a PHban ritkítva)
 26 Örökös, nagykorú Baborkay István (e szavak a PHban ritkítva)
 29—30 ad pénzt, hanem szerencsére (PH: ad pénzt, mert így csak a birtok felére vezethetnék be a terhet, hanem szerencsére)
 27 : 13 Péter! Hál 'istennek! Tizenöt (PH: Péter! Derék dolog! Tizenöt)
 29 *Elfnye, ez már sok, ezt már nem* (PH: *Ostoba pedantéria! De legalább velem szemben ne gyakorolná! Kikérem magamnak. Hiszen ez infámis gorombaság! Fölforrt bennem a vér. Ezt már nem*)
 „ 36 Pistám! (PH: Pistám.)
 28 : 11 járna. Hiszen ki (PH: járna. Mindennek bizonyos formája van. Hiszen ki)
 19 PH—Club¹⁻⁵, Krk: olyat szabad beírni. Jk: olyat lehet beírni
 29 : 23 csipje meg a gyűk, hogy (PH: csipje meg a kánya, hogy)
 38 elibe lépve Horthynak, vállát (PH: elibe lépve Horthynak én a vállát)
 30 : 12 Hrusa (PH: Hruska)
 16 *De ha nem is* (PH: *Oh, hiszen nem is*)
 22 engem ösmert (e szavak a PHban ritkítva olvashatók)
 23 mégis hitt (a két szót a PHban ritkítva szedték)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 26 : 19 *kiballotíroz* — kigolyóz valahonnan
 „ 20 *egzekvül* — végrehajt
 27 : 38 *Vilóc* — helységnévtárainkban nem lelhető fel ez a helynév, feltehetően MK írói ötletéből származott.
 28 : 6 *brevi manu* — rövid úton
 29 : 34 *Guyon* — Guyon Richard (1812—1856) a szabadságharc idején a branyiszkói harcok hőse, majd Komárom várának parancsnoka. Neve MK korábbi elbeszéléseiben is felmerül.

MIKSZÁTH ÉS AZ URAMBÁTYÁM

A PH hírrovatóban 1885. dec. 12-én, az 5. lapon az alábbi közlemény látott napvilágot:

»(„Urambátyám”) címe alatt *Bartók* Lajos és *Mikszáth* Kálmán új humorisztikus hetilapot fognak újévtől kezdve megindítani, mely irodalmunkban régóta érzett hiányt lesz hivatva pótolni. „Urambátyám” hasonló modorban lesz szerkesztve, mint *Jókai* hajdani humorisztikus lapja, a „Nagy Tükör”, vagy hogy a német irodalomból hozzunk föl példát: a „Fliegende Blätter”. Maguk a szerkesztők a már kibocsátott előfizetési felhívásban így mutatják be „Urambátyám”-at: „Urambátyám nem lesz rossz ember. Már az is igen szép tőle, hogy nem úz semmi politikát. Élő személyekkel nem foglalkozik. Nem ismer senkit és semmit, csak a tréfát . . . Sohasem haragít meg senkit. Jókedvű lesz mindig. Néha pajkos, de csúntalannak nem engedjük, hogy kedvét lelje benne a magyar családban nemcsak az öregúr, hanem a menyecske, a serdülő leány, sőt az otthon vakációzó kisdíák is.” — „Urambátyám” megjelenik minden héten vasárnap másfél íven, sok képpel, melyeket *Jankó János* és más kiváló magyar művészek fognak rajzolni. Előfizetési árak: évnegyedre (január – március) 2, félévre 4 frt, egész évre 8 frt. Az előfizetések az „Urambátyám” kiadóhivatalába: Budapest, Hatvani u. 3. sz. II. emelet, küldendők.»

A PH rövid tudósítása őrizte meg számunkra *Mikszáth* és *Bartók* közös alapítású elclapjának elkallódott előfizetési felhívását. Programjukat egy héttel később újra megfogalmazták, ennek szövegét a VÜ 1885. dec. 20-i 51. számának 825. lapján találtuk meg. Itt így summázták céljaikat:

»Nem azért indítunk új lapot, hogy egy újsággal több legyen, hanem azért, hogy egy kötelességünkkel kevesebb legyen. Kötelességünk nem engedi elfolyni idegenbe a magyar humor csöppentett mézét, s nem szabad elszórni a kedély cukros morzsáit s elhamvadora hagyni a szikrákat, melyek a mi fajunk szellemétől csattannak ki. Akárhányszor látjuk egy-egy ismerős adománkat, tréfás ötletünket idegen formában és nyelven hódítani és mulattatni. S ezt vissza nem kérhetjük többé. Mert ez odavaló, ahova legelőbb telepíti le az író és piktör. Innen van aztán, hogy mi vagyunk a humorista nemzet, s

mégis a németeknek van egy kolosszális gyűjteményük a humorból, akik pedig nem humorista nemzet. Nekünk magunknak nincs. (Ha nem hiszen megszoktuk már, hogy aranybányáink mindig voltak, de aranyunk sohasem volt.) Az „Urambátyám” arra a célra indul és abból az indokból kéri a magyar közönség szélesebb érdeklődését, mert a tiszta nemzeti humornak kíván gyűjteménye lenni, s ezáltal nemcsak megmenteni mindazt, ami a mienk, hanem egyszersmind új műveket alkotni a humorisztikus irodalom terén.†

A kétszeresen megfogalmazott szerkesztői elképzelés egyértelműen mutatta a szerkesztők szándékát: nem akarnak sem politikai arculú lapot, sem olyan orgánomot, amely pikantériájával, sikamlós élceivel vagy kétértelmű rajzaival hódít magának olvasókat. A magyar humornak és anekdotának akartak fórumot biztosítani.

De mint a tények bizonyítják, nemcsak Mikszáth és Bartók jutott 1885 végén ilyen elhatározásra. Ezt a programot hirdette meg majd egy hónappal korábban a patinásan csengő Üstökös akkori szerkesztője, Szabó Endre is. A 28. évfolyamában járó élelapp 1885. nov. 28-i 48. számában a 10. lapon bejelentette ezt az elgondolását, sőt ezt a számot már úgy állította össze, hogy nevesebb íróktól kért humoros írást, többek között Mikszáth Kálmántól is, aki — valószínűleg néhány nappal vagy héttel korábban — át is engedte az Üstökösnek *A hirtő* c. írását, amely Szabó Endre orgánumának első három lapján látott napvilágot. (A rajzot a jelen kötetben közöljük a 20–23. lapon, a rajzhoz fűzött jegyzeteinkben pedig közöljük Szabó Endre említett új programját a 146–147. lapon.) A Szabó Endre-féle program több vonatkozásban megegyezik a Mikszáth–Bartók szerkesztőpáros egy hónappal később meghirdetett programjával. Sajtótörténeti kutatások nem tartoznak a jelen Krk feladatai közé, de úgy véljük, nem járunk távol az igazságtól, hogyha már most előjáróban megállapítjuk, hogy ez a párhuzamosság nagymértékben hozzájárulhatott ahhoz, hogy az új élelapp alapítóinak célkitűzése nem valósult meg a várt szinten, és Mikszáth Kálmán igen hamar kilépett a vállalkozásból. De egyelőre még a tervezés fázisában találjuk az U két szerkesztőjét. Próbáljuk tovább felderíteni az események menetét.

A két társult szerkesztő közül Bartók Lajost közel húsz éves pályafutásának minden állomásán végigkísérte a kettősség: a Petőfi költészetével rokon ihletésű versek írása mellett állandóan és folyamatosan élelappszerkesztőként is működött és szerzett népszerűséget. Bartók Lajos művészi alkatának ezt a kettősséget ragadta meg Mikszáth az 1885 márciusában írott, *A kétféle ember* c. karcolatában. Ebben az akkor megjelent »Kárpáti emlékek« c. verseskötetét ismertette meleg, baráti szavakkal, ugyanakkor anekdotikus fordulatokkal, a karcolatba szőtt párbeszédekkel érzékeltette Bartók tehetségének divergáló voltát. (Ld. Krk 70. köt. 31–35. l. és jegyzeteinket, amelyben MK és Bartók Lajos kapcsolatáról szoltunk a 241–244. l.)

Valóban, nem Mikszáth élezte ki Bartók művészi alkatának kettősségét. Az 1861-ben született Bartók már 1868-ban, budapesti

joghallgató korában felhívta magára a figyelmet: versei egyszerre jelentek meg a fővárosi napilapok hasábjain és a Jókai Mór szerkesztette Üstökösben. Az első elismerés az utóbbi orgánumban közzétett humorisztikus verseiért és vidám írásaiért érte: 1869-ben Jókai az Üstökös belső munkatársává fogadta, majd a lap önálló vezetését is rábízta. Ennek a lapnak a gondozása mellett 1874–1875-ben a Tóth Kálmán tulajdonában levő Bolond Miskát is szerkesztette. Ebben a periódusban mint politikai satíráiról a Tisza-párt érdekében működött, kíméletlenül ostromozva a Deák-pártot. Az 1875-ös fúzió után a szélsőbaloldalra ment át, és 1878 elején megalapította, s majd huszonöt évig szerkesztette a Bolond Istókot; Don Pedró néven, lapját egykori pártfelei ellen fordítva, a szabadelvű pártot támadta minden erejével.

Az U 1886. jan. 3-án megjelent első számával Bartók Lajos nem először került tehát olyan helyzetbe, hogy egyszerre két élcslapot is szerkesztett. Mint láttuk, így irányította az Üstökös mellett 1874–75-ben a Bolond Miskát, s így próbálta egyszerre szerkeszteni az élesen politikai vonalvezetésű Bolond Istókot és a politikamentesnek ígért Urambátyámat közösen Mikszáth Kálmánnal.

Az U 1886. jan. 3-i száma azonban nem a rutinos élcslapszerkesztő, hanem szerkesztőtársa, Mikszáth Kálmán írásából állott. A nyolc kis formátumú lapra nyomott szám a következő írásokat tartalmazta:

- Mikszáth Kálmán: *Szontágh Pálné* (Első rész). Vastagh két illusztrációjával. 1., 2., 3. l. — A jelen Krk 31—34. l.
- Njn: »Idealizmus«. Négyesoros verseike, ismeretlen szerzőtől származó illusztrációval. A 3. lap jobb alsó felén.
- Don Pedró: »A zongora bosszúja«. Jankó János nyolc illusztrációját Bartók nyolc kétsoros versikéje kísérte. 4. l.
- Njn [Mikszáth Kálmán]: *Kölcsön a királynak*. Jankó János illusztrációjával. 5. l. — A jelen Krk. 39—40. l.
- Njn [Mikszáth Kálmán]: *Az amerikai nyulak*. Jankó János két illusztrációjával. A 6., 7. lap felső harmada. — A jelen Krk 40—42. l.
- Njn [Mikszáth Kálmán]: *Mikor a Miska bácsi puskája elromlott*. Ismeretlen illusztrátor három tollrajzával. A 7. l. alsó kétharmada. — A jelen Krk Függelékében a 125—126. l.
- Két rajzos párbeszéd: »Érdekházasság?« és »A kékvérű kocsi«, továbbá Szurony szignóval »Pipa Matyi« c. verszet tölti ki az utolsó, 8. lapot.

Nem véletlen tehát, hogy két nappal az U első számának megjelenése után Mikszáth teljes névalíráásával *Miért rossz az Urambátyám?* címmel egy kis közleményt jelentetett meg a PH hasábjain, amelyben leplezetlen öniróniával tárta fel az első szám összeállításának történetét. (Ld. Krk 72. köt. 10—11. l.)

Az első sajtóviasszhangok még Mikszáth PH-beli nyilatkozata előtt megjelentek. Jóindulattal és várakozással fogadták az élcslap-

újszülöttet. De azért valami kis fenntartás megnyilvánult abban, hogy mindkét alább idézett reagálás egy cikkben szól az új lapról és a Szabó Endre által megújított Üstökösről. Az elismerés — főként a Nemzet cikkírójánál a tisztta, politikamentes humor jelentkezésének szövege. Úgy tűnik, a kortársak — még a kormánypárti körökben is — telítődtek a politikacentrikus, sokszor drasztikusan személyeskedő politikai humorizálattól. A Nemzet 1886. jan. 3-i számában, a 3. lapon a következő cikk látott napvilágot:

»Az „Üstökös” és az „Urambátyám”

Két humorisztikus lap mutatványszámát és előfizetési felhívását volt alkalmunk látni: az „Üstökös”-ét, mely Szabó Endre, e tehetséges költő szerkesztésében újabb átalakuláson ment át, a politikával szakított, s most mint humoros újság akarja visszanyerni régi dicsőségét és az „Urambátyám”-ét, melyet Mikszáth Kálmán és Bartók Lajos, mint új vállalatot indítanak meg, szintén azzal a programmal, hogy a politikát mellőzik. A két lap mutatványszámai (az „Üstökös”-ből már vagy négy jelent meg) jóra való igyekezetet mutatnak s az „Üstökös” illusztrációiban oly változatosság nyilvánul, minő élelclapjainkban eddig szokatlan volt. Úgyesen kezdte dolgát az „Urambátyám” is, amely viszont irodalmi tartalmával, főleg Mikszáth kiapadhatatlan magyaros humorával van előnyben. Amennyiben mindkét új neveltető lap — részben legalább — azon irodalmi szférákból kerül elő, melyek élelclapjaink kevésbé élvezhető részét eddig produkálták, közel feküdnék a kérdés, vajon ha ez irodalmi körök annyi humor fölött rendelkeznek, hogy megtölteni vállalkoznak most két élelclapot egészen: miért titkolták el ebbeli tehetségeiket régi lapjainkban, s miért nem áldoztak ott is legalább koronkint tért olyasminnek is, ami nem volt kizárólag ízléstelen politikai pasquill, személyeskedés vagy gorombaság. De hát e kérdés, mint minden, ami a múltra vonatkozik, egész fölösleges rekrimináció lenne, s mi nem tartozunk azok közé, kiknek ilyesmiben kedve telnék. Sőt mi szívesen ismerjük el, hogy azon íróársainkban, kiktől e vállalatok prosperálása várható, valójában megvan a tehetség, hogy sikeresen kultiválják a tért, amelyen most a közönség támogatását kérik. Hogy egyszerre két ily vállalat is indul, azt mi nem tartjuk bajnak, sőt annak öröndetes jelül tekintjük, hogy az érdekelt írói körök egyszerre érezték meg a közszellem azon degoút-ját, melyet bizonyos kíméletlenségekkel szemben egyre fokozódó mértékben érez, s hogy ennél fogva keresnek nem tagadott szép tehetségeiknek más, helyesebben megválasztott terrénomot. Nem azt következtetjük mi ebből, hogy így a valódi humort élvező közönséget kelletén túl megosztjuk, hanem azt, hogy az a közönség, mely a humor eddigi szurrogátumával ez élelclapok előzőiben nem érte be, elég nagy lehet arra, hogy több ily lapot is fenntartsanak. Egy élelclap, a „Borsszem Jankó”, bár ez sem ment attól, hogy (kivált a triviálisra való hajlandósága miatt) kifogások ne legyenek emelhetők ellene, már rég megérezte, hogy az élelclapok főelőnyét más téren kell keresni, mint eddigi versenytársai tevők s azért nagy sikert aratott alakjai nem is politikaiak többé, hanem a társadalmi

ferdeségek torzképei, ami hatásuk főtitka. Kívánatos, hogy az új lapok is megtalálják a maguk feladatát, s akkor meg fogják találni közönségüket is.»

A Fővárosi Lapok híre rövidebb, nem bocsátkozik az élelapok általános bírálatába, de annyiban közös a megközelítése a Nemzetel, hogy szintén együtt tárgyalja a két élelap »profil-törekvését. Az anonim írás az irodalmi napilap 1886. jan. 4-i számában látott napvilágot, a 28. lapon. Teljes szövege a következő:

»Élelapjaink száma az új évben megszorodott eggyel: Mikszáth Kálmán és Bartók Lajos „Urambátyám”-ával, melynek első száma Mikszáth Kálmán egy megkezdett rajzán kívül verseket, adomákat, tréfákat közöl tarka változatosságban, Jankó rajzaival. Amit a program ígért: jófízu humoros olvasmányt, mely bármely család asztalán helyet találhat, az előttünk fekvő szám beváltja. Az „Üstökös” is, mely 29-ik évfolyamába lép, adoma-lappá vált. Felhagyott eddigi politizáló, személyeskedő irányával, s a fiatal rajzolók egész seregét csoportosítva maga köré, szintén a humor szolgálatába szegődött. Jó és rossz életet, sikerült és elhibázott illusztrációt minden száma eleget tartalmaz. Vezérelvül a jó ízlést tűzte ki.»

Az U második száma 1886. jan. 10-én jelent meg. Látszólag csökkent a Mikszáth-írások száma, több apró írás is napvilágot látott, és a két szerkesztőn kívül Pósa Lajos egy hatstrófás, illusztrációval kísért verse is megjelent. De azért, ha alaposabban megvizsgáljuk a számot, még mindig Mikszáthé a fő tér. A lap tagolása a következő:

- Mikszáth Kálmán: *Szontágh Pálné* (Második rész). Vastagh egy illusztrációjával. 1., 2., 3. l. — A jelen Krk 34—39. l.
- Njn. [Mikszáth Kálmán]: *Megpróbálják*. Illusztrációval ellátott anekdota. A 3. lap jobb alsó részén. — A jelen Krk 126. l.
- Don Pedro: »A szabadban«. Illusztrált versek két, anonim szerzőtől származó rajzos tréfával. 4. l.
- Njn: »A csodadoktor«. Rajzzal kísért verse. 5. l.
- Aldsi: »Az agár-Diogenes«. Rajzzal illusztrált adoma. 5., 6. l.
- Njn [Mikszáth Kálmán]: *Az üres hely, A „messiás”, Felsőbb rendeleire*. A 6. lap alsó felén. — A jelen Krk 126—127. l.
- Két rajzos tréfa. A 7. lap felső részén. Alatta, feltehetően Mikszáthtól, egy anekdota *Tegyje be a bankba* címmel. — A jelen Krk 127. l.
- Pósa Lajos: »Csákkó tehén« c. rajzzal illusztrált versikéje és mellette két tréfa zárja a számot. 8. l.

A további számok illetően számbavételétől eltekintünk, de azt feljegyezzük, hogy miként alakult az élelap szerzőgárdája.

3. sz. jan. 17.: Bartók Lajos, a többi írás anonim, köztük egy Mikszáthé.

4. sz. jan. 24.: Bessenyei Ferenc, Bartók Lajos, a többi anonim, köztük egy Mikszáth-írás.
5. sz. jan. 31.: dr. Gamma, Boer Miklós, Seneca, a többi anonim.
6. sz. febr. 7.: Bartók Lajos, Boer Miklós, Istvánffy, a többi anonim.
7. sz. febr. 14.: Aradi, dr. Reperághy Burián, a többi anonim.
8. sz. febr. 21.: Don Pedro, Rimkovács, a többi anonim.
9. sz. febr. 28.: Gajdács Pál, Renex, a többi anonim.
10. sz. márc. 7.: Gajdács Pál, Don Gunárosz, Balogh Gyula, a többi anonim.
11. sz. márc. 14.: Mikszáth Kálmán, Zuboly, Rimkovács, a többi anonim.

Az U márc. 14-i száma Mikszáthtól *A kedélyes delikvenssek* c. írást közölte. A lap kolofonján azonban már nem található Mikszáth neve, helyette a következő olvasható: »Felelős szerkesztő: Bartók Lajos». A korabeli sajtóban megkíséreltük kinyomozni, hogy mi lehetett a kiválás oka, vagy legalábbis mi volt erről a korabeli sajtó véleménye. De, a gondos kutatás ellenére, sem a PHban, sem a Nemzetben, sem az Egyetértésben, sem a Fővárosi Lapokban, de még a Magyar Államban sem találtunk egyetlen mondatnyi utalást sem erre vonatkozóan. Az Egyetértés 1886. márc. 14-i számában viszont elismerő sorok jelentek meg az Uban közölt *A kedélyes delikvenssekről*, Jankó János illusztrációjáról, és részletet közöltek MK írásából.

Úgy véljük, hogy Mikszáth két és fél hónap utáni hirtelen kiválására a célkitűzések el nem érése felett érzett elkedvetlenedése adhat magyarázatot. A fenti szerzőgárda-felsorolásból kitűnik, hogy nem sikerült frói tábort szervezniök az induló élclap köré. A két szerkesztőn kívül egy számban Pósa Lajos adott írást a lapba, két alkalommal Gajdács Pál, a volt rimaszombati iskolatárs juttatott el kéziratot, az ismeretlen Bessenyei Ferencen és Balogh Gyulán kívül alkalmi álnevekkel szereplő szerzők művei, illetőleg anonim írásocskák és igen közepes illusztrációk töltötték meg az U hasábjait. Amíg a sajtótörténet vagy más irányú kutatás újabb adalékot nem hoz a felszínre, ezt a lehetőséget kell számításba vennünk, hozzátéve, hogy a hasonló programmal átszervezett »Ústökös« egyidőben való jelentkezése is hozzájárulhatott a sikertelenséghez. Azt a feltevést számításon kívül hagyhatjuk, hogy Mikszáth kiválása Bartók Lajossal való összekülönbözésére lenne visszavezethető. Tudniillik, megválva az U szerkesztésétől, a továbbiakban is szerzője maradt a lapnak. Az elkövetkező hónapokban a következő írásai láttak itt napvilágot:

- Azok az öregek.* U, 1886. márc. 21. Teljes névjelzéssel.
A dialektus. U, 1886. ápr. 4. Teljes névjelzéssel.
A francia kultúra a tótságom. U, 1886. ápr. 4. Névjelzés: M.K.
Magyar demokraták. U, 1886. ápr. 25. Teljes névjelzéssel.
A pénteki nap vagy a hűtlen asszony. U, 1886. máj. 2.
 Névjelzés: MK.

Alapos diagnosza. U, 1886. máj. 2. Névjelzés nélkül.
A jelek mesterei. U, 1886. máj. 9. Névjelzés: M.K.
Miért hallgat a báró? U, 1886. jún. 27. Névjelzés: Scarron.
Milyen vallású? U, 1886. júl. 4. Névjelzés nélkül.
Kondorosy Gábor. U, 1886. aug. 1. Névjelzés nélkül.

Az U 1886-os évfolyamának további számait egyedül Bartók Lajos szerkesztette, az 1887-es évfolyam már Bartók Lajost és Baróti Lajost jelölte felelős szerkesztőként, az 1888-as III. évfolyam szerkesztőként és laptulajdonosként Baróti Lajos nevét tüntette fel.

SZONTÁGH PÁLNÉ

- M I.** *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 3., 10. 1. évf. Teljes névjelzéssel. Két részletben, az alábbi tagolásban:
 1. jan. 3. 1. sz. (1–3. l.) Elejétől a 34 : 24 sorig terjedő részig.
 2. jan. 10. 2. sz. (1–3. l.) A 34 : 25 sortól az elbeszélés végéig.
- II.** *A fészek regényei. Elbeszélések* alcímmel. Bp., 1887. Singer és Wolfner könyvkereskedés kiadása. Egyetemes Regénytár II. évf. XVI. köt. 129–149. l.
- III.** a) *Urak és parasztok.* [2. kiad.] Bp., 1891. Révai Testvérek kiadása. MKM 6. köt. 109–121. l.
 b) 3. kiad. 1894. Ua.
 c) 4. kiad. 1900. Ua.
 d) 5. kiad. 1902. Ua.
 e) 6. kiad. 1904. Ua.
- IV.** *Jk 27. köt. Kisebb elbeszélések IV. köt. Bp., 1910. 84–94. l.*

A valódi és költött elemek ötvözése

Az elbeszélés bevezető mondatában Mikszáth pontosan megemlíti története forrását: Mikulik József »Magyar kisvárosi élet« című könyvét. A munka 1885-ben jelent meg Rozsnyón, teljes címe a következő: »Magyar kisvárosi élet 1526–1715. Történeti tanulmány. Írta és kiadta: Mikulik József. Képekkel és hasonmásokkal. Rozsnyó, Kovács Mihály könyvnyomdája. 1885.« A kötet terjedelme 295 lap, az értekezés a 245. lapon bevégeződik, ezután következik a 246–295. lap között a Függelék, amely latin, német és magyar nyelvű okiratokat, illetőleg azok részleteit tartalmazza. Bár a cím nem tünteti fel, de a szerző a bevezetésben már részletesen jelzi, hogy munkájában Rozsnyó történetével kíván foglalkozni a jelzett időhatárok között.

Ma már nem tudjuk megnyugtatóan eldönteni, hogy miként került Mikszáth kezébe a Rozsnyóról szóló történeti leírás. Talán eligazít az a tizenkét és fél évvel később tett utalása az *Idegen bőrök* c., 1898-ból származó karcolatában, amelyben arról szól, hogy ki miként »szállította« neki a témákat, honnan merítette történeteit. A jelen rajzzal kapcsolatban lakonikusan csak a következőt jegyezte meg:

„Szontagh Pálnét” Szontagh Páltól hallotta (Hi. 1. köt. *A saját ábrázolomról* Bp., 1914. 240. l.). E rövidke utalás arra a feltételezésre készlet, hogy Mikszáth parlamenti ismerőse, Szontágh Pál, aki az 1884–87-es ciklusban a Nógrád megyei Balassagyarmatot képviselte kormánypárti programmal (különben alakja MK parlamenti karcolataiban gyakorta felbukkant), hallhatott Mikulik könyvéről, arról, hogy abban a műben vagy egy őse, vagy egy két századdal korábban élt névrokona milyen kalandos úton házasodhatott. Ezt az eseményt a parlamentben is előadhatta, és így kaphatta Szontágh Páltól Mikszáth a történetet. Ez valószínűnek tűnő feltételezés, az azonban tény, hogy az író által az elbeszélésben is feltüntetett lapzámon, Mikulik könyvében a 131. lapon — »Az igazságszolgáltatás» c., IX. fejezetben — megtalálhatjuk Grünblath Erzsébet perének leírását. Ennek áttanulmányozása után érdekesen tetten érhető Mikszáth korábról is megismert forráskezelése. Kiténik, hogy mi volt az a mag, amely annyira felkeltette figyelmét, hogy abból a témát kibontsa. De nyilvánvalóvá válik az is, hogy melyek voltak azok az elemek, amelyek az írói képzelet szülőttei. Mikulik József könyve ma már ritkaság, ezért szükségesnek tartjuk teljes egészében idézni a forrásul szolgáló részletet:

»Grünblath Erzsébet, néhai Grünblath Gáspár volt rozsnyai polgár leánya, visszaküldte ifj. Gothardt Jánosnak, a rozsnyai főbíró fiának a jegyet és kijelentette, hogy ifj. Gothardt Jánost tiszteli, becsüli, de nem szereti és azért neje sohasem lesz. Miután a vőlegény minden fáradozása, atyja főbírói tekintélye és a két lelkész közbenjárása a leány elszánt macakosságán hajótörést szenvedett: a búsongó vőlegény Szakmáry Miklós deák személyében ügyvédet vallott és az esperességnél keresett orvoslást. — Az esperesség erre nem kis zavarba jött: Zabeller Péter superintendens tana, mely az eljegyzés felbontható volta mellett bizonyított, 1631-ben még hallatlan újítás volt, és a peres felek, mint gazdag és előkelő családok sarjai, némi tekintet érdemeltek. — A kereset beadása után a bíróság Fabriczi György jolsvai lelkész-esperes elnöklete alatt néhány lelkészből megalakult, s helyszínére, Rozsnyóra jött és itt 1631. évi február 5. és 10-ik napján összeült, kihallgatta a tanúkat, meghallgatta a feleket és pedig úgy a mátkapárt, mint ügyvédeiket (a leányt Miskolczy Pál deák védelmezte) és a békéltetés sikertelen maradván, a következő salamoni ítéletet hozta:

„ — — — hogy a szent házasságnak méltósága helyén maradjon 's az botránkozás és állhatatlanság efféle dolgokban eltávoztassék, ilyen büntetés alá kötelezzük az leányzót: hogy hét eszten- [131. lap] deig férjhez ne mehessen, menyekzői lakodalmaktól, táncoktól ez hét esztendő alatt tiltatatik: az bíró uramat, feleségét és az fiát becsületes emberek által kövesse meg tizenötöd nap alatt, minden költséget is ő térítse meg az bíró uramnak; az bíró uram fiát pedig köteleességétől fölszabadítjuk, hogy ezentül szabad legyen megházasodnia; sőt az leánykérőket is és kiváltképpen az itt való lelkipásztorokat tartozik az leányzót megkövetni és az ő kegyelmük becsületét megadni.”

Miskolczy Pál deák fényes védbeszéde, melyben vitatta, hogy az alig 13 éves alperes magát gyámja, Grünblath Márton tudta és beleegyezése nélkül oda nem ígérhette, kárba vezett, mert az ügyvédekől „tiszteletes, nemes, becsületes szent koronának” címzett bírság azzal okolta drákói ítéletét, hogy a gyámság a fiúknál 14, a leányoknál 12 éves korban megszűnik.

Ezen ítéletbe a vőlegény természetesen belényugodott, a menyasszony azonban ellene felebbezéssel élt, melynek következtében az ügy az 1631. április 23-ikán Jolsván összeült esperességi convent elé került, hol beható tanácskozás után az ítéletet megerősítették és egyszersmind kimondták, ha alperes 15 nap alatt az ítéletnek eleget nem tesz „tehát az eklézsiának társaságából és abban lévő szentséges sákramentumoknak ususából engedetlen volta miatt teljességgel minden kegyelem nélkül excommunicáltak és kirekesztetik és excommunicatióban mindaddig léssen, valámig magát megismervén és törvényünknek minden részeiben eleget téssen”.

„Az nemes leányzó” akkor sem hajolt meg az igazság előtt és ügyét Kassára Alaghy Menyhárd országbíró elé vitte, miért aztán az esperesség, mint konok perlekedőt, 25 forintnyi pénzbüntetéssel sújtotta. Erre Grünblath Márton belátta, hogy hasztalan küzd az egyház megrögzött felfogása ellen és lefizetvén a bírságot, rábírta nővérét, hogy az ítélet értelmében megalázza magát és megkövette, akiket illetett: a felek kibékültek és később [132. lap] (1631. október 6-án) a súlyos ítélet is annyiban enyhítést szenvedett, hogy a szegény leánynak, 1632. április 24-ik napján túl, házasságra lépni megengedtetett.

A „szent korona” eljárása, a személyesen kihallgatott serdületlen leány nehéz helyzete, a szívtelenség, amely az eljegyzés tényét az érdekelték boldogsága felé helyezte és az egyház hatalma, mellyel az országbíró sem küzdhetett meg, együttvéve hű, de visszataszító képét adják az akkori időknek, mely pedig Rozsnyóra nézve nem az excommunicatio, hanem a protestáns lelkiösméreti szabadság korszaka vala.*

*Lásd a gömői ág. ev. esperesség csetneki könyvtárában őrzött Schröter-féle jegyzőkönyv 215—229. lapjait. Grünblath Erzsébettel 1633-ban már mint iglai Szontagh Pál nejevel találkozunk. [133. lapon]

A Mikulik József könyvéből vett részlet egyértelműen igazolja, hogy Mikszáth a megnevezett forrásból merítette az eljegyzés felbontásából támadt per tényét, a vőlegény nevét, apja főbírói posztját, a menyasszony nevét, árva voltát. (Mikszáth ugyan Grünblath Erzsébet korát huszonhárom évben jelölte meg, Mikulik viszont tizenhárom évesnek jelezte. Az évkorváltoztatás minden valószínűség szerint abból származhatott, hogy míg a XVII. században a leányok tizenéves korukban mentek férjhez, addig Mikszáth olvasói számára a húszas életéveiben levő leányra kiszabott büntetés volt a jobbban érthető.) A forrásmunka adta továbbá frónk számára a két ügyvéd

nevét (a Gothard-család ügyvédjének keresztnévét MK Miklósról Pálra változtatta), a történelmi forrásból azó szerint idézte a bírói ítélet *»elvi«* részét. Ugyancsak Mikuliktól vette át a Kassán székelő Alaghy országbíró eredménytelen közbeavatkozási kísérletének mozzanatát (az országbíró keresztnévét Menyhédról Lőrincre változtatta). Végezetül a történelmi forrásból származik a boldog megoldás is: két évvel a drákói ítélet kimondása után Grünblath Erzsébettel *»mint már iglai Szontágh Pál nejjével találkozunk«*.

A történet idézett magján kívül MK Mikulik munkájának más-más helyéről is merített helyszínt, hangulatot és történelmi atmoszférát idéző mozzanatokot. Ezek a következők:

1. A város helyszínei.

a) *»A főpiacon, a csetneki és a jólési utcán«* (31 : 21–22). Mikulik a következőket írta: *»A város főrészt képezte a tágas négyesögű piac . . . Ezenkívül volt még 5 főutca, ú.m. csucsomai, váraljai (Burgasse), berzétei (Hundsдорfgasse), csetneki és jólési utca, melyeket korszakunk végéig kapu és szükség esetében torlasz (gát, Schranken) zárt el.«* (I.h. 16. l.)

b) *»A Pozsáló hegy alján elterülő zúzdák, kohók és hámorok«* (32 : 37–38). Mikulik munkájában a hegyoldal így szerepel: *»a Pozsálót összevissza túrta a bányászok hangyaszorgalmú népe«*. (I. h. 21. l.)

2. *Az ügyvéddé válás módja.* Mikszáth rövid eszmefuttatást írt arról, hogy miként lehetett valaki az 1600-as években ügyvéddé (33: 21–27). Ezt a mozzanatot is Mikulik munkájából merítette: *»Az ügyvédi jogosultság a városi tanács, az esztergomi érsek, vagy az országos ítélőszék előtt kimutatott illetőleg elismert jártassághoz volt kötve, amely jártasságot nemcsak iskolákban, hanem az irodákban is lehetett megszerezni; ki e pályára hajlamot érzett ti. valamely ügyvédhez irnokul vagy segédül szegődött és magát ily minőségben, vagy a bíróságoknál rövidebb-hosszabb idő alatt a fogalmazásban és a jogtudomány elemeiben kiképezvén, mesterétől bizonyítványt kapott, melynek alapján ügyvédnek ismertetett . . . Ilyen körülmények között és miután az ember oly könnyen ügyvéd lehetett, nem csoda, ha a magyar nemzet „jogász nemzeté” lett . . .«* (I.h. 140. l.)

Mint láthattuk, az alaptörténet és a színező elemek valóban Mikulik könyvéből származnak. Viszont a történet másik főszereplője: az országos híró rozsnói toronyóra és a vele kapcsolatos bonyodalmak, valamint a kivezető megoldás, már az írói képzet szülötte. Mikulik könyvében szerepel a torony. Csapán a következőket írta róla: *»A piac közepén már felvett korszakunk elején [tehát az 1500-as években] órával ellátott torony állott, melyhez Lippay György érsek 1658–59-ben a jezsuiták számára a város költségén (mint látni fogjuk büntetés fejében) egy harmadik templomot építtetett . . .«* (I.m. 17. l.) Viszont az egész munkában többet nem olvashatunk a rozsnói toronyóráról. Ez egyértelműen arra utal, hogy a világhíró rozsnói toronyóra éppúgy írói ötlet, mint az a história, hogy a

Szontagh Márton remekelte óra a Grünblath Erzsébet mátkaságának felbomlásával egyidőben romlott el, és természetesen az is írói lelemény, hogy az elromlott órát úgy indította meg újra Szontagh Márton, hogy tizenkétszer gyorsabban mutatta az időt, hogy a Grünblath Erzsébetre kiszabott büntetés hét év helyett hét hónap alatt teljék le.

A *Szontágh Pálné* c. elbeszélés alaptörténetét Mikszáth tehát Mikulík könyve segítségével az egykorú jegyzőkönyvek lapjairól emelte ki. A felbomlott mátkaság motiválására, a mese szövetének színesebbé tételére alkotta meg a toronyóra történetét. A két szálát leleményesen összefűzte, és a valódi történethez így romantikus színezetű háttérrel festett.

Itt említjük még meg, hogy az egykorú napilapok híradása szerint a »Hölgyek Naptára az 1887-es évről c. kalendáriumban, amely 1886 novemberében látott napvilágot, megjelent Mikszáthtól *A rozsnói óra* címen egy történet. Mivel a kiadvány közgyűjteményeinkben hozzáférhetetlen, nem állt módunkban feldolgozni, de valószínűnek tartjuk, hogy a *Szontágh Pálné* c. elbeszélés módosított című változatát tartalmazhatja ez a másodközlés.

Szövegváltozatok

Az elbeszélés U-beli közlése után MK szövegét beillesztette *A fészek regényei* c. elbeszéléskötetbe. Következő alkalommal az életműkiadás sajtó alá rendezésekor az *Urak és paraszok* 2. — 1891-es — kiadásához csatolta ezt az elbeszélést (az *Urak és paraszok* 2. kiadásának alakulásáról ld. Krk 36. köt. 242. lapján levő összegezésünket). A kiadás sajtó alá rendezésekor néhány változtatást végzett a szövegen. Ez jelent meg a MKm további négy kiadásában, és innen került át a Jk 27. kötetébe. A Krk jelen kiadása a textológiai elveknek megfelelően a Jk szövegét közvetíti, de a korábbi közlések alapján javítottuk a szövegromlást, illetőleg torzulást.

Lap Sor

- 32 4 odavan mindkettő (U, A fészek: odavan mind a kettő)
 9 Az Uban nem került új bekezdésbe »A városi magisztrátus ...« kezdetű mondat.
 23—24 U, A fészek, Krk: Nem árulta volna ő azt el azért sem, mert hiszen éppen azért volt világraszóló az óra, mert csak (Urk²⁻⁶, Jk: Nem árulta volna ő azt el azért sem, mert csak [minden valószínűség szerint az 1891-es kiadásból szedéshiba folytán maradt ki a szöveg !])
 24 csak egy volt (U, A fészek: az »egy« szó kurzív szedéssel.)
 27 a rozsnói óra szerint vétessék az idő (U, A fészek: a hét szó kurzív szedéssel olvasható !)
 33 : 10 Miért (U: Mért)
 30 Miskolczy (U, A fészek: Miskolczi)
 ,, 33 Szontágh (U: Szontagh)
 34 : 5 U, A fészek, Krk: a bfróságot a két prókátor (Urk²⁻⁶, Jk: a

Lap Sor

- bíróságot a prókátor [az 1891-es kiadásból valószínűleg szedéshiba következtében maradt ki a szó !])
- 35 : 8 de ez meg sem (U, A fészek: de az meg sem)
 25 mert a tiszteletes urat szereti. (U, A fészek: a jelzett szavak kurzív szedéssel találhatók.)
- 37 »A fiatal pap . . .« kezdetű mondat az Uban új bekezdésben található.
- 39—36 : 4 Az idézet az Uban és A fészek . . . c. kötetben kurzív szedéssel található és az idézőjel után csillag következik, és ehhez a következő lapalji jegyzet tartozik: *Hüeles másolat az eredeti ítéletből.*
- 36 : 32 ördögökkel (A fészek: ördögükkel)
 34 kieszközöltek, melyben (U, A fészek: kieszközöltek *őle*, melyben)
- „ 37 No hiszen (U: No iszen)
- 37 7 a jólészi (U: a jólészi)
- „ 27 öreg csóválta (U, A fészek: öreg *csak* csóválta)
- „ 38 csakugyan megindult (U: csakugyan *újra* megindult)
- 38 9 legidősebb (Jk: legidősebb [javítatlan nyomdahiba !])
 32 U, A fészek, Krk *A magisztrátus elkezdett tanácskozni.* (Urak ²⁻³, Jk: Ez a mondat valószínűleg szedési hibából kifolyólag a jelzett kötetkiadásokból kimaradt !)
- 39 : 3 most jár (U, A fészek: a két szó kurzív szedéssel olvasható.)
 4 ahogy azelőtt járt. (U, A fészek: a három szó kurzív szedéssel található.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 32 : 6 *a híres Albertus Turibius* — A bevezető fejtegetésben jeleztük, hogy a rozanyói »világhírű toronyóra« MK írói leleményei közé tartozik, így a svájci órásmester neve is a képzelet alkotása.
- 19—22 Szontágh Márton megnémíttatása. — MK azzal a művészi fogással, hogy későbbi krónikák állítására hivatkozott, azt a látszatot keltette, hogy ezt a feltételezést is Mikulik könyvéből meríttette.
- 33 : 21—27 Az ügyvédek helyzetéről. — Ld. a bevezetőben kifejtetteket.
- 34 : 1—3 Az evangélikus papok öltözetéről. — Hasonlóan írta le MK Geduly szuperintendens ruházatát *Az új főrendiház első ülése* c., 1885. szeptember 27-én megjelent karcolatában (Krk 71. köt. 92. l.)
- 35 : 39—36 : 4 A papi bíróság ítélete. — A bevezető fejtegetésben teljes egészében idéztük Mikulik könyvének erre vonatkozó részét. Az általa közölt ítélet szövege még más kikötéseket is tartalmazott a továbbiakban (ld. ott a 158—159. lapon).

Lap Sor

37 : 11 — 12 *Ő volt a híres óra alkotója; nemességet is kapott a királytól érte (az iglói előnévvel).* — MK Szontágh Pál *iglói* nemesi előnevét Mikulik könyvének 134. lapjáról merítette. De az már az író képzeletének terméke, hogy ezt az előnevet Szontágh Márton kapta a »rozsnói óra« megalkotásáért.

KÖLCSÖN A KIRÁLYNAK

- M** I. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 3., 1. évf. 1. sz. (5. l.) Névjelzés nélkül.
II. *Club és folyosó. Polüikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai Testvérek kiadása. 40—42. l.
III. a) *Club és folyosó* [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MK* 8. köt. 41—43. l.
b) 3. kiad. 1896. Ua.
c) 4. kiad. 1901. Ua.
d) 5. kiad. 1904. Ua.
IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok. II. köt. Bp., 1910.* 23—25. l.

A szövegről

A jelen Krk a textológiai elveknek megfelelően a Jk szövegét közvetíti. Az U-beli első közlés után MK minden változtatás nélkül illesztette a *Club és folyosó* c. kötet első kiadásába a rajz szövegét, majd ugyancsak minden változtatás nélkül jelentette meg a további kiadásokban.

Keletkezéséről

A valószínűleg az 1860-as évekről fennmaradt anekdotát MK vármegyei szolgálata idején hallhatta, és a király iránti segítőkészség furfangos népi megnyilvánulásának emlékeként őrizte meg. (Erdemes utalásként megjegyezni, hogy a *Kölcsön a királynak* c. írás humoros változatban ugyanazt a népi naivitást őrzi, mint a *Bede Anna tartozása* a maga romantikus-érzelmes hangvételében. Ld. Krk 32. köt. 103—106. l.)

A történetben szereplő egyetlen fogódzó, a Becse helységnév nyújt további támaszt, hiszen a múlt században meglévő két Becse utótagot magában foglaló helységnév a Bács-Bodrog megyében a Tisza partján fekvő Óbecse és a Tisza másik oldalán elterülő, már Torontál megyéhez tartozó Újbecse, vagy másképpen Törökbecse egyaránt távol esett frónk pátriájától. Elképzelhető, hogy az anekdota a két Becse község egyikéből eredhet, de az is lehetséges, hogy MK helyezte a történetet a számára távol eső Becsére.

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

52 : 28 *stajeramt* — a német *Steueramt* 'adóhivatal' szó magyaros kiejtést őrző formája.

AZ AMERIKAI NYULAK

- M** I. *Urambátyám*. (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 3., 1. évf. 1. sz. (6., 7. l.). Névjelzés nélkül.
- II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai Testvérek kiadása. 43–46. l.
- III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. MKM 8. köt. 44–47. l.
b) 3. kiad. 1896. Ua.
c) 4. kiad. 1901. Ua.
d) 5. kiad. 1904. Ua.
- IV. *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok. II. köt. Bp., 1910.* 26–29. l.

A szövegről

A jelen Krk a textológiai elveknek megfelelően a Jk szövegét közvetíti. MK az első U-beli közlés után a szöveget változatlanul illesztette az első kötetkiadásba, majd a további közlések alkalmával sem módosított a szövegén.

Kossuth Lajos Egyesült Államokban kiadott értékjegyei

A MK által megörökített történet Kossuth Lajosnak az 1851 végén és 1852 első felében az Amerikai Egyesült Államokban tett utazása idején kibocsátott, ún. Kossuth-dollárokhoz fűződik. Ez a hitellel New Yorkban készült, 1852. febr. 2. és júl. 1. dátumokkal került kibocsátásra 1, 5, 10, 50 és 100 dolláros címletekben. Az értékjegyek — az Egyesült Államokban kibocsátott papírpénzekhez hasonlóan — az értéküktől függetlenül egyforma nagyságúak voltak: szélességük 19 cm, magasságuk 10 cm; finom acélmeteszésű lapokkal fehér pergament papírra nyomták fekete színben, Kossuth arcképével, illetőleg álló alakjával Magyarország és az Egyesült Államok ipar, kereskedelem, művészet géniuszaival s gyönyörű Guilloche-kivitelfű ékítményekbe foglalt értékjelző számokkal; szövegük angol, alul L. Kossuth, a kisebb értékűeken nyomtatva, az 50 és 100 dollárosokon sajátkezűleg, fekete tintával írva. A 100 dolláros szövege: HUNGARIAN FUND. This certificate Will entitle the holder to ONE HUNDRED DOLLARS With Interest at the rate of Four per

cent per annum from this date, the principal payable in ten equal annual Installments from the date of, the establishment in fact, of the Independent Hungarian Government, and with interest thereon payable halfyearly after the last above date, and at the National Treasury of such Government, or at either of its Authorized Agencies in London or New York. Dated New York July 1. 1852. L. Kossuth. — Magyar fordításban: »MAGYAR ALAP. Ez az igazolvány feljogosítja tulajdonosát SZÁZ DOLLÁRra és négy százalékos kamataira évenként a mai naptól számítva; a tőke visszafizetendő évenkénti tíz egyenlő részletben a független magyar kormány tényleges megalakulásától számítva, a kamatok pedig félévenkénti részletekben fizetendők ugyanezen időponttól számítva ennek a kormánynak Nemzeti Kincstáránál vagy erre feljogosított ügynökségeinél Londonban vagy New Yorkban. Kelt. New Yorkban 1852. július 1. Kossuth L.«

A Kossuth-dollárokról már a Pallas Lexikon is írt (10. köt. 832. l.), de újabban Kossuth Lajosnak az USA-ban kiadott érték-papírjairól ld. Balassa József: »Kossuth Amerikában«. Bp., 1931. 73–77. l. Balassa az értékjegy bemutatásán kívül részleteket közöl Kossuth Clevelandban elmondott beszédéből, ahol többek között Kossuth a következőket adta tudtul: »Örömmel jelenthetem Önöknek, uraim, hogy sok nehézség után a tervezett kölcsön kötvényei készen vannak a kibocsátásra. Ez ugyanis leköti időm egy részét. Intézkedni fogok, hogy Magyarország minden központi egyesülete el legyen látva ilyen kötvényekkel, hogy viszont ők lássák el a vidéki egyesületeket. Bizalommal hiszem, hogy az ilyen egyesületek alakítása és a kölcsönkötvények kibocsátása egymást kölcsönösen támogatni fogja, különösen ha nagylelkű, energikus emberek adják oda segítségüket a jótékony ügynek . . .« (Balassa: i.m. 77. l.)

A MK által megírt történet az abszolutizmus korában, valószínűleg nem sokkal a Kossuth-dollárok kibocsátása után, az 1850-es évek derekán történhetett meg, amikor Magyarorszáig eljutottak az USA-ban kibocsátott kötvények. Írónk dinasztikus érzelmű fűhősét Bíró Bertalannak nevezi, szemmeláthatólag költött névvel illetve az anekdota alakját éppúgy, mint felesége nevét, akit »Meszlényi leány«-nak nevezett. MK számára nem a történelmi figura, hanem a történelmi atmoszféra ábrázolása volt a lényeges. S ezt a feladatot sikerrel meg is oldotta.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

40 : 9 *svargelb* — sárga-fekete, ez volt a Habsburg-ház színe, átvitt értelemben osztrákbarát.

41 9 *Kufstein* — az ausztriai Tirolban lévő, az Inn partján álló vár állami fogházul szolgált. Itt volt korábban bebörtönözve Kazinczy Ferenc és Wesselényi Miklós is. A világhosi fegyverletétel után számos magyar szabadságharcost börtönöztek itt be várfogolyként.

Lap Sor

- 41 : 18 *a császár színe elé* — az utalás I. Ferenc József-re vonatkozik, akit 1848. dec. 2-án koronáztak császárrá.
21 *A mindenható Kempen miniszter uralkodott.* — Johann Franz Kempen, Freiherr von Fichtenstein (1793—1863) 1849-ben az osztrák csendőrség vezetésével, 1852-ben a rendőrség megszervezésével bízták meg rendőrminiszterként.
42 : 6 *trafikál* — mesterkedik, fondorkodik
25 *domine spectabilis* — tekintetes úr
29 *canis mater* — latin nyelvű diák szitkozódás, a.m. kutya-teremtésit, ebadta

ÁRVA

- M I. *Magyar Ifjúság.* (Fel. szerk.: Kürthy Emil.) 1886. január 3. 3. évf. 1. sz. (15—16. l.) Teljes névjelzéssel.
II. *Magyarország lovagvárai regékben. Bp., 1890.* Révai Testvérek kiadása. 67—69. l.
III. a) *Magyarország lovagvárai.* [2. kiad.] Bp., 1894. Révai Testvérek kiadása. MKM 11. köt. 139—141. l. [Megelőzi *A kis primás* c. regény 1—80. l.]
b) 3. kiad. 1901. Ua.
IV. a) *Magyarország lovagvárai regékben. Bp., 1903.* [4. kiad.] Révai Testvérek kiadása. 59—61. l.
b) 5. kiad. 1905. Ua.
V. *Jk 47. köt. = Hí 15. köt. Magyarország lovagvárai regékben. Bp., 1917.* 45—46. l.

A rege forrása

MK várregéi keletkezéséről és az író által felhasznált forrásokról a Krk 35. kötetének 277—281. lapján részletesebben szóltunk. A regék befejező csoportjának közlésekor Bisztray Gyula a Krk 40. kötetének 149—155. lapján további fejtegetéseket fűzött e történetek keletkezéséhez, különös tekintettel az 1890-es köteté váló formálásuk szempontjaira.

Az Árva várról szóló rege forrása feltételezhetően egy, az 1850—60-as években a VÚban megjelent leírás lehetett, amelynek szövege névjelzés nélkül újból napvilágot látott az ugyancsak Nagy Miklós szerkesztette »Magyarország képekben. Honismertető album« c. kiadvány I. kötetében (Pest, 1870. 115—116. l.) Az itt megjelent közleményt teljes egészében közöljük. Dőlt szedéssel jelezzük azokat a részeket, amelyek ténymegállapításaikkal vagy megfogalmazásaikkal támaszt és segítséget jelenthettek MK számára:

»Az Árva és a Vág legjelentősebb mellékfolyóihoz tartozik a Kralován falun alul egyesül vele. Zord, terméketlen havasi földön

zuhog alá, melyet magas hegyek szegélyeznek. Nyugat felé a szép, gúla alakú Sztocha mered föl; délre a meredek lejtőjű Szip s valamivel odább a Fátra hegység sziklaormai látszanak; délkelet felé a hatalmas Chocs (kocsi) emeli föl nyereg alakú tetejét; északkeletre a Magura hosszu, zöldellő gerince nyúlik el, s végre kelet felé az észak-déli irányban elnyúló Tátra ormai tornyosulnak fel.

E folyó mellett fekszik Árva megye legérdekesebb helye, az *árvai vár*. Egy kúpalakú hegynek csúcsát és oldalát foglalja el, mely hegy az Árva folyó egyik jobboldali mellékvölgyében, amattól nem messze, egészen elszigetelten emelkedik, nyugat, dél és észak felé csaknem függőleges lejtőjű, kelet felé pedig három fokozatban lejtősödik.

A vár tulajdonképpen három külön várból áll, melyek a hegyoldal három magassági fokozatán, közvetlenül egymás fölé épültek. A nyugati hegyoldalon felfutó út a külső, legalsó kapuhoz viszen, mely nem nagy eresztékbe nyílik. E kapu fölött még jó állapotban levő szobát találunk, amely most őrtornyául szolgál. Valami 30 lépéssel odább a másik kapu van, mely fölött szintén még lakható helyiségek vannak, s mely hosszú, boltozott folyosóra nyílik. E folyosó homlokán felírás olvasható, melyből kitetszik, hogy a tűz által 1800-ban tetemesen megkárosult várat gr. Zichy Ferenc javíttatá. Valami 10 lépéssel odább a 3-ik kapu van, melytől balra faragott kővel burkolt terjedelmes udvarba jutunk, melyből a második kapu fölötti helyiségekbe följárunk. A harmadik kapu az alsó vár udvarára vezet, melyet a tulajdonképpeni várépületek környeznek, ti. a vártemplom, a várkápán lakja, melyben most a börtönőr lakik, s más építmények, melyek börtönül szolgálnak. Ugyanott van az egykori fegyvertár is, mely azonban most üres, miután az ott volt régi fegyvereket 1848-ban elvitték. Egyik csinos s még jó karban levő lak ajtaja fölött fekete márványtábla van, melynek feliratából kitetszik, hogy az alsó vár s név szerint a vártemplom 1611-ben *Thurzó György nádor költségén megújították és kiágították*. A vártemplomban csinos oltárt találunk, ettől balra *Thurzó György fehérmárványból faragott, életnagyságú kép szobra* van, mely alatt fekete márványtáblán hosszú felirat olvasható. Az alsó vár lapos sziklasíkot foglal el; még valamennyi építménye lakható s részben vármegyei börtönül szolgál. A családi levéltár is ott tartatik.

Feljebb a középső vár terjed el, melybe dobogón keresztül mentek be. A kaputól jobbra a hajdani őrhelyek, s ezekkel átellenben az istállók maradványai láthatók. A kis terjedelmű udvar egyik szögletében félig a sziklába vájt, félig rakott boltozat van, mely igen mély és dús vízü, de már omlatag kutat fed. Ettől jobbra a sziklába vájt, és már szintén beomlott üreget találunk. Úgy látszik, hogy a várnak e második részére a legtöbb gondot fordították, mert még most is nagy pompának nyomaini láthatók rajta. A *külső falakon még némi festések is láthatók*, melyek tanúsítják, hogy a vár, valamint hazánk több más vára is, egykor kívül festve volt. E középső vár néhány év előtt a tűz által nagyon megrongáltatott; a legett fedeleket helyreállították ugyan, de a falműveken nem tettek meg a szükséges javításokat, s azok már dőledeznek.

A középső várból falépcsőn a felső várba jutunk, mely egészen a 432 láb magas hegynek tetején épült. Elsőben terjedelmes helyiséget találunk ott, melyben víztartó van; ebbe az eső víze csöveken vezetett. Mindjárt mellette a szélmalom állott, mely már eltűnt. Jobbra egy lépcsőzet boltozott szobába visz, melyet az ajtaja fölött olvasható felirat szerint Thurzó György építtetett 1561-ben. E szobából 12 lépcsőn alászállva, 6 láb hosszú és magas, de csak 3 láb széles helyiségbe jutunk, melynek *vasrostélyos ablaka van. E kis szoba, úgy mondják, azon hely, hol Mátyás király 1484-ben Váradi Péter kalocsai érseket bebörtönözteté* [lapalji jegyzet: *A hagyomány szerint Mátyás ezt mondta: „Arva fuisti Petre, arva eris, et in Arva morieris” (Váradi Pétert tudniillik mint árvagyermeket Vitéz János n.-váradi püspök udvarába fogadta s neveltette)] s hol az a megsértett király haláláig fogva volt. A vár legmagasabb épületébe csigalépcső vezet. A felső vár is leégett, de fedelei szintén helyreállították.*

Az árvai vár eredetéről nincsenek biztos adataink. A monda szerint a templomosok építették. Eredetileg királyi vár volt, Róbert Károly és I. Lajos idejében, mint Lengyelország elleni véghely, erősen megerősítették. De a királyok ismételve zálogba adták, nemcsak egyes magyar, de lengyel és sziléziai urak is. I. Ferdinánd valami sziléziai embernek zálogosította el, Thurzó Ferenc kiváltotta, s I. Ferdinánd ennek írta be. Így az árvai vár s a hozzá tartozó javak, 6 mezőváros és 75 falu a Thurzók birtokába kerültek: György nádor királyi adományt kapott, melynek erejénél fogva a várat és uradalmat leányági ivadékaira is szállíthatta. Thurzó Ferenc és György a várat megnagyobbították és igen pompásan fölszerelték.

Az árvai uradalmat jelenleg is Thurzó György két leányának örökösei bírják. A vár tövében Arva-Várallya kis helység terül el, s az Arva folyó tiszta habjai hőmpölyögnek.

A dőlt szedéssel kiemelt szövegeket áttekintve kitűnik, hogy MK forrásának felhasználásakor teljes egészében mellőzte a természeti táj leírását, a személyes látogatás érzését keltő szemléletes megelevenítéseket, mindazokat az utalásokat, amelyek a vár XIX. századi állapotára és felhasználására vonatkoznak. Csak a történelmi hangulatú elemeket hasznosította a cikkből, egy-két lakonikus megjegyzést fűzött az eseményekhez, megfogalmazásában kissé túlzottan ügyelt fiatal olvasói történelmi ismereteire. A tudatosan mellőzött leíró mozzanatok arra is utalhatnak, hogy MK nem járt a vár környékén, nem ismerhette a tájat, és ez befolyásolhatta az ismeretlen szerző szövegének felhasználásakor.

A vártörténetek keletkezéséről és forrásáról adott általános tájékoztatónkban részletesen kifejtettük (Krk 35. köt. 277–280. l.), hogy MK forráskezelését figyelembe véve, a várregékhez nem fűzünk adatkiegészítő vagy adathelyesbítő tárgyi magyarázatokat, mert nem feladata a jelen Krk-nak az író által felhasznált különböző forrásértékű adatok történelmi hitelének vizsgálata.

A SZOMORÚ EMBER

M *Pesti Hírlap. 1886. január 8., 8. évf. 8. sz. (1., 2. 1.)* A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

MK szerzősége és a téma

A névjelzés nélkül napvilágot látott írást Rubinyi Mózes beiktatta a Mikszáth-íráások sorába, bár döntését nem indokolta, és semmi kommentárt nem fűzött a rajz címe után. (»Bibliográfia«. Bp. 1910. 121. l.)

A jellegzetes kompozíción és a stílusfordulatokon kívül MK szerzőségét bizonyítja az előadási mód is; a még vármegyei eredetű anekdotát mint szerkesztőségi eseményt adta elő. Távoli ismerőse tőle, az újságírótól kért segítséget és protekciót a szánalmasan visszataszító archerendezésű unokaöccse számára.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

46 : 18 *dikció* — beszéd, szónoklat

35 *desperált* — elkeseredett, lehangolt

A KORMÁNY TÁMASZAI

- K** PIM Kézirattára. Darnay-hagyaték.
- M** I. *Ország-Világ.* (Fel. szerk.: Degré Alajos.) 1886. január 9., 7. évf. 2. sz. (21—22. l.) *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai Testvérek kiadása. 7—13. l.
- III. a) *Club és folyosó.* 2. kiad. Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MKm* 8. köt. 8—14. l.
b) 3. kiad. 1896. Ua.
c) 4. kiad. 1901. Ua.
d) 5. kiad. 1904. Ua.
- IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok. II. köt. Bp., 1910.* 7—12. l.

Egy választási történet mint témaforrás

A kormány támaszai c. elbeszélés jellegzetes példa arra, hogy hogyan őrződött meg egy korábban hallott téma Mikszáth emlékeztében, és alig két év múlva miként kerekedett a kis magból egy önálló

elbeszélés. A témát az 1884-es választási hadjáratok előkészületei hónapjaiban hallhatta és azon melegében bele is szőtte a *Korteszkezők* c. karcolatába. (Ld. Krk 68. köt. 33–34. l., és a hozzáfűzött jegyzeteinket a 238–239. l.)

MK a jelen elbeszélésben már nem köti a választásokhoz az évente egyszer a szubvenció megszerzéséért kinyomtatott hetilap történetét. Az álszerkesztővel folytatott képzeletbeli párbeszéddel fokozatosan tárja fel e furcsa »megélhetési forma« műhelytitkait.

A kéziratról

A PIM Darnay-hagyatéka az első kéziratoldalt őrizte meg egy 21 × 16 cm nagyságú kéziratlapon. A szöveg a címen kívül a 47 : 1–29 sorig terjedő szöveget tartalmazza. A K jobb felső sarkában ceruzaférfás olvasható: »Korrektúrát kérek belőle, mert sietve irtam«. A megfogalmazás MK személyére utal, de a hevenyészett megjegyzés betűképe egyáltalán nem kelti bennünk MK kézírásának képzetét.

Szövegváltozatok

A textológiai elveknek megfelelően a jelen Krk a Jk szövegét közvetíti. Az Ország-Világ-beli (O-V) első közlést — a feldolgozott K-törödékből szedhetők a hetilap szövegét — követően MK néhány apró javítást tett a *Club és folyosó* első kötetkiadásának sajtó alá rendezése során. A későbbi kiadások is ezzel a szöveggel jelentek meg. A Jk is megőrizte a korábbi kötetközlések állapotát, két kisebb változtatást észlelhetünk.

Lap Sor

- 47 : cím A kormány támaszai (K: <Egy ?tanulságos? lap> A kormány támaszai)
1 sor előtt a K-ban kihúzott sor található: <Legyen az olvasó elkészülve>
1–2 Egy oly (O-V, Club¹⁻⁵: Egy olyan)
3 felnyitja (K, O-V: fölnyitja)
14–15 kívánságot csapta (K: kivánságot <oda>csapta)
15 nevem (a szó a K-ban aláhúzva, az O-Vban ritkított szedéssel található !)
16 magam (K: magamat)
21 újságokat, azaz a prænumerálást (K: ujságokat, <vagy is inkább> az az a prænumeralast.
48 : 1 kell lennie (a két szó az O-Vban ritkított szedéssel olvasható !)
8–9 A »Hírharsona« szerkesztősége és kiadóhivatal (A mondat az O-Vban ritkított szedéssel olvasható !)
49 : 28–29 Tönkretehetném (O-V, Club¹: Tönkretenném)
50 : 25 első lapra (a két szó az O-Vban ritkított szedéssel olvasható !)
35 nyomatnám (O-V, Club: nyomatnám)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 47 : 6 *összedispútál* — összeszóalkozik, összevész
7–8 *Daudet írta-e a Nábob-ot vagy Jókai?* — Alphonse Daudet (1840–1897) francia író művei az 1880-as évek elején ismertek voltak Magyarországon: az 1872-ben megjelent »Tartarin de Tarascon« Fái J. Béla fordításában 1882-ben; az 1881-ben franciául közrebocsátott »Numa Roumestan« ugyancsak Fái J. Béla tolmácsolásában már 1882-ben magyarul is olvasható volt. Más művében MK is hivatkozik a »Tartarin de Tarascon«-ra. Az itt említett »Nábob« franciául 1877-ben jelent meg »Le Nabab« címmel, a mű fordítása viszont csak 1906-ban kerülhetett a magyar olvasó kezébe. Így Mikszáth Daudet-nek ezt a művét csak a sajtó hírei alapján említhette meg.
- „ 21 *prenumerálás* — előfizetés
50 : 14 *egzisztál* — létezik, van, megvan
18 *szubvenció* — támogatás, pénzsegély

A PUSZTULÓ NEMESSÉG

- M I. *Pesti Hírlap. 1886. február 20., 8. évf. 51. sz. (1., 2. l.)* A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
II. *Jk 43. köt.=Hi 11. köt. Dekameron IV. Bp., 1917. 160–166. l.*

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

Egy régi gyermekkori emlék

A távolodó gyermekkor családi legendáját elevenítette fel ebben a rajzában Mikszáth. Azt a hiedelmet, hogy édesanyja, Veres Mária »magával hozta« a Nógrád megyei Veresek címerét, amelyen »a paizs kék udvarában zöld téren jobbról emelkedő zöld fenyőfa, mely mellett balról egy óz (vagy vadkecske) hátulsó lábain ágaskodik. A paizs fölötti sisak koronájából magyar vitéz emelkedik, jobb kezével kivont kardot tartva.« (Nagy Iván: »Magyarország családjai«. Pest, 1865. XII. köt. 150. l.) Az író vallomása alapján tartotta számon a »kecskés nemesi címert« a Mikszáth-irodalom egy része is (ld. Váradi Béla: »Mikszáth Kálmán«. Bp., 1910. 5. l.). Míg Miskolczy Simon János, Nógrád megyei levéltáros és az ő kutatásai nyomán Gyöngyössy László mutatott rá, hogy Mikszáthék nemességére nincs semmi hitelt érdemlő adat. (Miskolczy Simon János: »A Mikszáth-család története«. Bp., 1914.; Gyöngyössy László: »MK nemessége«. It 1912. 186–188. l.)

A tények ellenére a családi legenda a nemesi címerről kitérő lehetetlen gyermekkori élménye maradhatott Mikszáthnak. De nemcsak a címerre emlékezett, hanem a címerállat keltette csúfolódásokra és

arra a gyermeki elhatározásra is, hogy Brunsvik vitézhez hasonlóan világgá indul, és »rettenetes kardjával« új címet érdemel ki családjának és magának. Ezek a mozzanatok már írói pályája elején motívumokká és témákká váltak: 1878 októberében *A színházról* c. beszámolójának első felét ez a régi emlék töltötte meg. (Krk 55. köt. 53—54. l.) Novellisztikus alakban, de személytelen formában megírta 1882 januárjában a Hasznos Mulattató hasábjain megjelent *Az ősi címerben*. (Ld. Krk 33. köt. 68—72. l., és Bisztray Gyula jegyzeteit 262—263. l.) A gyermekkor emlékeinek motívumai bekerültek az 1885-ben keletkezett *A két koldusdiákba* is (ld. Király István keletkeztörténeti fejtegetéseit Krk 3. köt. 299—300. l., ill. a Tárgyi magyarázatok között a 326., 329. l.).

A korábbi előfordulásokat összevetve úgy tűnik, hogy a jelen elbeszélés közvetlen kiváltó oka egy, nem sokkal korábban szülőfalujában tett látogatás lehetett. Ekkor láthatta a gyermekkorban csodált és irigyelt két nemesi kúria pusztulását, majd ez idézhette fel benne újra — és minden korábbi megfogalmazásnál kerekebben és élményszerűbben előadva — a gyermekkor érzésvilágát. Ezt a feltevést támasztja alá az 1888-ban keletkezett *Az öregek* című elbeszélés is, amely a jelen elbeszélés végén leírt utazás emlékét idézte fel. Itt a gyermekkor alakjai mellett újból felmerül a falu két ellentétes végén álló, elhagyatottan düledező hajdani nemesi kúria látványa, és ebben az 1888-as elbeszélésben leírja, hogy felkereste az egyik lak elszegényedett és elaggott egykori tulajdonosait is. (Jk 28. köt. 84—94. l., megjelenik majd a Krk előkészületben levő 39. kötetében.) — Meg kell jegyeznünk, hogy a két nemesi család neve a jelen elbeszélésben Perthy és Szepsy, az 1888-as *Az öregek* című elbeszélésben meglátogatott öregeké pedig Myzer. Ha a két elbeszélés névadásának különbsége két valóban élő család neve elváltoztatásának ténye, akkor ez valószínűsíti a gyermekkori emlék meglétét. Természetesen abszolút bizonyítékunk nincs. De valamilyen okának kellett lennie annak, hogy MK megváltoztatta a két család nevét.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 51 12—18 Nemesi címer-ábrázolások. — MK ebben a felsorolásban szemelláthatólag nem egyes nemesi címerekről szól, hanem jellegzetes címerállatokat, illetve ábrázolásokat ír le.
- 52 : 6—7 *megvadult bika csillagos kék mezőben*. — A Perthy család címerének »leírása« jellegzetes nemesi címerábrázolások közé tartozik, melyhez hasonló a vonatkozó kézikönyvek tucatjával tartanak számon.
- 10—11 *egy bárdot tartó bozontos medve könyököl a címerük aranyvörös udvarában*. — A Szepsyek családi címerének »leírása« is a gyakori címerábrázolások közé tartozik, azonosításuk nem vezetne eredményre, mert ugyancsak több tíz hasonló feltalálható a kézikönyvek lapjain.

Lap Sor

- „ 52 19 *egy ágaskodó kecskét ábrázolt primitív zöld gallyak között.*
— Ld. a bevezetőben kifejtetteket és Nagy Iván leírását a
nógrádi Veres család címeréről.
- 53 3—4 *a híres Brunsvík, aki szintén nem volt megelégedve a címe-
rével.* — A Brunsvík lovag históriája az említett előző fel-
dolgozásokban is felmerül. (*A színházról.* Krk 55. köt. 53. l.,
Az ősi címer. Krk 33. köt. 69. l., *A két koldusdiák.* Krk 3. köt.
72. l.)
- 18 *asszentől* — besoroz
- 26—27 *S egyszer, mikor a fél éves vizsgán megbuktam* — Mikszáth-
nak ez az utalása valószínűség szerint rimaszombati diák-
éveinek első két évére vonatkozhat: az 1857/58-as tanévben,
az I. osztályban az első félévben több gyenge minősítést
kapott, de még a II. osztály első felében is vannak gyenge
előmenetelt tanúsító megjegyzések. »Megbukásról» nem
beszélhetünk, mert nem kalkulust, hanem jellemzést adtak
a tanárok. (Ld. Rejtő István: »Mikszáth Kálmán, a rima-
szombati diák«. Bp., 1959. 23., 26. l.)

A SZERENCSE KERÉKE

M *Pesti Hírlap.* 1886. február 26., 3. évf. 57. sz. (1., 2. l.) A Pest:
Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés nélkül.

Kötetkiadás:

Mikszáth Kálmán Művei tizennégy kötetben. (Összeállította: Véber
Károly.) Bp., 1969. Magyar Helikon. 12. köt. 41—44. l.

Keletkezéséről

A névjelzés nélküli írás kétségtelenül MK alkotása. A stílus-
jegyek jellegzetességén kívül szerzőségét bizonyítja a történetet be-
vezető, a szerencse kiszámíthatatlan szeszélyéről folytatott eszme-
futtatás (55 : 1—16), a más írásaiban is alkalmazott »konvulzív köhö-
gési roham« fordulat használata (58 : 7) és végül a történet csattanója
(58 : 17—20).

A sorsjegy szerencsés nyertesének történetét MK a PH szer-
kesztőségében vagy ismerősei körében hallhatta, és a mulatságos eset-
ben éppúgy rajztémát talált, mint az előző év végén megírt *Fortuna
szekere* boldogtalanná vált földjnyertesének esetében. A vakszerencse
mindkét írásnak alap gondolata.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 55 14 *eklat* — (fr.) itt: ragyogás
- 57 2 a »*Mercur*« *közlöny* — Az 1886-ban XII. évfolyamába lépő

Lap Sor

- hiteles sorsolási tudósítót Politzer Zsigmond szerkesztette, új számai a sorsjegyhúzások után jelentek meg.
- 57 6 *pudli* — itt: pult
- „ : 16 *maga az Orlice volt, vagy a nagy Mihalik.* — MK e két — ma már forrásokból feltárhatatlan — névvel minden valószínűség szerint két korabeli híres jóstehetségre utalhatott.
- 28 *treffer* — nyereségek

KÖZIGAZGATÁSI TÖRTÉNETEK

- M** I. *Pesti Hírlap. 1886. február 27., 28., március 3., 8. évf. 58., 59., 64. sz.* A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *S—n.* Három részletben, az alábbi részletezés szerint:
1. febr. 27. (58. sz.) *I. A korlátfa;*
 2. febr. 28. (59. sz.) *II. Egy bevert fej;*
 3. márc. 3. (64. sz.) *III. Egy vagon akta.*
- II. *Club és folyosó. Politikai öletek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888]. Révai Testvérek kiadása. 47—56. l.
- III. a) *Club és folyosó.* [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MKm* 8. köt. 48—57. l.
- b) 3. kiad. 1896. Ua.
 - c) 4. kiad. 1901. Ua.
 - d) 5. kiad. 1904. Ua.
- IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok II. köt. Bp., 1910.* 30—38. l.

Három történet a megyei és az államigazgatási bürokráciáról

A képviselőház napirendjén 1886. márc. 1. és ápr. 1. között a megyei közigazgatáson módosító, a köztörvényhatóságokról szóló törvényjavaslat általános és részletes vitája szerepelt. A kérdés már a bizottsági ülésen is élénken foglalkoztatta a képviselőket, különösen a megye jogaiért síkraszálló ellenzékiet. Mikszáth az első két történetet minden valószínűség szerint saját megyei tevékenysége idején hallhatta vagy esetleg tapasztalhatta. Erre mutat mindkettőnek finom árnyalatokkal való leírása, amely kiterjedt az összes ügyintézési folyamatokra, sőt az első történet előadásakor frónk több alkalommal arra hivatkozik, hogy »vegyük a legjobb esetet, hogy megfelelt minden.

A harmadik történet valószínűleg nem a megyei praxisából származik, hanem a képviselőház folyosóján hallhatta valamelyik nagyobb honatyai és némi pénzügyi tapasztalattal rendelkező képviselőtől.

A közigazgatási történetfűzér a parlamenti tárgyalásokhoz kívánt adalékkul szolgálni, a két héttel később keletkezett *A kedélyes delikvenssek* már a szenvedélyessé váló vita során jelent meg, és mint a jegyzetekben közzétett hozzászólások is érzékeltetik, az érintett képviselők azonnal reagáltak a mikszáthi beállítására, véleményét nyilvánították, illetőleg korrigáló észrevételeket tettek. (Ld. e kötet 176—180. l.)

Szövegváltozatok

A textológiai elveknek megfelelően a jelen Krk a Jk szövegét közvetíti. A három tagból álló történet PH-beli első közlése után MK a *Club* és folyósó első kötetkiadásába illesztve a ciklust, a szövegen csak minimálisan változtatott, s a későbbi kiadások ezt a változatot őrizték meg.

Lap Sor

- 59 : 3 keresztülmegy (PH, Club . . . ¹⁻⁵: köröszülmegy)
60 : 20—21 *Egy elromlott korlátfándl semmivel sem rosszabb téma egy bevert fej.* (PH: *Tegnap leírtam a korlátfa történetét közigazgatási szempontból, ma egy bevert fejet szerepeltetek már inkább törvénykezési szempontból.*)
64 : 19 *erélyes* (A PHban a szó idézőjel nélkül, ritkított kiemeléssel olvasható)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 59 : 18 *kollaudálás* — felülvizsgálás, ellenőrzés
„ 34 *approbál* — jóváhagy, engedélyez
„ 39 *curriculum* — folyása, menete valaminek
60 : 27 *violencia* — erőszak, erőszakosság
„ 39 *krimindlis* — itt: bűnügyi, bűncselekményre vonatkozó
61 : 11 *visi repertum* — helyesen: visum repertum, a.m. orvosi látlelet, orvosi bizonyítvány
22 *mappa* — térkép; itt: leírás
26 *Mikor a bosnyák és hercegovinai lázadás folyt 1875-ben* — MK utalása az 1875-ben Hercegovinában a török adószedők elleni zendülésre vonatkozik, amely Boszniára is áterjedt. A Monarchia a fokozódó orosz befolyás ellensúlyozására külpolitikailag nyomást gyakorolt a török portára a balkáni reformok érdekében, de kevés eredménnyel. Ezekben az években horvát földre menekült sok felkelő. A Pallas Lexikon adatai szerint 1877-ben a menekültek fenntartására több mint hárommillió forintot fordítottak (3. köt. 569. l.) A felgyülemlett politikai problémák következménye lett, hogy 1878-ban a Monarchia okkupálta Boszniát és Hercegovinát.
62 : 14 *retorta* — hajlított nyakú, körte formájú edény, itt: ellenőrző, módosító fórumokon átmenő ügymenet
63 : 10 *passzionátus* — szenvedélyes, lelkes

A KEDÉLYES DELIKVENSEK

K PIM Kézirattára. V. 1265

M I. a) *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. március 14., 1. évf. 11. sz. (1—2. l.) *Teljes névjelzéssel.*

- I. b) *Pesti Hírlap*. 1886. március 14., 8. évf. 73. sz. (1., 2. l.)
A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Teljes névjelzéssel*.
- II. *Club és folyosó. Politikai öletetek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai Testvérek kiadása. 14–17. l.
- III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MKm* 8. köt. 15–18. l.
b) 3. kiad. 1896. Ua.
c) 4. kiad. 1901. Ua.
d) 5. kiad. 1904. Ua.
- IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok*. II. köt. Bp., 1910. 13–16. l.

Grünwald Béla anekdotája Mikszáth találásában

A képviselőház 1886. márc. 1-től ápr. 1-ig tárgyalta a megye helyzetét újrafogalmazó, a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvényjavaslatot. Az ellenzéki képviselők többsége a megyei autonómia további csorbítását és a főispáni hatalom kiterjesztését látta és támadta a javaslatban. A vita zajlásáról részletes képet fest Mikszáth az ebben az időben keletkezett parlamenti karcolataiban (ld. *Krk* 72. köt. 141–189. l., a hozzájuk fűzött jegyzetek további részletekkel szolgálnak a vita jellegére vonatkozóan a 346–380. l.). Meg kell jegyeznünk, hogy a vita első napján Grünwald Béla a mérsékelt ellenzék tagjaként felszólalt, és kifejtette, hogy a közvélemény fokozott figyelemmel kísérte a törvényjavaslat előkészítését, mert az eltelt tizenöt év sem szüntette meg a megye és a kormány közötti bizalmatlanságot. A továbbiakban részletesen taglalta a megyei élet visszasságait, a választások során megnyilvánuló visszaéléseket. A törvényjavaslatot konzervatívnak tekintette, amely éppen ezért nem szüntetheti meg, hanem csak tovább súlyosbítja a meglévő problémákat. Grünwald véleménye szerint csak a köztörvényhozás államosítása oldaná meg gyökeresen a kérdést.

Grünwald Bélának a vitában leszögezett elvét azért érdemes felidézni, mert e gondolat jegyében adhatta elő a patriarchális megye jellegzetességének érzékeltetésére a tehetetlenné részegedett pandúrok történetét.

Két nappal a Mikszáth interpretálta történet után Szederkényi Nándor egy friss, alig féléves történetet juttatott Mikszáthhoz. Már nem a régi megyei pandúrok viselt dolgairól szólt, hanem a központsított csendőrség két tagjának az egyik Heves megyei községben részeg fővel elkövetett garázdálkodását írta le benne. Az összefüggések jobb megértése érdekében meg kell jegyezni, hogy Szederkényi Nándor a megyei autonómiát védelmezte, és a köztörvényhatóságokról szóló vitában, a képviselőház márc. 3-i ülésén elhangzott felszólalásában részletesen taglalta, hogy a centralizáció idegen a sajátos magyar fejlődéstől, és ennek bizonyítására történelmi példákat sorakoztatott fel. Így az alább közlendő friss zsandár-történetét azért adta elő, hogy ezzel is bizonyítsa: milyen lehetetlen és ellenőrizhetetlen helyzetet teremtett már a centralizáció első megnyilvánulása is. A PH 1886.

márc. 16-i számában, a PH tárcarovatában jelent meg Szederkényi írása, amelyhez MK *S-n* szignóval azonnal kommentárt fűzött, és itt már jelezte, hogy írói eszközökkel élt a Grünwald Bélától hallott történet előadásában. Következzék tehát a szöveg:

»Kedélyes zsandárok

Szederkényi Nándor képviselő úr a következő érdekes történetét közli velem mintegy replikaképpen a vasárnap megjelent »Kedélyes delikvensékt című tárcára:

1885-ik év szeptember havában Heves megyei Apc községben ekeversenyt rendezett a gazdasági egyesület. Ott volt a fél vármegye gazdaközönsége, igen sok külföldi és fővárosi vendég. A hatvani járás szolgabírája, ki maga is megjelent járási községe ez ünnepélyes versenyén, Hatvanból két zsandárt rendelt ki, hogy mégis legyen ott, ily nagyobb gyülekezethnél, esetleg a rend biztosítása végett. Ott volt a megye alispánja is, a vendégek tiszteletére. A verseny után oszlott a közönség, a gépészek pakolták eszközeiket. Egyszer csak jelentik a szolgabírónak, hogy nagy a baj, a zsandárok fel s alá lovagolva, vágatva lövöldöznek, a rend fenekestől felfordult. Jönnek az idegen gépészek szolgabíróhoz, alispánhoz, hogy csináljon rendet, mert a zsandárok mindenkít agyonlövással fenyegetnek, teendőikből kizavarták, az emberek futnak, a két zsandár örült módon szúr, vág, lövöldöz. A szolgabíró rögtön maga elébe rendeli a két zsandárt s parancsolja, hogy most már távozzanak a községből haza Hatvanba. A két zsandár azonban nem azért ivott bort, hogy engedelmeskedjék . . . revolvereiket rántva elő, s a szolgabírónak szögezve kijelentették, hogy itt ők parancsolnak, a szolgabírót letartóztatják, s követelik, hogy a szolgabíró ünnepélyesen jelentse ki, hogy ellenük panaszkodni nem fog. A szolgabíró letartóztatva lévén ekként, táviratoztattott Hatvanba az őrsvezetőhöz, hogy jöjjön s mentse meg őt a zsandárok hatalmától. Akik ott voltak vendégek az alispánnal együtt, sietve hagyták el erre Apcot, hogy hasonló sorsra ne jussanak. Hatvanból azonban nem érkezett segítség. A szolgabíró ekként letartóztatva s folyton a zsandárok revolvercsöve előtt állva, végre is szép szóra fogta a dolgot, mire kegyelmet kapott s a két zsandár nagy lövöldözés között a késő esteli órákban eltávozott.

Másnap azután, alispán, szolgabíró alázatos előterjesztéseket, fölterjesztéseket téve, harmadnap a két zsandár Kassára, a főparancsnoki helyre utazott el. Így volt 1885-ik év szeptember havában (gondolom, úgy közepe táján) Apc községben egy félnapi zsandár rémuralom inaugurálva.

Grünwald Béla bizonyosan tudja, valamint az ottani közönség is, hogy mi történt a két részeg pandúrral. A bűnhődés ott következett be. De azt, hogy az apci két részeg zsandárral mi történt, ki a szolgabírót is letartóztatta, se vicispán, se szolgabíró, se közönség nem tudja. A közönség s Apc községe azt hiheti, hogy Kassán dekorálták, s más vidéken alkalmazzák őket.

Mutassa meg kérem, ha terhére nem esik, e sorokat Grünwald Bélának, ki ha a részeg pandúrok esetén mélyen elszomorodott a megyeház ablakánál, a két részeg zsandár ezen esetre könnyekben fog bizonyosan kitörni, s vissza fogja vonni igen szavazatát, melyet a mai zsandár-intézmény megszavazására adott az országházban.

Szederkényi Nándor

Hát persze hogy így van ez, elég csúf dolog ez, — de nem hiszem, hogy Grünwald Bélát ki lehetne vele zökkenteni az ő kerékvágásából. Kivált most, mikor győzött, mert hisz a többség ővele van az államosítás mellett. A megyének úgy látszik beharangoztak, a közvélemény is elfordult tőle. Egy akkora miniszter is elég már, mint a kisujjam, hogy a centralizációt egészen körösztlvigye. Hiába való dolog, hosszú betegségnék halál a vége.

Ami pedig a „kedélyes delikvenseket“ illeti, a történetkéhez az igaz, hogy Grünwald mondta az anyagot, de mégis ártatlan benne.

Mert én nem bírván azt visszaadni úgy, amilyen páratlan szellemességgel ő mondta el, azért aztán elcsavartam, átídomítottam, hozzátoldtam, belőle elvettem és az élet Grünwald ellen fordítottam. Mert én őszinte szeretettel csüggök a megyén. S ha rajtam állana, bizony még a pandúrokat is kikaparnám a penész alól, hogy becséréljem őket a zsandárokért.

De hát nem tőlem függ, de a „generálistól“.

Ő pedig alig tehet többet.

Mert már úgysis *szélsőbaloldali hírbe keverte magát.*

S—n. 4

Mikszáth utolsó mondatához némi magyarázatot kell fűzni: Tisza 1886. márc. 2-i parlamenti felszólalásában beszéde egyik részében a megyei tisztviselők választás útján való hivatalba lépésének előnyeit ecsetelte. A miniszterelnöknek ez a taktikai megfontolásból származó megjegyzése meglepte Mikszáthot, és a márc. 3-i *A t. Házból* c. kareolatában ehhez hozzáfűzte, hogy Tiszának 17 év óta ez az első ellenzéki beszéde. (Krk 72. köt. 146. l.)

A következő nap, márc. 17-én Grünwald Béla nyílt levelet intézett Mikszáthhoz, ebben maga adta elő, hogy tulajdonképpen miként is szólott az elmondott pandúrtörténet, majd finom fordulattal megróttá Mikszáthot nem a történet átformálásáért, hanem azért, hogy még ebben az átalakított formában is úgy adta elő, mintha tőle hallotta volna, és mintha az eset őt mélyen elszomorította volna. Mikszáth a hozzá intézett nyílt levélhez újabb kommentárt fűzött, és ebben sajátosan világítja meg az általa eszközölt átalakítás frói okait. Következzék Grünwald észrevétele és Mikszáth viszontválasza:

»Nyílt levél Mikszáth Kálmánhoz

Kedves barátom !

Sok élvezetet közhözhetek eleven fantáziádnak s nem gondoltam soha, hogy még rám nézve a kellemetlenség kútforrása is lehessen.

Én neked tősevegés közben elmondok egy kis történetet.

Egy pandúrnak négy vagy öt jámbor tót delikvenst kell a megyeházba kísérni. Ősi szokás szerint a rabok útközben megvendégelik a pandúrt, minden útba eső kocsmában. A pandúr a sok ivás következtében képtelenné válik nagy missziója teljesítésére. A delikvenssek önfeláldozó támogatásával beér a megyeházba s ott a várnagy színe elé járulva azt mondja neki a delikvensnek egyike, aki a pandúr puskáját vitte: „Tekintetes uram, behoztuk ezt a pandúrt”.

Öt perccel később, a pandúr kurtavasra van verve s a lelkiismeretes várnagy komoly arccal jelenti nekem mint alispánnak az esetet; én pedig ez óriási komikum hatása alatt kacagva dőlök a legközelebb eső karszékbe.

Ezt a kis történetet neked is kacagva beszéltem el. De a te fantáziád ezzel nem érte be. Engem ez esetben „mélyen elszomorodottnak” állítasz a közönség elé, amit reputációmra nézve sokkal veszélyesebbnek tartok, mintha azt írnád, hogy a képviselőházban rossz beszédet mondtam. Mert ha ily komikus eseten nem kacagtam, hanem mélyen elszomorodtam volna, ez nálam a bárgyúság meglehetősen magas fokát jelentené.

De ami a legrosszabb, felbőszítetted ellenem Szederkényi Nándor barátomat is, aki előadásod után indulva, meg van győződve, hogy ez a kis víg történet a vármegye ellen van irányozva. Kérek, mondd meg neki, hogy ez eszem ágában sem volt és békítsd ki velem valahogy.

Elmondtam úgy, mint elmondtam egyéb komikus eseteket, tendencia nélkül, s ő mindég előnyösebb helyzetben van, mint én, mert az ő története a két részeg csendőrrrel nagyon sokkal komolyabb jelenség, s csak azt mutatja, hogy a legjobb intézmények is miképp romlanak meg kezünk alatt.

De vonjuk ki mindezekből a tanulságot: Ha valamit elbeszélünk, egy emberre hivatkozva, akit egy kicsit respektálunk, ebben az esetben a költőnek is kötelessége nem engedni tért a fantáziának.

Őszinte híved

Grünwald Béla.

Köszönöm a leckét, melyből sima kézzel ki van szedve minden csipősség, — de mégsem fogadhatom el megjegyzés nélkül.

Hogy a delikvenséken nagyon jóízűen nevetett Grünwald Béla, mikor azok a pandúrjait behozták, azon nem kételkedhetem, de ha Grünwald Bélát a közönség elé állítom, hogy az ő kiváló politikai egyénisége a kisszerű téma keretében is csak némileg rajzolva látszassék, legalább is sírva kellett volna őt szerepeltetnem.

Én azonban elengedtem neki a könnyeket. Mert nem szeretek megríkatni senkit. (Aztán úgyis elég gyászban képzeli most őket az ország Szilágyi miatt.) Én csak annyit mondtam, hogy mélyen elszomorodott. Mert neki a szomorúság áll jól ebben az esetben.

S íme megcsipked (igaz, hogy az ő kedves szeretetreméltó modorában) s kívánja, ösmerjem el, hogy ő nevetett a garázda pandúron, mint ahogy nevetett volna például valamelyik tajtékpipás régi viceispán, aki most a Tisza háta mögött könyököl.

... Neki minden áron mosoly kell az ajkaira.

Hja, csakhogy ez nem megy!

Vagy tessék szeretetteljesen mosolyogni a vármegye gyarlóságain és akkor mellette szavazni, vagy tessék a centralizáció mellett beszélni és akkor mélyen elszomorodni a gyarlóságokon.

Mosolyogni is, haragudni is egy témán nagyon nehéz. Leírva valószínűtlen. A politikus megtalálhatja talán a módokat. (Ott sokkal bővebb a raktár.)

De az írónak nincsenek erre színei.

M—th K—n

A *Kedélyes delikvenszek* két utóhangjával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy Szederkényi Nándor írását és MK megjegyzését Rubinyi Mózes Bibliográfiájában (121. l.) számba vette, Grünwald Béla reagálását és MK válaszát *A saját ábrázatomról* c. kötetbe illesztette. (Jk 33. köt. = Hi. 1. köt. 76—78. l.) A jelen Krk 25. kötetében Méreiné Juhász Margit Grünwald Béla levelét misszilis írásként tette közzé a jelzett kötet 12—13. lapján, és a jegyzetekben röviden ismertette a kiváltó okot a 187. lapon.

A kézirat javításai és a szövegváltozatok

A ránk maradt K az U-beli közlés autográf kézírata. Három egyenkint 21×16 cm nagyságú fogalmazási papírra írta tintával MK a rajzot. A K-on idegen kéz zöld ceruzával frott nyomdai utasításai olvashatók: »első cikk«, a jelen Krk lapszámát alapul véve a 65 : 5—14 sor mellett ugyanaz a kéz odairta: »kép«, hasonlóan a 66 : 3—21 sor mellett is megtalálható a zöld ceruzás utasítás: »kép«. Ez a két megjegyzés egyértelműen bizonyítja, hogy az U számára készült a kézirat.

A textológiai elveknek megfelelően a jelen Krk a Jk szövegét közvetíti. Az U-beli első közlés után MK a *Club és folyosó* első kötetkiadása alkalmával kisebb változtatásokat eszközölt, a későbbi kiadások ezt a változatot őrizték meg. A Jkban a 64 : 3 sorban található alak helyett a korábbi kiadások formáját fogadtuk el.

Lap Sor

- 64 : 3 K, U, PH, Club¹⁻⁵, Krk sincsenek (Jk: nincsenek)
12—13 Zólyom megyében (K: Zólyom <vár> megyében)
12 Zólyom (Az U és a PH nem emelte ki ezt a szót!)
- 13 Bábaszék (U, PH: Rábaszék [valószínűleg javítatlan sajtóhiba])
14 városkából Besztercebányára, szám (K: varoskából <a> Besztercebanyara <a megyehazba> szám)
- 65 : 1 viszony (K: viszony <t>)
3 éltek, az üldözötteknek (K: éltek a <tolvajoknak> z üldözötteknek)

Lap Sor

- 65 4—5 hatalommal. (K: hatalom <közegeivel> mal)
 „ 6 hogy a tolvajok (K: hogy a <deliquensek> tolvajok)
 „ 9 keresztül érni be (K: keresztül <jutni> <utazni> érni be)
 „ 17 kocsmákban uccu (K: kocsmákban <?olyan?> uccu)
 „ 23 Vojnik (K: Vojnek)
 „ 24 Márton *uram* is ingadozott (K: Marton is ingadozott)
 „ 28 Vojnik (K: Vojnek)
 „ 31 Vojnik puskáját (K: Vojnek <itt> puskáját)
 66 : 1 közbe a lólopásban (K: közbe a <?ludlop?> lólopásban)
 2 Őket úgy ahogy (K: Őket úgy ahogy)
 4—5 bankóhamisító sváb (K: bankohamisító <selmeci nemet
 ?videki?> sváb)
 14—15 hátul a *sváb* ballagott (K, U, PH: hatul a *lókötő* balla-
 gott)
 15 szintén (K: szinte)
 16—17 a másik a *magyar* delikvens (K, U, PH: a másik a *sváb*
 deliquens)
 19 város nagy (K: város <egy> nagy)
 19—21 tört ki. *Még az a két szárnyas angyal is mosolyra húzta*
szét a száját, amelyik a megye erdős-hegyes címerét cipeli.
 Csak egyetlen (K: tört ki. Csak egyetlen)
 26 dolgot, mert (K: dolgot. Mert)
 30 mindig (K: mindég)
 31 kölcsönkérni a szomszédba (K: kölcsön kerni <menni> a
 szomszédba)
 31 államhoz. (Az U és a PH nem emelte ki ezt a szót !)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 65 : 17 *csizió* — régi, jövődöléseket tartalmazó naptár
 27 *trupp* — csapat, csoport
 27 *processziós zászló* — körmeneti zászló

TÖRVÉNY ÉS KÖZTÖRVÉNYHATÓSÁG

- M** I. *Pesti Hírlap*. 1886. március 21., 8. évf. 80. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárcéja rovatban. *Még egy nyílt levél Scarronhoz* alcímmel. Névjelzés: x. y.
 II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai Testvérek kiadása. 84—88. l.
 III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MKm* 8. köt. 85—88. l.
 b) 3. kiad. 1896. Ua.
 c) 4. kiad. 1901. Ua.
 d) 5. kiad. 1904. Ua.
 IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok. II. köt.* Bp., 1910. 60—63. l.

Újabb anekdota a megyéről

A *kedélyes delikvenssek* c. megyei történethez fűzött jegyzetekben jeleztük, hogy MK a parlamentben éppen tárgyalás alatt levő megyei törvényjavaslat vitája kapcsán jelentette meg a Grünwald Bélától hallott történetet. Mint láthattuk, Szederkényi Nándor a megyei autonómia védelmében, a központi hatalom által létrehozott csendőrség ellen irányozva írta le a garázdálkodó csendőrök történetét. A MK interpretálta pandúrtörténetet Grünwald Béla korrigáló nyílt levele követte, amelyhez írónk újból kommentárt fűzött.

Míg e vita zajlott, újabb észrevételt tettek Mikszáth írásaira: nem az író, hanem *A t. Házból* c. karcolatok szerzőjét érte vád. A parlament márc. 19-i ülésén Komlóssy Ferenc, antiszemita képviselő a honatyák tekintélyének csökkenéséről szónokolva a következőket mondotta: »... Hiszen hogyha megengedné a t. Ház azt, hogy egyik lap ezt a házat Sándor utcai színháznak vagy cirkusznak nevezze, vagy pedig, mikor egyik lap csak azzal tartja fenn előfizetőit, hogy a t. Háznak egyik vagy másik alakjáról naponta komiko-szatirikus tudósításokat közöl, akkor ne csodálkozzunk, t. képviselőtársaim, hogy nem veszi körül a képviselői állást azon nimbusz és hogy nem örvend azon tekintélynek, mint amelynek örvendett a 60-as években... « (K. Napló, 1884–87. X. köt. 216. l.) Erre az egyértelmű vádra MK a következő napi *A t. Házból* c. karcolatában azonnal megfelelt: »Hüm! Ez alighanem vonatkozik az én karcolataimra? Hát igazán a „Pesti Hírlap” rombolná le a képviselők nimbuszát? (Ne tessék szatirizálni, tisztelt képviselő úr.) Én azt hiszem, mindenkit annyi nimbusz övez, amennyit megbír. (Többet a választókerület se rakhat az emberre.) S aki mennyit megbír, annyi abból meg is tarthat. Egyes embereké, az igaz, nő az időben aszerint, hogy cselekszenek és beszélnek, másoké ismét csökken. De hogy mit törődik ezzel éppen Komlóssy képviselő úr? Hiszen az ő nimbusza még sohasem volt olyan, hogy csökkenhesen.« (Krk 72. köt. 176–177. l.) Az inszinuáló támadásra méltón megválaszolt Mikszáth. De úgy tűnik, hogy ezzel még nem tudta eléggé kiadni magából bosszúságát.

Ez keltette életre a jelen írást. Mint egy kívülálló harmadik, »még egy nyílt levelet« intézett Scarronhoz, azaz önmagához. Az anonimitás fátyla mögül még élesebben támadja Komlóssyt, gunyorosan reflektál a Grünwald Béla-anekdota körül folydogáló vitára, és egy újabb történetet ad elő arról, hogy a megyei szervezet hogyan járt túl a szűzdohány után szimatoló állami közegeken, a fináncokon. A *Club és a folyosó* anyagának összegyűjtésekor Mikszáth ezt a történetet alkalmasnak találta a kötetbe való megjelentetésre. Az aktualitást jelentő kettős utalást egyszerűen elhagyta, és in medias res, belekezdett a történetbe. Hasonló témájú az egy évvel később keletkezett *Közérdekű bolondságok* c. történetének második tagja, amelyben azt írja meg, hogy miként sikerült becsapnia a szűzdohánya után nyomozó fináncokat (ld. majd az előkészület alatt levő Krk 38. kötetében).

Szövegváltozatok

A textológiai elveknek megfelelően a jelen Krk a Jk szövegét közvetíti. A PH-beli első közlés után MK a *Club és folyosó* első kötetkiadása alkalmával a *A kedélyes delikvenszek* körüli polémiához és Komlóssy Ferencnek a PH-beli *A t.Házból* c. karcolatokkal kapcsolatos támadásokra tett visszavágását elhagyta, csupán a megyei történetet illesztette a kötetbe, néhány helyen módosítva az első közlés szövegén. A *Club . . .*²⁻⁵ kiadásaiban két kisebb módosítással került át a szöveg, míg a Jkban egy újabb változtatást észlelhetünk.

Lap Sor

66 cím Törvény és köztörvényhatóság (PH, *Club . . .*¹: *A törvény és a köztörvényhatóság*)

1 A történet a PHban alcímmel és a következő bevezetővel jelent meg:

(Még egy nyílt levél Scarronhoz)

Engedje meg, hogy én is fecsegyek önnel egy kissé.

Remélem nem haragszik meg azért, hogy untatom. Kedélyét, hiszem meg nem zavarja a tegnapi vád, hogy a karcolatok lerombolják a képviselők nimbuszát.

Igaz, hogy a képviselők tekintélye napról napra romlik, de ezt nem a karcolatok okozzák, hanem a beszédek.

Mindenekelőtt meg kellene tiltani, hogy a beszédek egész terjedelmükben közöltessenek.

Ez az én véleményem. Nem tudom az öné mi? De képzem. Ön hihetőleg azt gondolja magában, ha Komlóssy nagyobb nimbuszt akar a parlamentnek — tegye le a mandátumát. S célja legalább részben rögtön el van érve.

No, de nem erről akarok én beszélni. A másik polemijához akarok járulni egy esettel. Értem a Grünwald-féle pandüresetet. Elég mulatságos volt. Kár, hogy nem veszekedtek még egy kicsit . . .

De nekem is van egy történetem, melyet kár volna a véka alá rejteni. Mire Dárday Sándor lelép előadói székeréről, addig úgyis el-
avul. Óvele, mint a lehunyó nappal, bátran a homályba merülhet.

Hanem e percben még aktuális dolog, hogy tekintetes . . .

67 : 13 *Berkessy* (PH: *Barkásy*)

15–16 *őtekinetessége már* bele (PH: *őtekinetessége egészen*
bele)

„ 20 *Elmondták, hogy* egy (PH, *Club . . .*¹⁻³: *Elmondták, egy*)

69 : 10 *Van ott* (PH: *Volt ott*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 68 : 5 *bokkokat szűt* — igen finom dohányból készült szivarfajta nevéből alakított közszó.
22 *cerníroz* — ostrom alá vesz, itt: kémelel, figyel
30 *rezignál* — belenyugszik, beletörődik
39 *feldisputál* — itt: ráerőltet

AZOK AZ ÖREGEK

- M** I. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos) 1886. március 21., I. évf. 12. sz. (1–2. l.) *Igaz történet* alcímmel. *Teljes névjelzéssel.*
II. *Pesti Hírlap.* 1886. március 22., 8. évf. 81. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Igaz történet* alcímmel. *Teljes névjelzéssel.*
III. *Jk 43. köt.* = *Hi 11. köt. Dekameron IV. Bp., 1917.* 65–69. l.

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

Egy dáridó következményekkel

A karcolat alcíméül az *Igaz történet* megjelölést fűzte Mikszáth. Minden valószínűség szerint valóban megesett egy, főúri körben a szalmaözvegység öröme rendezett pezsgős dáridó, és megtörtént annak kínos utóhatása is: a vendég »hölgyek« elemelte ezüst evőeszközöknek a hiányát a feleség fedezte fel. De egy ilyen jellegű esemény csak a szerkesztőség termeiben kelthetett vidámságot, a napilap hasábjain már nemigen láthatott napvilágot. Így minden bizonnyal a történetben szereplő grófi nevek a valódi történeti neveket helyettesítik, és még az is lehetséges, hogy nem is Bécsben, hanem Budapesten játszódott le a humoros történet, amelynek »szerencsés« befejezéséhez a nyomozásban buzgólkodó rendőrtiszt adta a megszeppent grófnak a megoldás lehetőségét. Így mind a ketten jól jártak: a gróf megmenekült a »megtalált« holmikkal a rendőrség hírére öregbítette.

U-beli első közléssel kapcsolatban meg kell említenünk Mikszáth tréfás évődését önmagával, illetőleg szerkesztőtársával, Bartók Lajossal. A történet záró bekezdésében, azután a mondatocska után, hogy »a gróf meghonorálta« a rendőrtisztviselőt (72 : 27), Mikszáth zárójelben a következő mondatot illesztette: »(tudom jobban, mint most ezt az én mesémet a szerkesztő)«. Az élclapban e mondathoz a szöveg kiszedésekor csillagot illesztettek és a lap alján a következő megjegyzés olvasható: »Hát a két, másfél méter hosszú és négy centiméter átmérőjű, borostyánköves valódi mehádiai meggyfa csibukszár csibukostól semmi? U[ram]b[átyám]«. Ez utóbbi megjegyzés valószínűleg Bartók Lajos baráti tromfja lehetett. A PHban természetesen a történetbe illesztett mondat és a hozzáfűzött jegyzet már nem jelent meg.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

69 : 13 *angazsíroz* — szerződött, alkalmaz

„ 20—21 *elészkatotál* — elvarázsol, elbűvészkeddi

70 : 12 *inkvirál* — nyomoz, fürkész

13 *rostát nem forgatott* — MK más írásában is előforduló népi módszer a tettes személyének felderítésére. (Ld. *A lohínai fű* c. elbeszélésben, Krk 3. köt. 29. l., és *Az ügyesbajos ember* címűben. Krk 36. köt. 76. l.)

71 : 22 *piketíroz* — piket kártyajátékot játszik

A SZÉP BULYKAINÉ

- M** I. *Fővárosi Lapok*. (Fel. szerk.: Vadnai Károly.) 1886. április 1., 2. 23. évf. (91., 92., sz.) *Teljes névjelzéssel*. Két részletben, az alábbi tagolás szerint:
1. ápr. 1., 91. sz. (653—654. l.) Elejétől a 76 : 14 sorig be-
zárólag.
 2. ápr. 2. 92. sz. (661—662 l.) A 76 : 15 sortól az elbeszélés
végéig.
- II. a) *Pipacsok a búzában*. Tizennyolc elbeszélés. *MKm 4. köt.*
[1. kiad.] Révai Testvérek kiadása. *Bp., 1890.* 169—179. l.
- b) 2. kiad. 1893. Ua.
- c) [3. kiad.? Könyvtárainkban és a bibliográfiákban nem
található. A Révai cég valószínűleg a 2. kiad. után 4. ki-
adást jelölt — tévedésből!]
- d) 4. kiad. 1901. Ua.
- e) 5. kiad. 1903. Ua.
- f) 6. kiad. 1908. Ua.
- III. *Jk 28. köt. Kisebb elbeszélések V. köt. Bp., 1910.* 118—127. l.

Egy korai szegedi élményből formált novella

A vidéki város lakói által szépnek tartott özvegyasszony történeté-
nek helyszínére csupán az elbeszélés dereka táján találunk utalást, ami-
kor Mikszáth arról szól, hogy Bulykainé kertje »a Tiszára rúgott ki«, és
akkor a »Tisza éppen virágzott«, majd a következőkben néhány sorral
érezkelteti a természeti tüneményt (76 : 12, 76 : 15—20). Ezek a moz-
zanatok egyértelműen arra utalnak, hogy Szeged ez a sajátos atmosz-
férájú vidéki város.

Arról, hogy ki lehetett a sok házat és ugyancsak sok, különböző
korú leányt magáénak valló helybéli gazdag ember, a novella alapján
csak feltételezésekbe bocsátkozhatunk. A korábbi szakirodalom és
Nacsády József »Mikszáth szegedi évei« c. munkája alapján Zsóter
Andorra gondolhatnánk, akit Nacsády »soklányos, sokházás Zsóter

Andornak aposztrofál, és röviden jellemzi meggazdagodásának állomásait (i. m. 127., és 128–129. l.). A korábbi szegedi helytörténeti művek természetesen még részletesebben szólnak a Zsóter-familiáról, a vagyonról és a leányokról egyaránt.

A közvetett források arra utalnak, hogy a novellabeli gazdag principális alakjához a minta valóban Zsóter Andor lehetett. De a közvetett adatokon kívül egy 1882. február 17-i, már a PHban megjelent karcolat közvetlen bizonyítékot is szolgáltat. A *Szeged fejlődése* című írásában Mikszáth a rekonstrukció eredményeit összegezi, az újjáéledő várost összehasonlítja az árvíz előttivel, a fényes házsorokat a korábbi kisvárosiassággal. Ennek érzékeltetésére saját Szegedre való érkezésekor szerzett élményét említette meg. Ezt a részletet nemcsak azért érdemes felidézni, mert itt felfedi a gazdag polgár alakját, hanem azért is, mert az egykorú hangulat- és helyzetleírása teljesen meggyezik a jelen elbeszélés kezdő, atmoszférát megteremtő képsorával:

„A régi Szegednek alig volt négy-öt díszes háza s az is egyetlen polgárá volt, a köztisztviselőben álló Zs. Andoré.

Egyszer, midőn még ismeretlen voltam ott, együtt jártam az öregúrral egy vasárnap délelőtt. Kérdeztem tőle:

— Ejnye de szép nagy ház ez ! Ugyan kié ?

— Az enyim ! — mondja szerényen.

Tovább menve megint felmutatok egyre.

— Ez se kutya. Hát ez ugyan kié ?

— Az is az enyim !

Akkor aztán fordultunk egy másik utcába, ott is elémbukkan egy kolosszális épület.

— De ez már csak nem az ön háza ?

— De bizony az enyim — mondotta szégyenkezve. Láttam, hogy restelli, hát a jövő-menő közönségre fordítottam a figyelmemet.

— Nini, micsoda szép iskolás leány ez ! Ugyan kié ?

— Az én leányom.

— Amott ni, tovább az a barna menyecske is megjárja a zöld ruhában, azzal a férfival a karján.

— Az is az én leányom.

— Hát az a szőke szép arc ott a túlsó oldalon ?

— Az is az én leányom.

Amint a templom felé fordultunk, imádságos könyvvel a hóna alatt két leányka jött velünk szembe.

— Hát ez a kettő ?

— Ez a kettő is az én leányom.

Nagyot bámultam rá.

... Jött is még ott vagy hatvan-hetven szép délceg asszony, leány a templomból — de már nem mertem kérdezősködni. »

A *Szeged fejlődése* c. karcolat a Krk 63. kötetében látott napvilágot, az idézett sorok a 40–41. lapon találhatóak. A jegyzetekben Bisztray Gyula feloldotta a Zs. Andor rövidítést, és megjegyezte, hogy »az alábbi szakaszokban elmesélt történetet MK másutt is megírta.« (Uo. 285. l.)

Szövegváltozatok

Az elbeszélést a Fővárosi Lapok (FL)-beli közlése után kötetbe először az első életműkiadás 4. kötetébe illesztette Mikszáth. Kisebb javításokat eszközölt a sajtó alá rendezéskor, ugyanakkor azonban két örökletes hiba is került a szövegbe, amelyet minden további kiadás átvett. A textológiai elveknek megfelelően a Jk kiadását tekintjük alap-szövegnek, természetesen az említett két hibát a FL alapján javítottuk.

Lap Sor

- 73 : 4 Ami közbeesik (FL: Ami köz**ül** esik; Pipacsok¹⁻⁶: Ami közbe esik)
26 Az enyém (FL, Pipacsok¹⁻⁶: Az enyím)
37 FL, Krk ilyen *furcsa* gazdag embert! (Pipacsok¹⁻⁶, Jk: ilyen gazdag embert !)
- 74 : 16 szeditek fel (FL: szeditek föl; Pipacsok¹⁻⁶: szeditek fel)
23–24 FL, Krk: A piacon egy harmincas korú asszonyka sétált egy fekete barkójú úrral. (Pipacsok¹⁻⁶, Jk: ez a mondat a kötetkiadásokból — valószínűleg tördelési hiba miatt — kimaradt !)
- 75 : 19–20 A FLben nincs új bekezdésre tördelve az első két mondat.
30–31 szerették egymást. (FL: szerették *is* egymást; Pipacsok¹⁻⁶: szerették egymást.)
- 76 : 18–19 beláthatatlan (FL, Pipacsok¹⁻⁶: beláthatlan)
36 mások elragadtatása (A FLben a két szó kurzív szedéssel található)
- 78 : 23 FL, Pipacsok¹⁻⁶ a sor után egy elválasztó csillag található, amely a Jkban elmaradt.
25 magam benne. (FL, Pipacsok¹⁻⁶: *magamat* benne)
34–35 A FLben egy bekezdésben található a két mondat.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 73 : 8 *Valóságos Abdera*. — Abdera régi tráciai város volt a Nestor torkolatától keletre. Kezdetben szabad város, végül a rómaiak uralma alá került. Lakóit ostobáknak tartották így az *abderita* gúnynév lett. A legújabb korban Wieland *»Az abderiták története«* című regénye terjesztette el a város nevét, s így a helynév lassan a hóbortosság, a kisvárosiasság jelképe lett.
- 74 : 13 *téka* — tok, tartó, mappa
„ 14 *skripta* — írás, írásos papírlap
- 76 : 15–20 A Tisza virágzása. — A természeti jelenséget MK kiemeli az *Ahol a víz is virágzik* c. elbeszélésében (Krk 35. köt. 96. l.)
22 *filagória* — lugas, nyitott kerti házikó

A DIALEKTUS

- M** I. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos) 1886. április 4., 1. évf. 14. sz. (1–3. l.) *Teljes névjelzéssel.*
II. *Pesti Hírlap.* 1886. április 4., 8. évf. 94. sz. (6. l.) Rovaton kívül. *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

Egy visszatérő szegedi emlék és egy újabb polémia

A nem szegedieket sújtó hídvám fizetési kötelezettségét a nyelvjárásiasság alapján megállapító furfangos szegedi ember történetét Mikszáth korábban is, később is megírta. Első felbukkanása az 1884-es *Ahol a víz is virágzik* c. rajzfűzérhez kötődik (Krk 35. köt. 97–99. l.). Az ehhez a történet sorhoz fűzött jegyzetben jeleztük a későbbi előfordulásokat, így a jelen történetet is (i. h. 302–303. l.).

Két nappal a történetke megjelenése után Nagy Sándor, a Szegedi Híradó szerkesztője »A dialektus« címmel egy Mikszáthtal évődő glosszát jelentetett meg a lapban (1886. ápr. 6. 78. sz. 1–2. l.) Ennek a szövege a következő:

»Mikszáth Kálmán barátunk a fönnebbi cím alatt az „Urambátyám” legújabb számában egy szegedi történetecskét beszél el az ó jóízű humorával, abból a korból, mikor még a régi fahíd gebeszkedett a Tiszán és Tóth Mihály volt a főbíró, akiről egy akkori népvérs így szól:

Jaj néked szegény Tary Pál,
Hogy főbíránk lett Tóth Mihály.

Tudvalevőleg akkor még nem volt behozva az általános hídvám-kötelezettség, a hídvámot csupán a vidékiek fizették. A hídvám azért szépen jövedelmezett. Hanem — ahogy Mikszáth mondja — apródonként megjött a falusi nép esze is, s azt mondta a hídvámórnek, hogy „szegedi vagyok”, és nem fizetett. A vámór csak nem járhatott utána egy garasért, hogy ki a szegedi, ki nem. És így a jövedelem szépen lepadt.

A város bölcs atyái váltig törték a fejüket, hogy akadályozhatnák meg a csalást, de hát nem tudtak rájönni. Végre kimondották, „hogyan olyan okos ember akad az országban, aki a szegediség és nemszegediség ellenőrzésének módozatát kitalálja, az lesz Szegeden a főbíró”.

Végre akadt egy ember, Damók Mihály becsületes szabómester személyében, aki jelentkezett, hogy ő kitalálta azt a módot, tessék vele próbát tenni.

A próba aztán solenniter meg is történt olyformán, hogy Damók Mihály uram vette át a vámór szerepét, és következőleg fejtette meg a nagy problémát, ahogy Mikszáth előadja.«

Ezt követően Nagy Sándor szó szerint idézi MK írásának a 81 : 14 sortól a 82 : 5 sorig terjedő részét. Ezt követi záró fejtegetése, amelyben elhangzik a kifogás és a tréfás helyreigazítás:

»Ez a Mikszáth Kálmán szegedi hídvámtörténete. Hát mondom én erre valamit. Ha én elhiszem — a Kálmán cimborám kedvéért —, hogy ezelőtt 40 évvel olyan csacsi hídvámszedője volt a városnak, aki a Bánát felől jövő vidékit nem tudta megkülönböztetni a szegeditől, hanem az is áll, hogy abban a dialektusban hiba van. T. ill. Makó felől sohasem jöhetett olyan menyecske, aki a Damók majszter uram kérdésére azt felelte volna, hogy nálunk „kanaává” eszik a levest, mert „kanaává” csak Dorozsmán eszik, a dorozsmai ember pedig nem került át akkor sem a Tisza túlsó partjára, hogy a hídon jöjjön be Szegedre.

Aztán meg bizony ették a levest, sőt ma is eszik, Szegeden is „kalánnyal”; ebből tehát bajos lett volna Damók Mihálynak valakit megszögedítenie.

Végezetül pedig tisztelem én a néhai jó Damók Mihály uramat, de nem értem, hogy mi az ördögnek csinálta azt a nagy teketóriát avval a kanaává, kalánnyal meg kalánnyal, mikor valaki arra a kérdésre: hova való? azt feleli, hogy „Szögedébe”. Hiszen ezzel már világosan megmondta, hogy nem szegedi, mert szegedi ember soha, csak vidéki mondta és mondja ezt . . .

De hát azért a Damók Mihály uram bölcsességén én is jót nevettem.«

Nagy Sándor évelődésére kissé késett, de nem maradt el Mikszáth reagálása. A VÚ hasábjain közzétett *A paraszok* c. képmagyarázatáért megtámadták a sértettnek vélt Nagy András hódmezővásárhelyi hívei. Mikszáth megválaszolt erre — úgy tűnik az 1886-os év tavaszán több ilyen korrigáló megjegyzésre kellett válaszolnia —, ezt követően jelent meg Szemere Attila baráti levele. A Szemerének adott válaszában említ meg olyan eseteket Mikszáth, amikor egyesek apró mozzanatokot kifogásolnak rajzaiban. Ezekhez sorolta Nagy Sándor földrajzi, vagy ha úgy tetszik, dialektológiai észrevételét. Röviden sommázza Nagy Sándor kifogását, majd a következőkben írta le a »megoldást«: » . . . mikor aztán Nagy Sándorral találkoztam, éppen tegnap, mégsem állhattam meg szó nélkül: — Ej, ej, Sándor, hát nem mehetett el a dorozsmai menyecske Makóra előtte való nap? — Az ám — felelte nevetve. — No, erre nem is gondoltam.« (Krk 72. köt. 47. l.)

Az évelődő megjegyzésre tehát Mikszáth hasonlóval tromfolt vissza.

*

Az első variáció felbukkanásakor — erre és a másik négy történetre vonatkozóan is — megjegyeztük, hogy az anekdoták vagy Mikszáth saját szegedi élményeit elevenítik meg, vagy pedig szegedi tartózkodásakor az ottani ismerősöktől hallhatta azokat« (Krk 35. köt. 302. l.). Az elbeszéléskötet 1966-os megjelenését követően Scheiber Sándor egyik remek filológiai tanulmányában feltette a kérdést: Él-

mény vagy irodalmi hatás ez a történet? Felidézi a bibliai Bírák könyvéből (XII. 1–6.) vett dialektológiai azonosítási történetet: »...Jiftách — Gileád embereivel — harcol Efráim ellen és győz. Elfoglalják a Jordán átkelőit Efráim felé, s el akarják foglalni Efráim menekülőit. Úgy ismerik fel őket, hogy kimondatják velük a „sibbolet” („kalász”, vagy a „folyó sodra” a jelentése) szót. Az Efráimbeliék „sibbolet”-nek ejtik. Ismerte-e Mikszáth ezt a bibliai helyet? Valószínű, bár ez idő szerint nem tudjuk bizonyítani. A teljes Mikszáth-kiadásból majd kiderül. (»Mikszáth novella-forrásaihoz. Élmény vagy irodalmi hatás?« Filológiai Közölny, 1966. 188–189. l. — Kötetben: Úó: »Folklor és tárgy-történet« II. köt. Bp., 1974. 271–272. l.) Bár a Mikszáth-kritikai kiadás még távol van a befejezéstől, az újabb kötetekben sem merült fel Mikszáthnál a »sibbolet« szó, illetőleg az arra való utalás (mint ahogy Scheiber Sándor idézett tanulmányában Goethétől és Baksaý Sándortól vett egy-egy idézettel a két író tudásanyagából a bibliai hely ismeretét kimutatta), de a jelen történet és Nagy Sándor tréfás kiigazítása erősíti azt a feltételezést, hogy MK eredeti szegedi történetet hagyományozott ránk. Az adomának közvetett vagy közvetlen összefüggése a jelzett bibliai hellyel már most is kétségtelen.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 79 3 *statútum* — alapszabály, szabályrendelet
 7 *virilista* — vmely közigazgatási egységben a legmagasabb adót fizető egyén
 82 : 13 *petició* — kérvény, folyamodvány

A FRANCIA KULTÚRA A TÓTSÁGON

- M** I. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos.) 1886. április 4., 1. évf. 14. sz. (3. l.) Névjelzés: *M. K.*
 II. *Jk 45. köt. = Hi 13. köt. Anekdoták II. Bp., 1917. 45–47. l.*

A motívum ismétlődéséről

A felvidéki nemesekről szótt történet egyik szálát, a tarokk parti során a kritikus helyzetben szlovákul folytatott »taktikai« megbeszélés lehetőségét, Mikszáth már a korábban keletkezett *Skiz, XXI. és I. c.* karcolatában is felhasználta (Krk 74. köt. 129. l.).

Másutt fel-felbukkant az a megfigyelés, hogy a dallamosan ki-ejtett szlovák szavak olyan benyomást keltenek, mintha franciául folyt volna a beszéd. Két, később keletkezett írásában felidézi ezt a kis szlovák dalocskát: *A holt kortes* egyik hőse dúdolja ezt a dalt, »mely úgy cseng-bong a csalódásig, mintha franciául volna.« (Jk 30. köt. 172. l.) Az 1899-ben megírt *Apró képek a vármegyéből* hosszabb elbeszélésében is idézi MK a szlovák dalt, és megjegyzi: »amint szállt, ömlött és hullámozott, olvadékonyan, édesen, amint összefolyt szó a

szóval egyetlen bájos zengzetté, úgy rémlett, mintha francia nyelven volna. (Ld. Krk 11. köt. 19—20. l., és Király István jegyzeteit a 230—231. l.)

HOGY LESZ AZ EMBER NAGY TALENTUM?

- M** I. *Pesti Hírlap*. 1886. április 15., 8. évf. 105. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. *Nekrológ egy fogról* alcímmel. Névjelzés: *Scarron*.
- II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp., 1888. Révai Testvérek kiadása. 89—96. l.
- III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MKm* 8. köt. 89—96. l.
- b) 3. kiad. 1896. Ua.
- c) 4. kiad. 1901. Ua.
- d) 5. kiad. 1904. Ua.
- IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok*. II. köt. Bp., 1910. 64—69. l.

Búcsú a bölcsességfogtól

A fogfájásról előadott eleven és érzéketes leírás MK saját élménye lehetett. Korábban is kínozhatták a rossz fogak: *Az első fog* c. rajzában a poén a kihúzott fogak pótlása (Krk 33. köt. 165—168. l.), a fogbántalmat 1885-ben két képviselőházi karcolatában is megemlíti. Így az 1885. jan. 23-i *A t. Házból* címűben fogfájásról panaszkodott (Krk 70. köt. 106. l.), míg a febr. 26-i *A t. Házból* címűben Pulszky Ferenc töredezett szónoki előadásmódját a következőképpen jellemezte: »Az átkozott szavak sehogy sem akartak kijönni . . . s amelyik kijött is, rendesen félig jött ki, ott maradt a gyöke, mint a rossz fognak.« (Uo. 158. l.)

A rajz két részre tagolódik, az első történet bevezető, meditáció a fogfájás okozta keservekről, a fogorvoshoz vezető »nehéz« útról szól. Ez a rész több szállal kötődik a parlamenti karcolatok közrebocsátó Mikszáth gondolatvilágához. Képeit akkor folyó tárgyalási témából meríti, hasonlatait a habarék párt magatartására alapozza. A két részt összekötő, a nekrológok sablonos fordulatairól szóló eszmefuttatás is újságírói tevékenységére utal: a PH hasábjain sok búcsúztatója jelent meg az elmúlt években, amelyekben a jelzett sztereotípiát: »Maradandó úrt hagy maga után« — írói gonddal sikerült mindig elkerülnie.

A második történet korábbi időkre nyúlik vissza. Mikszáth valómása szerint tizennégy évvel azelőtt történt, abban az időben, amikor az eltávolított bölcsességfoga először kezdett el fájni. Mint megjegyezte: huszonkét esztendőskorában »kezdett lyukasodni«. Ezekből az időfogódzókból kitűnik, hogy az 1870-es évek legelején történet meg vele az eset, amiről a második történetet — az elveszített bölcsességfogról szóló históriát — nekrológ helyett kikerekítette.

Az életrajzi mozzanatok homálya miatt nincs döntő bizonyítékunk arra, hogy maga írónk keveredhetett haditalentum hírébe, de az emlékek felidézése, a körülmények és a helyzet leírása, az ügyvédi pályára való készülődés egyaránt arra mutatnak, hogy mégis saját fiatalkori élményét szolgáltatta meg.

Szövegváltozatok

A jelen Krk a textológiai elveknek megfelelően a Jk szövegét közvetíti. A rajz PH-beli közlése után MK a *Club és folyosó* első kiadásának sajtó alá rendezésekor a szövegen néhány kisebb javítást hajtott végre. Ez a változat került a rajzgyűjtemény későbbi kiadásába is. A Jk összeállításakor nem változtatott a szövegen, viszont a nyomdai előállításakor három hiba került a kiadásba, ezt az előző kiadások alapján javítottuk.

Lap Sor

- 84 : 10 *háromszáznegyven lap* (PH: 340 lap)
 39 PH, Club . . . ¹⁻⁸, Krk: Tudom, útközben így elmélkedett magában: (A Jkban valószínűleg tördelési figyelmetlenség következtében a sor kimaradt !)
- 85 : 5 tudniillik (PH: t.i.)
 22 PH, Club . . . ¹⁻⁸, Krk: (Hiszen egy újságíró fogától kitelik az.) (Jk: Feltehetően szedési gondatlanságból, a mondatot kezdő és berekesztő zárójel elmaradt !)
 25 »Maradandó (PH: »maradandó)
- „ 27 *Csakhogy az én néhai* (PH: *De az én néhai*)
- 86 : 25 PH, Club . . . ¹⁻⁸, Krk: hozzá időm reggelig (Jk: hozzá idő reggelig)
 30 Az asztal fölött (PH: E mondattal az újságközlésben új bekezdés kezdődött)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 84 : 4 *mintha habaréki ember volnék*. — A parlamentben ezekben a hetekben a köztörvényhatóságokról szóló törvényjavaslatot tárgyalták, amelyet az ellenzéki pártok, különösen a habarék-párt igen élesen támadott, a megyei autonómia csorbításának eszközét látta a javaslatban. (Ld. a Krk 72. kötetének vonatkozó karcolatait.)
- 19 *Justh Gyula* — (1850 – 1917) jogász, 1884-től kezdődően Makó függetlenségi párti képviselője volt. — Justh és Mikszáth személyes kapcsolatáról a jelen rajzban levő utaláson kívül más adat nem áll rendelkezésünkre.
- 22–25 *Justh Gyula* tervezett módosítványa. — Az önmaga szereplését feláldozó *Justh Gyula* rovására elkövetett tréfa

- is a rajznak a parlamenti eseményekhez való kötődését jelzi: a heves vitában igen sok módosítványt nyújtottak be az ellenzéki képviselők, ezzel is megkísérelték megváltoztatni a törvényjavaslat eredeti célkitűzését.
- 84 : 37 — 38 *elindultunk bikfalvi Máthé Domokos felé.* — MK itt — szokásától eltérően — egy korabeli divatos és felkapott fogorvos nevét örököltette meg; bikfalvai Máthé Domokos (1840 — 1890) cs. és kir. udvari fogorvos volt. Igen rossz viszonyban volt a többi budapesti fogorvossal, akik kétségbe vonták oklevelének érvényességét és rossz néven vették tőle a reklámhajhászását. Máthé Domokos ugyanis a korabeli írőkkel való kapcsolatát is felhasználta erre a célra (nem lehetetlen, hogy ez a mikszáthi fordulat is ilyen okokból került a novellába), továbbá kitüntetésekkel ékesített arcképével a fogászatát és képességeit ismertető füzetet adott ki. Ebben saját statisztikája szerint tizenegy év alatt 20 000 embert kezelt, 17 995 fogat tömött és 16 775 fogat húzott (ld. Huszár György: »A magyar fogászat története«. Bp., 1965. 117—118. l.).
- 85 : 16 *Hárminc éve szépen összefértünk — az évszám említése nem zavarja az önéletrajzi tényeket, mivel a rajz írásakor MK harminckilenc éves volt, csupán a bölcsességfog »kinövésének» időpontját jelezte feltehetően túl korainak.*
- 86 : 13 — 14 *»Honvéd», szerkeszti: gróf Bethlen Olivér.* — A MK által említett lapot Bethlen Olivér 1867. aug. 5. és 1870. dec. 16. között szerkesztette, a sajtóorgánum hetente jelent meg.
- 19 *»Bodrogkeresztúri csata» — a Zemplén megyei tokaji járásban 1849. január 23-án vívtak a szabadságharc erői egy jelentősebb csatát.*
- 87 : 3 *Ó-Liszka — a helységnevtárak Liszka vagy Olaszliszka néven tartják számon a Zemplén megyei tokaji járásban levő nagyközséget, kb. öt kilométernyire északkeletre található Bodrogkeresztúrtól.*
- 12 *1849-ben — Mikszáth saját születési évét több ízben pontatlanul jelezte; a hiteles dátum: 1847. január 16. (Ld. újabban: Rejtő I.: »MK a rimaszombati diák». Bp., 1959. 36. l.)*
- 88 : 6 *kvietál — nyugdíjba vonul*

AZ ÉN ASZTALTÁRSAIM

- M *Nemzet.* (Fel. szerk.: Visi Károly.) 1886. április 26., 5. évf. 115. sz. (6., 7. l.) *Apró-cseprő torzképek* alcímmel. *Teljes névjelzéssel.*

Kötetkiadás:

Mikszáth Kálmán Művei tizennégy kötetben. (Összeállította: Véber Károly.) Bp., 1969. Magyar Helikon. 12. köt. 90—98. l.

Kísérlet a szatírára

A parlamenti karcolatok jellegzetes mellékterméke ez a rajzfűzér. A három bemutatott alakot tulajdonképpen egy mozzanatot köti össze: a képviselői mandátum. Az első figura a leendő képviselő, a második megrögzött mameluk, akinek legfontosabb jellemzője a Tisza Kálmán iránti feltétlen hűség. A harmadik a volt képviselő, aki összezsugorodott földbirtokának árán szerezte meg mandátumát, mint képviselő érdekházasságot kötött, de vesztere a gazdag özvegy igen fősvény volt, és ebből származtak megpróbáltatásai. MK e három figura egymás mellé illesztése céljából keretként egy vacsorakompaniát mutat be, amelyet csupán a jó étel és a kellemes beszélgetés vágya fűz össze. A leírt asztaltársaság tagjai nem túlzottan eleven emberek, egy kissé a parlamenti karcolatok szemléletére emlékeztető, néhány vonással felvázolt figurák, akik ennek fényében teszik meg azt a rövidke pályát, amelyet az írói ötlet biztosít számukra. Ennek ellenére megvan a maguk szerepe MK művészi kibontakozásában: első hírnökei a következő évtized szatirikus regényei fő- és mellékszereplőinek.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 88 : 2—3 *mikor már az embernek a felesége az egyedüli barátja.* — MK ezzel a fordulattal Jókai Mór következő soraira utalt: »Mire megvénül az ember, azon veszi észre magát, hogy egy igaz barátja van: a felesége.« — Erdemes megemlíteni, hogy Laborfalvi Róza halála alkalmával írt nekrológiáját MK ezzel a Jókai-mondattal kezdte. (Ld. *A költő neje* Krk 73. köt. 103. l.)
- 89 : 32 *Kálvin téri ugrókút* — MK utalása az 1883-ban a Kálvin téren felállított — Ybl Miklós és Feszler Leó alkotta — Danubius kútra vonatkozik. A kompozíción felül a Dunát jelképező Neptunus, alatta ülő nőalakok, a Tisza, Dráva és Száva megszemélyesítői. A kútkompozíciót a II. világháborúban találat érte, 1959-ben helyreállítva az Engels téren állították fel újra.
- 90 : 6 *Clovis Hugues asszony leteríté a rágalmazót* — Clovis Hugues francia radikális politikus, majd képviselő lett 1881-ben. Feleségét 1884-ben egy Morin nevű író becületében meg-rágalmazta, ezért az asszony a vádaskodót a törvényszéki palotában agyonlőtte. Az esküdtszék a gyilkos lövést elkövető asszonyt 1885-ben felmentette.
- 13 *Théâtre Comique* — Az utalás valószínűleg a párizsi Boulevard des Italiens mentén levő Opéra Comique-ra vonatkozhat, amely a múlt század végén a francia főváros egyik felkapott színháza volt.
- 18 *monsieur Cassagnac* — Paul Adolphe Granier de Cassagnac (1843—1904) hírlapíró és politikus, híres párbajhős.
- 91 : 9 *Grévy volt* — Jules Grévy (1807—1891) francia államfő, íri.

Lap Sor

- 1879-től 1887-es lemondásáig Franciaország elnöke volt.
92 : 18 *poularde* — hízlalt jérce (fr.)
„ 18 *fumigative* — lenézőben, megvetően
94 : 3 *ad captam* — hasonló módon, egy kaptafára
18 *csuszpájz* — főzelék (német, bizalmas)
19 *aufszág* — feltét, húsétel
22 *Tanner* — valószínűleg egy híres korabeli koplalóművész-
re utalt e név említésével MK.

MAGYAR DEMOKRATÁK

- M I. *Urambátyám*. (Fel. szerk.: Bartók Lajos.) 1886. április 25.,
1. évf. 17. sz. (2. l.) Teljes névjelzéssel. Jankó János illusztrá-
cióival.
II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. Bp.,
[1888.] Révai Testvérek kiadása. 25–28. l.
III. a) *Club és folyosó*. [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek ki-
adása. MKM 8. köt. 26–29. l.
b) 3. kiad. 1896. Ua.
c) 4. kiad. 1901. Ua.
d) 5. kiad. 1904. Ua.
IV. *Jk 45. köt. = Hi 13. köt. Anekdóták II. köt. Bp., 1917. 38–*
41. l.

A rajz szövege az 1897-ben megírt *A demokraták* vázlatára és vál-
tozatai között a Krk 10. kötetében már megjelent a 221–223. lapo-
kon. Így a közlést itt nem ismételjük meg. A hozzá kapcsolódó jegy-
zeteket Király István részben a hosszabb elbeszélés, *A demokraták*
keletkezéstörténeténél (i. h. 242–244. l.), részben a Függelék cím-
leírásában tette közzé (uo. 378. l.).

A PÉNTEKI NAP VAGY A HÜTLEN ASSZONY

- M I. *Urambátyám*. (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.)
1886. május 2., 1. évf. 18. sz. (2. l.) Névjelzés: M. K.
II. *Jk 45. köt. = Hi 13. köt. Anekdóták II. köt. Bp., 1917. 41–*
42. l.

Mikszáth a csalárd menyecske-ről szóló történetben a komikum
két forrását használta ki: a férj és az udvarló természetbeli különbségét és
a babonáságban szerencsétlenné tartott pénteki napot. E két moz-
zanattal színezte az ismert alaphelyzetre épülő történetet.

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

- 96 : 21 *stikkel* — kézimunkát hímez

A JELEK MESTEREI

- M** I. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.)
1886. május 9., 1. évf. 19. sz. (4–5. l.) Névjelzés: *M. K.*
II. *Jk 45. köt. = Hí 13. köt. Anekdoták II. Bp., 1917. 42–45. l.*

Egy közismert anekdota — mikszáthi előadásban

A világtól elszakadt, spekulatív tudósi magatartás kiváltotta MK ellenérzését. Az előző években az elharapódzó klikkszellem megnyilvánulásain kívül ezért a szellemért támadta és bírálta az Akadémiát. A jelen történetben kifigurázott tudós férfiút ugyan németnek írja le, de a jelbeszédből fakadó humoros félreértés jellegzetes anekdotahelyzet, amelynek különböző változata keringett a hazai és nemzetközi adomavilágban. A jelbeszéd motívuma az 1885. jan. 1-én megjelent *Ételmaradék* c. karcolatában is felbukkan. Itt a Pulszky-ban ketten a hangját vesztett Gyulai Pál ujjmutogatásos társalgásáról szolt. »Próbált ugyan ujjmutogatással disputálni, de nem ment. Senki sem értette. De azt mégis tudták, hogy a nagyujja Görgeyt jelenti, a kisujja Jókait s az összeszorított ökle — a „Budapesti Szemlé”-t.« (Ld. *Krk.* 70. köt. 7. l.)

*

Itt tartjuk szükségesnek megjegyezni, hogy György Lajos »Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz« c. munkájában (Bp., 1933.) a »Jelbeszéd« c. fejezetben röviden ismerteti MK anekdotáját, majd felsorolja a motívum magyar előzményeit és korábbi külföldi felbukkanásait (i. h. 15–20. l.).

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

98 : 7–8 *A volapük» túl van szárnyalva.* -- A Schleyer J. M. német pap által szerkesztett világnyelv a múlt század 70-es éveiben alakult ki. Terjesztése céljából 1879-re már Európa több városában létrejött néhány egyesület. A nyelv összeállítója maga egy húsz nyelven megírt volapük nyelvtant szerkesztett, 1889-re Európában már 23 volapük újság jelent meg (ebből 6 Németországban).

EGY RAB TÖRTÉNETE, BEVEZETÉSSEL

- M** I. *Pesti Hírlap.* 1886. június 10., 8. évf. 169. sz. (1., 2. l.) A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *Scarron.*
II. *Club és folyosó. Politikai ötlek és rajzok* alcímmel. Bp., [1888.] Révai Testvérek kiadása. 104–110. l.

- III. a) *Club és folyosó* [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MKM* 8. köt. 97–102. l.
 b) 3. kiad. 1896. Ua.
 c) 4. kiad. 1901. Ua.
 d) 5. kiad. 1904. Ua.
- IV. *Jk* 30. köt. *Apró vázlatok és rajzok. II. köt. Bp., 1910.* 70–74. l.

Keltekzéséről

A kis rajban Mikszáth egy, a főállamügyésszel, Kozma Sándorra-történt esetet örökített meg. Kozma a királyi államügyészség felállítása után, 1872-től töltötte be országos hatáskörű feladatköréért Szabadelvi reformerként a bírászkodás és a büntetés végrehajtásáért ellenőrizte. E nehéz feladatának betöltését elismerés övezte. A Palla: Lexikonban a tevékenységét leíró T. L., Tóth Lőrinc megállapította. »Kozma főügyész, kinek hivatalos hatósága előbb az egész országra ki-terjedt s ki felügyelő s ellenőrző látogatásait Soprontól kezdve Mun-kácsig és Szegedig végezte, az öt Messiásként váró fegyintézeteket éles szemekkel vizsgálta és erős, de igazságos s emberséges karokkal vezette s kormányozta . . . « (i. h. 10. köt. 859. l.). Kozma Sándor 1896-ig töltötte be hivatalát. Sokat tett a börtönügy javítása, valamint a nyomozásoknál alkalmazott csendőri kínzások megszüntetése érdeké-ben. Igazi emberbarát tevékenységének egy kevésbé eredményes epizódját őrizte meg Mikszáth rajza.

Szövegváltozatok

A textológiai elvnek megfelelően a jelen Krk a Jk szövegét közvetíti. A PH-beli első közlés után MK néhány helyen kis mértékben változtatott a szövegen, amikor a *Club és folyosó* első kötetkiadását rendezte sajtó alá. A későbbi kiadások is ezt a szöveget vették át. A Jk is megőrizte a korábbi kötetkiadások állapotát, két kisebb korrekciót észlelhetünk a szövegen.

Lap	Sor
98	6 el van temetve (e szavak a PHban ritkított szedéssel jelen-tek meg)
	7–8 vezérlő szellem (a két szó a PHban ritkított szedéssel jelent meg)
99	29 humánus (PH, Club ¹ : humanus)
100	5 néhány (PH, Club ¹ : néhány)
	26 szava elfűlt. (PH: szava megfűlt.)
	29 képe van. Aztán milyen (PH: képe van annak, hogy bíró lehetne. Aztán milyen)
„	36 fellendülésén. (PH, Club ¹⁻⁵ , fellendülésén.)
101	14 itthon is eldicsekedett (PH: itthon is édesen eldicsekedett)

Lap Sor

- 102 : 10 — *Hát aztán?* (A közbevetett kérdés a PHban nem található.)
11 az én gondom. (E szavak a PHban ritkított szedéssel jelentek meg.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 98 : 8 *aerialis* — kincstári
101 : 18 *tusculanum* — kies, vidéki lak, pihenőhely
20 *dictum-factum* — úgy tett, amint mondta
21 *garád* — árok
31 *gulyiba* — a *galyiba* szót MK más írásaiban is használta *gulyiba* alakban. Ld. Rubinyi M.: MK stílusa és nyelve. 154. l.
102 : 9 *asszekuráltat* — bebiztosított

A GRÓF SÁNDOR KOCSISA

- M' I. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos.) 1886. június 20., 1. évf. 25. sz. (6. l.) Névjelzés: *Scarron*.
II. *Jk 45. köt. = Hi 13. köt. Anekdóták II. köt. Bp., 1917. 44–45. l.*

A jelen történetben a lovasbravúrjairól híres gróf Sándor Móricznak (1805–1878) a család Bicske környéki birtokáról Bécsig' megtett száguldó utazását örököltette meg Mikszáth, amelynek nem a gróf, hanem a halálosan megfenyegetett kocsisa, Tuba Istók a főhőse.

MIÉRT HALLGAT A BÁRÓ?

- M I. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos.) 1886. június 27., 1. évf. 26. sz. (1–2. l.) Névjelzés: *Scarron*.
II. *Pesti Hírlap.* 1887. december 11., 9. évf. 340. sz. (5. l.) Rovaton kívül. Névjelzés nélkül.
III. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok* alcímmel. (Bp. [1888.] Révai Testvérek kiadása. 177–179. l.
III. a) *Club és folyosó.* [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. *MKm 8. köt.* 160–162. l.
b) 3. kiad. 1896. Ua.
c) 4. kiad. 1901. Ua.
d) 5. kiad. 1904. Ua.
V. *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok. II. köt. Bp., 1910. 120–122. l.*

Reformkori anekdota

Az 1841-es pozsonyi diétán elcsattant tréfát MK minden bizonynyal a képviselőház folyosóján hallhatta, az is valószínű, hogy 1883 márciusa után hangozhatott el, ugyanis az anekdota egyik alakját, Mailáth Györgyöt 1883. március 29-én gyilkolta meg volt inasa, Spanga Pál, akinek neve ettől kezdve »fogalommalá vált. (Ld. Krk 67. köt. 44–47. l. és jegyzeteink a 266–67., ill. 289–291. l.)

A történet főhőse — akinek idegen akcentusát és hibás kettős-mássalhangzó kiejtését MK minden közlés szövegében híven megőrizte — egy horvát főnemes, báró Sz. volt. A történet szerint ahhoz, hogy az 1841-es diétán felléphessen, 1810 és 1820 között kellett születnie. Ennek tudatában gondosan áttanulmányozva Halász Sándor »Országgyűlési Almanach. Főrendiház» c. kötetét (Bp. 1887.), meg kell állapítanunk, hogy olyan Sz betűvel kezdődő bárót nem találtunk, akire életrajzi adatai kapcsán (életkora, horvát származása) MK története ráillett volna. De nem található az 1886-os évben a főrendiházban helyet foglaló más kezdőbetűvel rendelkező olyan horvát származású báró sem, akivel az előadott eset 1841-ben megtörténhetett volna.

Felhagyva a további azonosítási kísérlettel, csupán azt jegyezhetjük meg, hogy MK a jelen anekdota hőségének személyét annyira homályban hagyta, hogy más irányú forrásból lehet csak esetleg a személy kilétét felfedni.

A szövegről

A textológiai elveknek megfelelően a jelen Krk a Jk szövegét közvetíti. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az U-beli első közlés után MK nem változtatott szövegén. A PHban megjelent másfél évvel későbbi közlés minden bizonnyal az U közlésén alapult, és ezt a szöveget adhatta nyomdába a *Club és folyosó*¹ sajtó alá rendezése alkalmával is.

FÜRDŐZÉS

M I. *Pesti Hírlap. 1886. július 13., 8. évf. 192. sz. (1., 2., 3. l.)*

A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: P—s.

II. *Jk 4. köt. = Hi 9. köt. Dekameron II. Bp., 1914. 153–158. l.*

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

Szezon téma, szezonalakok

A korabeli élclapok kedvelt témáját adta elő e kétrészes satirikus hangvételű rajzában MK. A nyaralás előtti feszült atmoszféra pillanatait idézi fel két férj alakjában: az egyik családjával együtt utazik

a fürdőbe, a másik boldogan készül a szalmaövegveségre. A második rész a nyaralásból való hazaérkezés első mozzanatait rögzíti, hihetőleg ugyanannak a két házaspárnak párbeszédében, akik az első részben a készülődés izgalmait érzékeltették. Mindkét rész zárómozzanata egy-egy reflexió, amelyet a valóban kúrára szoruló beteg távozása váltott ki kezelőorvosából, illetőleg hazaérkeztek a megérkezésére felfigyelő, szemmel láthatólag az eljövendő temetési szertartásra gondoló kántorból. — A könnyed hangú írás jól illett július közepén a napilap hasábjaira, egy kissé érzékeltetve azt a fesztelen hangulatot, amellyel maga MK is készülődött a maga vakációjára: alig néhány nap múlva indult ausztriai üdülésre, nem felesége, hanem kiadója, Révai Mór János társaságában. Ennek az útnak lett a termése az *Utazás a németek között* c. karcolatfüzér, amelyben a tájjal és emberekkel kapcsolatos megfigyelésein kívül néhány csipős megjegyzést tett a fürdőzőkről és a mindent látni akaró turistákról is. (Ld. Krk 73. köt. 19—36. l. és hozzáfűzött jegyzeteinket a 172—176. l.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
 105 : 17 *garçon ember* — egyedülálló, nőtlen ember
 „ 30 *tout égal* — egészen mindegy, egykútya
 106 : 23 *terrénum* — terület; itt: téma, tárgy
 107 : 21 *kurmacher* — udvarló
 22 *policejvidrig* — rendőrileg tilos; itt: túrhetetlen, visszataszító
 „ 25 *prezent* — ajándék
 108 : 5 *battéria* — itt: ágyúüteg
 17 *spádé* — tórszerű egyenes kard

A LŐRINC KALAPJAI

- M I. *Pesti Hírlap. 1886. augusztus 26., 8. évf. 236. sz. (1., 2. l.)*
 A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: *Scarron*.
 II. *Club és folyosó. Politikai ötletek és rajzok alcímmel. Bp., [1888.] Révai Testvérek kiadása. 57—62. l.*
 III. a) *Club és folyosó. [2. kiad.] Bp., 1893. Révai Testvérek kiadása. MKM 8. köt. 58—65. l.*
 b) 3. kiad. 1896. Ua.
 c) 4. kiad. 1901. Ua.
 d) 5. kiad. 1904. Ua.
 IV. *Jk 30. köt. Apró vázlatok és rajzok. II. köt. Bp., 1910. 39—44. l.*

Rajz a fellobbantott híúságról

A jellegzetes kávéházi történetet a PH-beli első közléskor MK úgy adta elő, mintha ismerőse kalapjának elkunyerálását maga hajtotta volna végre, ő lett volna az, aki másnap felbirtatta volna

egyik ismerősét az újabb kalapcserére és harmadnap közösen bérelték volna fel a harmadik kalapcserélőt. A Lenci kalapjairól szóló történet kötetbe való sajtó alá rendezésekor e személyes mozzanatokat két apró átalakítással eltüntette (111 : 13, 112 : 33), és az elbeszélő alakját Pélyi Gyurinak keresztelte. Éppen az átformálás teszi valószínűvé, hogy a baráti tréfát ironik követthette el, és a személyes jellegen azért változtatott, hogy a csattanóban levont következtetést erőteljesebbé, így általánosahá tudja tenni. Hasonló felépítésű és egy kissé hasonló konklúzióra vezetett a *Tetszett már olvasni a Pesti Hírlapot?* c., korábban megírt karcolata is, ahol szintén a szunnyadó hiúság felébresztését írta meg. (Ld. Krk 73. köt. 111–114. l.)

Szövegváltozatok

A jelen Krk a textológiai elveknek megfelelően a Jk szövegét ötvetíti. A PH-beli első közlés után, a *Club és folyosó*¹ sajtó alá rendezésekor MK néhány stiláris változtatást hajtott végre a szövegben. (A két jellegzetes módosításra a bevezetőben már felhívtuk a figyelmet.) A későbbi kötetkiadások és a Jk sajtó alá rendezések már nem csiszolt a szövegben. Ezek a kiadások így két örökletes hibát is megőriztek: a 109 : 12 sor az első kötetkiadásból valószínűleg szedési vagy tördelési hiba révén kimaradt, míg a 110 : 7 sorban már a PHban is feltehetően elírásból vagy tollbotlásból tévesen »Pali« név olvasható a »Lenci« név helyett. E két hibát javítottuk.

Lap	Sor	
109	: 12	S azzal tovább olvasta a »Figaró«-t. — A Club . . . ¹ — Jk-ig bezárólag minden kötetkiadásból kimaradt.
„	16	viselsz. <i>Adj a fejedről</i> (PH: viselsz. <i>Id'adod a fejedről</i>)
110	: 7	Krk: odatelepedett a <i>Lenci</i> asztalához. (PH—Jk: odatelepedett a <i>Pali</i> asztalához.)
111	8	fölemelte (PH: felemelte)
	13	szőjje az <i>ingerkedést</i> . Meg is (PH: szőjje a <i>mai tárcámat</i> . Meg is)
112	: 8	bujdossam önök miatt az erdőben, emberi (PH: bujdossam az erdőbe önök miatt, emberi)
	10–11	Miska sóbálványa ijedt. Tudta is ő, mit (PH: Miska úgy állott ott ijedten, ártatlanul, mint egy sóbálvány. Tudta is ő, hogy mit)
	33	ismeri Pélyi Gyurit. Ez az ember (PH: ismeri Scarront. Ez az ember)
113	: 18	Sok-sok ember hord nálunk (PH: Sok ember, roppant sok ember hord nálunk)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
109	: 2	<i>Figaro</i> — MK utalása az 1854-ben alapított, egyik legelterjedtebb francia napilapra vonatkozott.

Lap Sor

109 : 22 *turbál* — háborgat, zavar

110 : 33 *inlesztál* — háborgat, zaklat

22 *kellner* — pincér

22 *kapuciner* — feketekávé, kevés tejjel vagy tejszínnel

AZ IDŐ JAVÍT

M I. *Pesti Hírlap*. 1886. szeptember 10., 8. évf. 251. sz. (1., 2. 1.)

A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Szakcikk a dohányról alcímmel. Névjelzés nélkül.

II. *Jk* 45. köt. = *Hi* 13. köt. *Anekdóták II. Bp., 1917.* 67–71. l.

A jelen Krk a PH szövegét közvetíti.

MK szerzőségéről és a rajz keletkezéséről

A Péchy Tamástól hallott történetet Rubinyi minden indokolás nélkül beillesztette az *Anekdóták II.* kötetébe. Az intonálás, az alispánságra vonatkozó írói közbevetés (113 : 13–14), az előadott eset felépítése és a csattanó előkészítése, továbbá a történet záró mondata (116 : 19–20) jellegzetesen magán viseli a mikszáthi előadásmód sajátosságait. Ezek alapján a Krk is bizton MK írásai közé sorolhatta e történetet.

A stílárís és szerkezeti bizonyítékokon kívül MK szerzőségét igazolja az a tény is, hogy írónk mintegy két héttel korábban valóban Erdélybe utazott: 1886. augusztus végén Kolozsvárott részt vett az EMKE közgyűlésén. E látogatásáról szól *Az elmaradt toaszt* c. karcolata, amelyben azt írta meg, hogy miről beszélt volna, ha felszólalt volna. (Ld. Krk 73. köt. 52–55. l.) A karcolathoz fűzött jegyzet-apparátusban csak annyit szóltunk az EMKE közgyűléséről, ami szükséges volt ahhoz, hogy a Mikszáth-cikk utalásait megvilágítsa. Ebből kitűnt, hogy Horváth Gyula jelen volt a kolozsvári tanácskozáson (i.h. 53. l.). Ehhez most hozzá kell fűznünk, hogy a PH egykorú számainak tanúsága szerint Péchy Tamás nem vett részt az EMKE közgyűlésén, Mikszáth Horváth Gyulával együtt utazott Kolozsvárra. Feltehető, hogy vagy Horváth Gyulától, vagy egy más alkalmi útítárástól hallotta a Péchy Tamás szüzdohány-történetét.

Az éretlen szüzdohány kapcsán még ide kíváncsok, hogy ebben az időben MK több ízben adott elő érzékletes történetet a szüzdohány szivásának szenvedélyéről és beszerzésének nehézségeiről. Így a *Közérdekű bolondságokban* a postai küldeményekben dohányt szimatoló fináncról rajzolt gunyoros képet, a *Különös protokció* címűben pedig egy sajtós képviselői támogatásról írt, ahol a fő mozgató ugyancsak az üldözött dohány. Az utóbbi rajz hősei két mondat erejéig szót ejtenek a jelen elbeszélésben Péchy Tamás által előadott szüzdohány-történetről. (A Krk előkészületben levő 38. kötetében).

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 113 : 7–8 *Helyfő Olaszország, György Endréé Bulgária, Horváth Gyuláé valamennyi.* — Helyfő Ignácot Kossuth Lajoshoz fűződő szoros kapcsolata miatt „Kossuth palatinusának” is nevezték, így került érdeklődési körébe Olaszország is; György Endre több utazást tett a Balkán félszigeten, mint az ottani viszonyok specialistáját tartották számon; Horváth Gyula egészen fiatalon harcolt az olasz légióban, majd Heidelbergben tanult, valószínűleg ezekre vonatkozik MK utalása.
- 12 — *Mikor én vicispán voltam — mondá sóhajtván* [Péchy Tamás] — Péchy Tamás rövid ideig, 1867–68-ig volt Abaúj vármegye alispánja, 1868-tól már országgyűlési képviselő volt.
- 114 : 30 *marciális* — katonás, harcias
- 115 : 6 *plánta* — növény
- 10 *nadrágulya* — a gyógyszeriparban használható mérges növény (*Atropa belladonna*)

AZ ÖREG GRÓF

- K** OSZK Kézirattára Fol. Hung. 2169/1 69–72 folio
- M** I. a) *Pesti Hírlap. 1886. szeptember 23., 8. évf. 264. sz. (1., 2., 3.1.)* A Pesti Hírlap tárcája rovatban. Névjelzés: S–n.
- b) *Fővárosi Lapok.* (Szerk.: Vadnai Károly.) 1887. november 27., 23. évf. 312. sz. 2297–2298. l. *Teljes névjelzéssel.*
- c) *Az Egyetemes Regénytár Almanachja az 1888-as évre* [Még-jelent 1887 novemberében] 215–239. l. *Teljes névjelzéssel.*
- II. a) *Pipacsok a búzában.* Tizennyolc elbeszélés. *MKm 4. köt.* [1. kiad.] Révai Testvérek kiadása. Bp., 1890. 23–25. l.
- b) 2. kiad. 1893. Ua.
- c) [3. kiad.? Könyvtárainkban és a bibliográfiákban nem található. A Révai cég valószínűleg a 2. kiad. után 4. kiadást jelölt — tévedésből!]
- d) 4. kiad. 1901. Ua.
- e) 5. kiad. 1903. Ua.
- f) 6. kiad. 1908. Ua.
- III. *Jk 28. köt. Kisebb elbeszélések V. köt. Bp., 1901. 1–8. l.*

Keltekzéséről

Az egyes szám első személyben előadott, az 1850-es évekből származó történet számos megkomponált mozzanatot tartalmaz. Így az elbeszélő személye a K-beli szöveg szerint erdélyi, a PH-beli korrektúra után pedig Nyírségből származó takácsmester gyermeke, aki pajtásaival messziről csodálta a százezer holdas nagyúr kastélyát.

Iskolái befejezése után felolvasónak kerül az öreg gróf mellé. Az első találkozás kiábrándító: a hatalmas nagyúr tehetetlen emberi roncs, aki mindenben inasának volt kiszolgáltatva. A felolvasó tisztség idején megismerkedett a hanyatló erejű gróffal és a körülötte lebzselők világával. A kontrasztokra felépített kis történet csattanója hí maradt a felépítéséhez: az elhunyt gróf inasa úgy érzi, hogy szolgálata letelt, összecsomagol, és csak a kapuból szól vissza, hogy nézzenek be a grófhhoz, mert az hajnalkor ~~szodébbállott~~.

A sok romantikus elemet realizisztikus mozzanatokkal összevegyítő történet a komponáltság ellenére is érezhetően tartalmaz egyéni élményanyagot. De Mikszáth ifjúkorának világáról túl kevés az ismeretünk ahhoz, hogy közelebbit tudjunk megállapítani a közs vetett és közvetlen, illetőleg az irodalmi reminiszcenciákból származó alkotóelemek arányáról.

A kézirat javításai és a szövegváltozatok

Az elbeszélést Mikszáth négy, átlagosan 45 cm hosszú és 15 cm széles szerkesztőségi kutyanyelvre írta. A kéziratot a nyomdában tizenkilenc részre vágták, és ceruzával I–XIX római számokkal jelölték. — Meg kell jegyeznünk, hogy az I. számmal jelzett rész az idők folyamán elkallódott, az OSZK kéziratárában csak az 117 : 5 sortól lélehető meg a fogalmazvány szövege.

A papír jellege arra utal, hogy MK az elbeszélést a szerkesztőségben írhatta, a kézirat és a PH-beli szöveg közötti eltérésekből az is következik, hogy a kiszedett szöveget maga javította, és ez alkalommal is továbbcsiszolta szövegét.

Az elbeszélést a PH-beli közlése után kötetbe először az első életműkiadás 4. darabjába illesztette Mikszáth. A sajtó alá rendezés-kor kis mértékben javított a szövegen, a történet csattanóját erőteljesebbé tette azzal, hogy az első közlés utolsó öt sorát elhagyta. — Megemlítendő, hogy a kötetbe illesztés alkalmával több örökletes hiba is került a szövegbe, amelyet minden további kiadás átvett. A textológiai elveknek megfelelően a Jk kiadását tekintjük alap-szövegnek, természetesen az említett hibákat a K és a PH alapján javítottuk.

Lap Sor

- 116 : 11 PH, Krk: láttam azelőtt is. (Pipacsok¹⁻⁶, Jk: láttam azelőtt.)
- 117 : 8 Atyám takácsmester (K: Atyam <<egy szegény erdelyi>> <erdelyi> takacs mester)
- 8–9 kivált a *Nyírségben*, ahonnan (K: kivált *Erdelyben*, ahonnan)
- 13 a gróf nagyon (K: a gróf <egy> nagyon)
- 17 elvégezvén az iskolákat. (K: elvégezven <....> az *enyedi* iskolákat)
- 26 születél. De olyan (K: születél <.....> De olyan)

- Lap Sor
- „ 28 K, PH, Pipacsok¹⁻⁶, Krk: konyháról (Jk: konyhából)
- „ 36 masinája, az a gyomra (K: masinaja <↑van↑> az a gyomra)
- „ 37 fiskálisa, az a szája; (K: fiskalisa az <az> a szája.)
- „ 37 pedig leszel a szeme (K: pedig <a szeme> leszel a szeme)
- 118 : 5 K, PH, Pipacsok¹⁻⁶, Krk: kézsorongatások (Jk: kézsorol-
tások)
- 6 K, Krk: vegyen a pártfogásába. (PH, Pipacsok¹⁻⁶, Jk: vegyen pártfogásába.)
- 6–7 sorok között a K-ban olvashatatlanul törölt szavak találhatóak!
- 7 marcona, középütt (K: marcona <képi> középütt)
- 8–9 ember (arca tele volt bibircsekkal, minélfogva »buckás képűnek« is csúfolták), megveregette (K: ember <volt> (arca tele volt <hog> bibircsekkal <minélfogva> minélfogva <...> »buckás képűnek« is csúfoltak) megveregette)
- 15 a félelem szorongásai (K: a felelem <szorongat> szorongásai)
- 16 túl volnék (K: túl <...> volnek)
- 18 környezettel megösmerkedtem. (K: környezettel <meg... . .> megösmerkedtem)
- 22 tud-e? – faggatott (K: tud e? <kerde> fakgatott)
- 27–28 sor között a K-ban a következő kihúzott szavak találhatóak: <Egy kövér asszonyosság>
- 31 pedig egy fehér kitlis alak (K: pedig egy <↑lapos? feher flot> feher kitlis alak)
- 119 : 4 Végre fölébredt a (K: De végre fölébredt a)
- 6 ura, ébren van. (K: ura <...> ébren van.)
- 7 bement, s azt mondta, csak várjanak (K: bement s azt mondta *hogy* csak várjanak)
- 9–10 valami a belső szobákban (K: valami <odabent> a belső szobákban)
- 13 kopasz, *vézna*, emberhez hasonló (K: kopasz emberhez hasonló)
- 14 Két hóna alatt (K: Két <kezeben> hóna alatt)
- 16 síri hangon. (K: síri hangon. <Jo nagyon jó>)
- 25 vagyok – hörögte tompán. – (K: vagyok – <csipogta> hörögte tompán –)
- 26 ha a János ad (K: ha a János <ad p> ad)
- 26–27 étert, emészteni nem (K: aethert <jarni> emészteni nem)
- 28–29 ha a János emel, *aludni nem tudok, csak ha a János beadja a morfiomot*, semmit sem tudok (K: ha a Janos emel, semmit sem tudok)
- 31–32 néz ki egy gróf. (K: néz ki <egy> <a> egy gróf.)
- 34 már a szélkakas a tornyon, suhoghattak (K: már a <... . .> szélkakas a tornyon <?esze?> suhoghattak)
- 34–35 selyemfüggönyök: nem volt (K: selyem függönyök <pö-röghettek> nem volt)

- Lap Sor
- 37 Még aznap megkezdtem az új pályát. A délutáni (K: Meg az nap <belekezdtem> megkezdtem <foglalkozasomat> az uj pályat. <Az e> A delutani)
- 38 leveleket olvastam fel a gróf teljes (K: leveleket <olva> olvastam fel a grof <nak> teljes)
- 120 : 4 — Ostobaság! vagy: »Nem úgy (K: — Ostobasag! <nagy ostobaság!>) vagy „Nem ugy)
- 5—6 Néha elszunnyadott, és én is abbahagytam az olvasást, de a gróf annyira rá volt szokva a zsongásra (K: <Nemelykor ela> Neha elszunnyadott es en is abba hagytam <akkor> az olvasást, de a grof <ugy volt> annyira ra volt szokva <a fel-olvas> a zsongásra)
- 9 bizonykodni, hogy olvastam (K: bizonykodni hogy *de bizony* olvastam)
- 11—12 újra elfujtam a már (K: ujra <?kerestem?> elfujtam a már)
- 18 K, PH, Krk: megjegyzéseiből (Pipacsok¹⁻⁸, Jk: megjegyzéséből)
- 22 mondana, s megvillant (K: mondana <ezzel> s meg villant)
- 32 kapott, keményen rám (K: kapott <.....> keményen ram)
- 36 Ilyen volt az élet (K: <Igy> Ilyen volt az élet)
- 37 azelőtt. Unalom, az igaz, (K: azelőtt. <Unalmas> Unalom az igaz)
- 121 5 ablakomon át (K: ablakomon <kere> át)
- 8—9 kimentem az ambitusra pipázni, ahol rendszerint (K: kimentem <.....> az ambitusra pipazni ahol <a barattal anakdotálni> rendszerint)
- 14 S valóban láttuk (K: S <lattuk> valóban láttuk)
- 15—16 a belső szárnyban. (K: a belső <szarnyból> szarnyban.)
- 17—18 megjelent egy talicskás ember a kastélyudvaron, János föltette a pakkokat, és így (K: megjelent egy <.....> talycskás *paraszt* ember <az> a kastely udvaron, Janos föltette a pakkokat <a.....> es így)
- 20—21 sor között a K-ban olvashatatlan törlés található!
- 22—23 sor között a K-ban kihúzott szavak találhatóak: <Rop-pant kíváncsiak> <Bizo>
- 24—25 kabátjával a karján (K: kabátjával a <vállán> karján)
- 28 éppen kinn (K: epen kunn)
- 29 huzakodva szólítá meg: (K: huzakodva <monda> szolita meg:)
- 32 falakra. A grófi (K: falakra. <A galambok> A grofi)
- 33 meglehetősen (K, PH, Pipacs¹⁻⁸: meglehetőss)
- 34 míg a park lombos hársfái össze nem tépődtek. (K: <a> mig a <kert> park <... fait> lombos hars fain össze nem <tepődött> tepődtek)
- 38—39 volna valami visszafordult (K: volna vissza fordult)
- 122 : 2 nézzenek osztán be is (K: nezzenek <. .> osztan be is)

- Lap Sor
- 122 2 mert az öreg ma virradóra odébbállott. (K: mert az öreg ma <reggel> virradóra odébb állott. — A K-ban és a PHban e szavak aláhúzással, ill. kurzív szedéssel kiemelve)
- 3—5 hű inas. Csakugyan ott feküdt az öreg a puha selyem-
 ágyban viaszárgán, halva. (K: hű inas. <Hat> Csakugyan
 <elment> ott feküdt az öreg. <Ott feküdt> a puha selyem
 ágyban viasz árgán, halva. <A mankók> <A ket manko az
 agyhoz ?tamaszkodott mankó> <Az agyhoz tamasztott két
 mankó>)
- 6 benevetett. Amely alatt (K: be nevetett. <A> A mely
 alatt)
- 7 selyempaplan is nevetett. (K: selyem paplan <is ?ugy?> is
 nevetett.)
- 10 sor után a K-ban és a PHban a következő sorok olvasha-
 tóak:
*A <kedelyes> barát <.> elszontyorodva monda: —
 Hat ezért grof az ember?
 Aztan kicammogott a pipáját szortyogtatva nagy mormogással
 <Nehogy a pipája kialudjon> <Bizonyara azért sopankodott
 hogy az excellenciaja többet> csak odakunn fakadt ki:
 — No ez megis rettenetes dolog. Meg sem gyont.*

Tárgyi magyarázat

- Lap Sor
- 118 : 31 *kitlis alak* — kittel vagy kitli, német eredetű szó, zubbony,
 munkaköpeny jelentésben (TESZ II. köt. 499. l.)
- 119 : 26 *éter* — levegő
- 120 : 20 *infámis* — gyalázatos, elvetemült

FÜGGELEK

Az alábbiakban az Uban megjelent névjelzés nélküli adomák és történetek közül azokat illesztettük ide — a kétes eredetű írásk számára fenntartott helyre —, amelyek motívuma vagy megformálása alapján feltételezhetjük, hogy Mikszáth Kálmán által írott anekdota lehet. A kötetbe való felvételüket az egyes történeteknél indokoljuk.

MIKOR A MISKA BÁCSI PUSKÁJA ELROMLOTT

M *Urambátyám.* (Fel. szerk. Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 3., 1. évf. 1. sz. (7. l.) Ismeretlen szerzótől származó három rajzzal. Névjelzés nélkül.

A nagyot mondó vadász figuráját az előadott történettel állítja az olvasók elé a szerző. Ez a jellemzés mód jellegzetesen mikszáthi, és az előadott szöveg is írónkra jellemző. Feltevésünket az is erősíti, hogy az élelaponk erről a számról írta a *Miért rossz az Urambátyám?* c. cikkében (ld. Krk 72. köt. 10–11. l.), hogy teljesen egymaga írta.

MEGPRÓBÁLJÁK

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 10., 1. évf. 2. sz. (3. l.) Ismeretlen szerzótől származó rajzzal. Névjelzés nélkül.

Az együgyű lovasrendőrökről szóló anekdota Mikszáth egyik kedvelt és visszatérő szegedi története. Első előfordulása az 1882-ből származó *Szeged fejlődése* c. karcolatában található meg (Krk 63. köt. 42. l., a jegyzetapparátusban Bisztray Gyula megjegyezte: »a cikket élénkítő anekdoták nem egészen újak, olvastuk már ezeket nála másutt is« (i.h. 285. l.), lehet, hogy ez a megjegyzés még egy korábbi előfordulásra céloz.)

A következő felbukkanás szintén Szegedhez kötődik, az 1884-es *Ahol a víz is virágozik* anekdotafüzér ötödik, *Hősök — az együgyűség köntöskében* c. rendőrtörténetek egy darabjaként. (Krk 35. köt. 105–106. l.)

A motívum — már elszakadva szegedi környezetétől — hangulat, illetőleg helyzetfestő elemként felmerül az *Új Zrínyiászban* (Krk 10. köt. 78. l.) és *A szurdokhelyi tanulmányútban* is (Jk 21. köt. 41—42. l.).

AZ ÜRES HELY

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 10., 1. évf. 2. sz. (6. l.) Névjelzés nélkül.

A Bach-korszakból származó kis történethez hasonló Mikszáth más írásaiban is felmerült, a lakonikusan előadott turpisság megragadhatta figyelmét. Ez és a következő három történet egy bokorba tördelve található az élclap hasábjain. A *Felsőbb rendeletre* című biztosan írónktól származik (indokolását ld. ott).

Tárgyi magyarázat

Lap Sor

126 : 1 *causarum regalium director* — a királyi ügyek igazgatója

A »MESSIÁS«

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 10., 1. évf. 2. sz. (6. l.) Névjelzés nélkül.

A vagyonát elherdáló dzsentrí cinikus felelőtlenségét az adoma csattanójával kifejező történet közel áll MK dzsentrí-jellemzéséhez. Meg kell még jegyeznünk, hogy ez az anekdota azok között a történetek között található az élclap hasábjain, amelyek közül a *Felsőbb rendeletre* című biztosan írónktól származik.

FELSŐBB RENDELETRE

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 10., 1. évf. 2. sz. (6. l.) Névjelzés nélkül.

A Bach-korszakból származó anekdota MK korábbi írásaiban többször előfordult. Az 1886. aug. 20-án megjelent *Három ünnep* c. karcolatában egy helyzet érzékeltetésére idézte fel újra a furcsa fordulattal kezdődő papi fohászt (ld. Krk. 73. köt. 47. l.).

TEGYE BE A BANKBA

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 10., 1. évf. 2. sz. (7. l.) Ismeretlen illusztrátor rajzával. Névjelzés nélkül.

A pénzkuporgató és a kártyás ellentétes fogalomtárából származó félreértés az alapja a feltehetőleg a kaszinókból és klubokból eredő anekdotának. MK szerzőségét a jellegzetes történet témáján kívül az is valószínűsíti, hogy ez az anekdota azok között a történetek között található az élcslap hasábjain, amelyek közül a *Felsőbb rendeleltre* című biztosan frónktól származik.

A TOLVAJ ÉS A BOLOND

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 17., 1. évf. 3. sz. (6. l.) Ismeretlen illusztrátor rajzával. Névjelzés nélkül.

A minisztériumi körökből származó sajátos logikát kigúnyoló történet feltehetően MK tollából került az élcslap hasábjaira. Vagy a parlament folyosóin, vagy a szerkesztőségi szobákban hallhatta az esetet. Az adoma jellegéből következik, hogy kitalált neveket alkalmazott.

HIVATALOS ORÁCIÓK

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 24., 1. évf. 4. sz. (4. l.) Névjelzés nélkül.

A tudálékos, körmönfont rétegnyelv MK írásaiban visszatérően az írói gúny céltáblája. Saját megyei gyakorlatából számtalan vadhajtasát ismerhette, és későbbi műveiben ezek a jellemzés, a helyzetfestés eszközeként sorra megszólalnak. Ez a tény teszi valószínűvé, hogy a jelen történet is Mikszáthtól származik.

NEM KELL A NÉMET

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos és Mikszáth Kálmán.) 1886. január 24., 1. évf. 4. sz. (6. l.) Ismeretlen szerzőtől származó illusztrációval. Névjelzés nélkül.

A feltehetően az 1860-as évek szellemét karikírozó történet a nemzeti önrzet sajátos megnyilvánulását tüzte tollhegyre. Jellege és megformálása Mikszáth szerzőségét feltételezi.

ALAPOS DIAGNOSZTA

M *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos.) 1886. május 2., 1. évf. 18. sz. (4. l.) Feloldhatatlan szignójú illusztrátor rajzával. Névjelzés nélkül.

Az orvosi tudásban és diagnózisban kételkedő Mikszáth több írásában megjelenítette a nagyképű, hamis kórokat megállapító orvos alakját. Ez a rossz tapasztalásból szerzett praxis fordíthatta figyelmét a humoros orvos-történetek felé. Ennek egyik jellegzetes példája a jelen anekdota. A téma iránti fogékonyság teszi feltételezhetővé MK szerzőségét.

MILYEN VALLÁSÚ?

M. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos.) 1886. július 4., 1. évf. 27. sz. (7. l.) Névjelzés nélkül.

Az anekdota hőstét képviselőházunk egyik kiváló tagjaként aposztrofálta a történet leírója. Az 1886. febr. 13-án megjelent *A t t Házból* c. karcolatát Mikszáth ezzel az anekdotával intonálta, és meg is nevezte hőstét, Ugron Gábort (ld. Krk 72. köt. 128–129. l.). A két történet előadásmódja teljesen megegyezik, így minden bizonynyal a jelen anekdota szerzője Mikszáth, a meg nem nevezett hős pedig Ugron Gábor.

KONDOROSY GÁBOR

M. *Urambátyám.* (Fel. szerk.: Bartók Lajos.) 1886. augusztus 1., 1. évf. 31. sz. (6. l.) Berger szignójú illusztrátor két rajzával. Névjelzés nélkül.

A megrögzött borisszát jellemző anekdotafüzér szellemes előadása és a csattanó a kisvárosi életet jól ismerő Mikszáth szerzőségét sejteti.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. *A hintó.* Pataky László rajza az *Ústökös* 1885. nov. 29-i számában.
- II. *Fortuna szekere.* Az autográf kézirat első lapja. (OSZK Kézirat-tára, Fol. Hung. 2169/1 köt.)
- III. *Szontágh Pálné.* Az *Urambátyám* első száma a *Jankó János* által rajzolt lapfejjel és az elbeszélés eleje *Vastagh* nevű illusztrátor ceruzarajzával.
- IV. *Kölcsön a királynak.* *Jankó János* rajza az adomához. (Urambátyám, 1886. jan. 3. 5.1.)
- V. *Az amerikai nyulak.* *Jankó János* két rajzával. A Kossuth Lajos-féle értékjegy viszonylag hű reprodukcióját adja a felső kép. (Urambátyám, 1886. jan. 3. 6.1.)
- VI. *A kedélyes delikvenssek.* Az illusztrátor ismeretlen. (Urambátyám, 1886. márc. 14.)
- VII. *A dialektus.* *Jankó János* illusztrációja a rajzhoz. (Urambátyám, 1886. ápr. 4. 2. 1.)
- VIII. *A jelek mesterei.* Az illusztrátor ismeretlen. (Urambátyám, 1886. máj. 9. 4.1.)

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal.)

1885

A szarvasok háreme	5	137
A tudás könyve	8	141
A modell	11	143
Fortuna szekere	15	144
A hintó	20	146
Egy koronás táblabíró	23	147
Új és régi ember	26	148

1886

Szontágh Pálné	31	157
Kölcsön a királynak	39	163
Az amerikai nyulak	40	164
Árva	43	166
A szomorú ember	44	169
A kormány támaszai	47	169
A pusztuló nemesség	51	171
A szerencse kereke	55	173
Közigazgatási történetek	58	174
A kedélyes delikvenssek	64	175
Törvény és köztörvényhatóság	66	181
Azok az öregek	69	184
A szép Bulykainé	73	185
A dialektus	79	188
A francia kultúra a tótságon	82	190
Hogy lesz az ember nagy talentum?	83	191
Az én asztaltársaim	88	193
Magyar demokraták	95	195
A pénteki nap vagy a hűtlen asszony	96	195
A jelek mesterei	97	196
Egy rab története, bevezetéssel	98	196
A gróf Sándor kocsisa	102	198

213

Miért hallgat a báró?	103	198
Fürdőzés	104	199
A Lőrinc kalapjai	109	200
Az idő javít	113	202
Az öreg gróf	116	203

FÜGGELEK

Mikor a Miska bácsi puskája elromlott	125	208
Megpróbálják	126	208
Az üres hely	126	209
A messiás	126	209
Felsőbb rendeletre	127	209
Tegyé be a bankba	127	209
A tolvaj és a bolond	127	210
Hivatalos orációk	128	210
Nem kell a német	129	210
Alapos diagnosztika	130	210
Milyen vallású?	130	211
Kondorosy Gábor	131	211

JEGYZETEK

Rövidítések	134
Bevezetés a jegyzetekhez	135
Mikszáth és az Urambátyám	150
A képmelléletekről	212

121928

Am. St.